

ADIMITRIE CANTEMIR

- mare savant și cărturar -
300 de ani
de la plecarea din domnie

1711-2011

Teologie pentru azi

București
2012

Volumul conține comunicările prezentate în cadrul Simpozionului Național „*DIMITRIE CANTEMIR - MARE SAVANT ȘI CĂRTURAR. 300 DE ANI DE LA PLECAREA DIN DOMNIE*” desfășurat în data de 10 noiembrie 2011 la *Centrul Internațional de Conferințe al Universității „Valahia”* din Târgoviște, pe 22 noiembrie la *Protoieria III Capitală*, București și pe 29 noiembrie la *Universitatea „Ovidius”* din Constanța.

Organizatorii Simpozionului:

Profesor univ. dr. Gheorghe F. ANGHELESCU

Conferențiar univ. dr. Agnes Terezia ERICH

Prof. univ. dr. Radu Ștefan VERGATTI

Prep. univ. dr. Ionuț CHIRCALAN

Parteneri :

Centrul de Cercetări Științifice Interdisciplinare
„Dumitru Stăniloae” al Universității „Valahia” din Târgoviște

Biblioteca Universității „Valahia” din Târgoviște

Fundația Ecumenică „Pro Axe Mundi”

Protoieria III Capitală

Facultatea de Teologie a Universității „Ovidius” din
Constanța

Radio Dobrogea

Editor coordonator Daniel Gligore

Tehnoredactare și corectură autorii comunicărilor

Dimitrie Cantemir—
mare savant și cărturar.
300 de ani
de la plecarea
din domnie

Teologie pentru azi
București
2012

Moto:

„Sufletul *odihnă* nu poate afla până *nu găsește*
adevărul, carele îl cearcă oricât de cu trudă i-a fi a-l
nimeri”

Dimitrie Cantemir

DIMITRIE CANTEMIR

Portret executat de gravorul Francois Morellon de la Cave. Originalul gravurii se păstrează în Muzeul *De Young* din San Francisco.

Nu este expus pentru vizitare, dar poate fi văzut la adresa: <http://deyoung.famsf.org/search-collections>.

Cuprins

1. *Argument*, Prof. Univ. Dr. Gheorghe F. Anghelescu (8-9)

2. *La famille et la formation de Dimitrie Cantemir*, Prof. Univ. Dr. Radu Ștefan Vergatti (10-35)

3. *Dimitrie Cantemir – Istoric al religiilor*, Pr. Prof. Univ. Dr. Ștefan Resceanu (36-49)

4. *Implicațiile unei perspective sistemice în studierea scrierilor muzicale ale lui Dimitrie Cantemir*, Conf. Univ. Dr. Heliana Munteanu (50-65)

5. *Simboluri de for public dedicate cinstirii lui Dimitrie Cantemir*, Prof. Virgiliu Z. Teodorescu (66-130)

6. *Dimitrie Cantemir. Literatură și credință*, Conf. Univ. Dr. Gabriel Mihăilescu (131-146)

7. *Dimitrie Cantemir și Vlahii Balcanici. Marturii din Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor*, Dr. Tănase Bujduveanu (147-163)

8. *Cantemir, domn luminat și umanist cărturar*, Arhim. Conf. Univ. Dr. Vasile Miron (164-184)

9. *Considerații privind utilizarea adjectivului verbal ca centru de grup în operele cantemiriene Historia Moldo-Vlachica si Hronicul vechimei a*

romano-moldo-vlahilor, Conf. Univ. Dr. Florentina Nicolae (185-195)

10. *Cenzura comunistă, Revista „Tomis” și Dimitrie Cantemir*, Dr. Virgil Coman (196-220)

11. Realizatorii volumului (221-245)

Argument

Profesor univ. dr. Gheorghe F. ANGHELESCU

Personalitate enciclopedică, domn al Moldovei (martie - aprilie 1693 și 1710 - 1711), autor, cărturar, etnograf, geograf, filosof, istoric, lingvist, muzicolog, compozitor, om politic și scriitor român, Dimitrie Cantemir este *primul român* ales ca *membru* al Academiei din Berlin (1714).

În opera sa, influențată de umanismul Renașterii și de gândirea înaintată din Rusia, se oglindesc cele mai importante probleme ridicate de dezvoltarea social-istorică a Moldovei de la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea.

De aceea, Cantemir este considerat până astăzi unul dintre marii umaniști ai Europei.

Din aceste motive atât de întemeiate, am considerat necesară omagierea acestui mare român, la un moment special: împlinirea a 300 de ani de la plecarea sa din domnie.

Simpozionul *Dimitrie Cantemir – personalitate de dimensiune europeană – 300 de ani de la plecarea din domnie*, pe care l-am organizat în anul 2011 în calitate de director al Centrului de Cercetări Științifice Interdisciplinare „Dumitru Stăniloae” al Universității „Valahia” din Târgoviște (CCSIDSUVT), s-a desfășurat pe parcursul a trei sesiuni, în trei locații diferite: Târgoviște (10 Noiembrie 2011), București (sub patronajul și binecuvântarea Prea Fericitului Părinte Patriarh Daniel, 22 Noiembrie 2011), Constanța (în prezența Înalț Prea Sfințitului Părinte Arhiepiscop Teodosie al Tomisului, 29 Noiembrie 2011), reunind

un număr de oameni de cultură și cercetători specializați în domeniul istoriei medievale, a lingvisticii, muzicologiei și științelor politice care au prezentat studii inedite de o calitate foarte înaltă despre persoana și opera domnului Moldovei comemorat.

Acest eveniment se alătură unei serii mai numeroase de conferințe pe care CCSIDSUVT le-a organizat de-a lungul timpului, în locațiile mai sus amintite, în strânsă colaborare cu Fundația Ecumenică „Pro Axe Mundi” din București, pe care o prezidez, și „Curtea Brâncovenească” din Constanța.

Doresc să mulțumesc pe această cale reprezentanților tuturor instituțiilor care s-au implicat activ pentru buna realizare a acestui eveniment cultural național: Universitatea Valahia din Târgoviște, Universitatea „Ovidius” din Constanța, Arhiepiscopia Tomisului, Protoieria nr. 3 Capitală și să îndemn pe cititor să zăbovească cu timp și fără timp asupra acestui buchet îmbătător ca să respire un aer mai pur și mai rafinat decât cel pe care îl are la îndemână zi de zi.

La famille et la formation de Dimitrie Cantemir

Prof. univ. dr. Radu Ștefan VERGATTI

RÉSUMÉ: Les généalogistes ont démontré que le prince Dimitrie Cantemir est issu d'une famille de riches paysans originaires du village de Silișteni, près de la ville de Iasi.

Son père, Constantin, avait été dans sa jeunesse marchand de chevaux pour devenir par la suite un très bon militaire. Il avait, semble-t-il, la bosse des langues, bien qu'illettré: il parlait couramment le polonais, le turc, le tatar.

Ses qualités lui ont permis d'évoluer sur l'échelle sociale jusqu'à monter sur le trône de Moldavie (1685-1693).

La mère de Dimitrie était la troisième femme de Constantin, Ana. Bien que morte tôt après sa naissance, Ana, une femme cultivée, ayant une ascendance noble, eut une grande influence sur son fils cadet.

Son père, auquel il ressemblait beaucoup, animé du désir de voir son fils lui succéder sur le trône de Moldavie, s'est beaucoup intéressé à son éducation.

Les moines moldaves furent les premiers professeurs de Dimitrie. De 1688 à 1691 il a été envoyé à Istanbul, servant d'otage, garantissant la bonne conduite de son père.

C'est là qu'il eut le premier contact avec une civilisation éclatante. De retour dans son pays natal, il eut comme professeur Ieremia Cacavela. En 1693, à la

mort de son père, Dimitrie monta pour la première fois sur le trône pour seulement trois semaines. Dès qu'il fut détrôné, il fut obligé de partir pour Istanbul.

Il y restera pendant 17 ans. Il n'a pas fait des études à la Grande École du Patriarcat Œcuménique, qui ne fonctionnait pas de façon régulière, mais dans les écoles musulmanes de la capitale, notamment sous la direction de l'érudit Es'aad Efendi.

En 1697 il complète ses connaissances militaires en participant comme observateur à la bataille de Zenta. En 1698 il publie le premier roman, rédigé en roumain, *Le Divan ou la Dispute du Sage avec le monde*. Le mariage de Dimitrie avec Casandra, la fille du prince Șerban Cantacuzène, a eu une influence positive sur son épanouissement intellectuel.

C'est aussi l'époque où Dimitrie s'est documenté dans les archives de Topkapi en vue de son ouvrage ultérieur sur l'histoire de l'Empire Ottoman.

À Istanbul il rédigea plusieurs ouvrages de philosophie, de religion, d'histoire et de religion de l'Islam. Il s'intéressa également à la musique ottomane. Il jouait d'ailleurs magistralement du tambure, sorte de guitare orientale.

On pensait que son portrait découvert en 1934 à Rouen date de cette période; des recherches ultérieures ont prouvé qu'il ne représente pas Dimitrie Cantemir. Par contre, le portrait de François Morellon de la Cave le représente réellement.

Il sera nommé voïévode de la Moldavie en 1710 par le sultan. Mais son second et dernier règne finira tragiquement pour Cantemir, qui sera forcé de s'enfuir en Russie. C'est là qu'il rédigera ses ouvrages les plus importants, dont nous parlerons à une autre occasion.

REZUMAT:

Genealogiștii au demonstrat că principele Dimitrie Cantemir se trage dintr-o familie de țărani bogați din satul Silișteni, aflat în apropierea orașului Iași.

Tatăl său, Constantin, s-a remarcat în tinerețe ca negustor de cai și, apoi, ca foarte bun militar. Avea un talent nativ la învățarea limbilor străine, deși era analfabet.

Vorbea curent limbile polonă, turcă și tătară. Calitățile sale l-au ajutat pe Constantin să se ridice pe scara socială, până la ocuparea tronului ca domn al Moldovei (1685-1693).

A treia soție a lui Constantin, Ana, a fost mama lui Dimitrie. Era o femeie educată, cu ascendențe boierești. Deși a murit curând după nașterea lui Dimitrie, l-a influențat pe fiul său mezin. Tatăl, datorită asemănării fizice a lui Dimitrie cu el și a dorinței de a-și vedea fiul minor pe tronul Moldovei, s-a preocupat de educația lui.

Primele lecții le-a primit Dimitrie de la călugări moldoveni. Între 1688 și 1691 Dimitrie a fost trimis ca ostatic-garant la Istanbul pentru tatăl său.

Acolo a luat primul contact cu civilizația strălucitoare din capitala sultanilor. La revenirea în țară, tatăl său l-a angajat pentru educația lui Dimitrie pe profesorul Ieremia Cacavela. În anul 1693, la moartea tatălui său, Dimitrie a ocupat pentru prima oară tronul pentru trei săptămâni. Imediat după detronare, el a fost obligat să plece la Istanbul.

Acolo va rămâne timp de 17 ani. Nu va fi educat la Înalta Școală a Patriarhiei Oecumenice. Aceasta nu funcționa normal. În consecință, Dimitrie s-a instruit în

cercurile de cultură mahomedană. Acolo a fost îndrumat, în special, de eruditul Es'aad Efendi.

În 1697 și-a completat cunoștințele militare prin participarea ca observator la bătălia de la Zenta. În 1698 a publicat primul roman în limba română, *Divanul sau Gâlceava înțeleptului cu lumea*.

O influență pozitivă în dezvoltarea lui intelectuală a fost căsătoria cu Casandra, fiica fostului principe Șerban Cantacuzino.

Dimitrie s-a documentat în arhivele Topkapî pentru scrierea ulterioară a istoriei Imperiului Otoman.

A scris la Istanbul mai multe lucrări, referitoare la filosofie, religie, istoria otomanilor și la sistemul religiilor mahomedane.

Concomitent, a dovedit a avea preocupări pentru muzica otomană. Era un maestru în cântatul la tambură, un fel de chitară orientală.

Din această perioadă s-a presupus că ar data un portret al lui descoperit în 1934 la Rouen. Cercetările ulterioare au dovedit că nu-l reprezenta pe Dimitrie Cantemir. Un portret al său, care-l reprezintă în mod real, este datorat pictorului François Morellon de la Cave.

Fiind considerat pe deplin format, în anul 1710 sultanul l-a numit pe Dimitrie Cantemir domn al Moldovei. A fost a doua și ultima lui domnie. Ea se va termina tragic pentru Dimitrie, care va fi obligat să fugă în Rusia. Acolo va scrie marile lui opere intelectuale, despre care vom vorbi cu alt prilej.

Mots-clefs: enseignement, écrits de Dimitrie Cantemir, traité de musique, enluminure.

Nous reprendrons ci-dessous l'essentiel de deux conférences¹ rédigées en l'honneur du voïévode et de l'érudit de Dimitrie Cantemir (le 23 novembre 1710 – le 11 (16) juillet 1711).

Bien qu'il ne restât sur le trône de la Moldavie que quelque 230 jours, c'est-à-dire moins d'un an, la forte personnalité du jeune voïévode marqua profondément l'époque, influençant fortement ses contemporains et ses descendants. Il est naturel de se demander comment ce beau fruit a pu se former, qui a contribué à sa perfection.

Je me suis posé ces questions d'autant plus que certains aspects de la biographie de Dimitrie Cantemir n'ont pas encore été tirés au clair par les spécialistes du domaine. J'essaierai en me fondant sur la documentation la plus récente de les éclaircir autant que possible.

D'après les écrits de Ion Neculce, complétés par d'autres ouvrages, des chroniques et les témoignages de Dimitrie lui-même, on sait que son père, Constantin, était le fils de Toma et de Maria, des paysans libres originaires du village de Silișteni, situé à proximité immédiate de la ville de Iasi. Par sa fantaisie nourrie aussi du désir d'intégrer la haute aristocratie apparentée à la Szlachta, très à la mode à l'époque, Dimitrie a voulu s'inventer un arbre généalogique illustre et se donna pour ancêtre Timour Lenk.

Pour étayer une telle conclusion il se fondait sur un calque: il affirmait que son nom, Cantemir,

¹ Les conférences ont été organisées par le Centre d'Études Interdisciplinaires Dumitru Stăniloae, sous la direction du professeur des universités Gh. Anghelescu; la première conférence a été donnée le 22 décembre 2011, à l'Evêché III de Bucarest, la seconde le 29 décembre 2011, à l'Université *Ovidius* de Constanța.

dérivait de Can-temur, qui signifiait «descendant du sang de Timur».

Il ne pouvait malheureusement appuyer sa thèse séductrice sur des documents. Par conséquent, les généalogistes ont préféré de faire crédit aux informations fournies par Ion Neculce.

Constantin Cantemir était un homme robuste, qui dans sa jeunesse avait été marchand de chevaux. Par la suite, ses qualités physiques lui ont permis d'intégrer l'armée, tour à tour celle de la Moldavie, celle de la Valachie, celle du roi de Pologne, Jan III Sobieski (1674-1696). Il était un soldat habile et il apprit aisément à commander les troupes.

On a conservé des témoignages sur les nombreuses cicatrices qu'il avait sur le visage et les bras, traces indélébiles des blessures reçues dans les combats.

Ses contemporains n'avaient pas oublié sa condition sociale modeste, et cela malgré ses qualités de soldats. On rapporte que pendant qu'il combattait dans l'armée de Jan III Sobieski contre les Suédois il a fait prisonnier un aristocrate suédois qui, ramené devant le roi de Pologne, l'avait prié de ne pas dire qu'il avait été capturé par un paysan moldave.

Quoiqu'il en soit, grâce à ses qualités personnelles et à son talent de soldat, il a pu avancer sur l'échelle sociale. Malgré les considérations des historiens marxistes, Marc Bloch avait raison lorsqu'il affirmait que la société médiévale se caractérisait par un véritable mouvement brownien.

C'était dans la plupart des cas les qualités personnelles de la personne qui lui permettait d'avancer sur l'échelle sociale plus que son ascendance, comme ce fut le cas de Constantin Cantemir.

Bien que sa vie tourmentée l'ait empêché d'apprendre à lire et à écrire – il avait du mal à signer –, Constantin a eu l'occasion dès la période où il vendait des chevaux d'apprendre le polonais, le turc et le tatar.

Il parlait si bien ces langues qu'il a pu devenir l'interprète des nobles moldaves à différentes occasions. Il paraît même qu'il connaissait le hongrois aussi, bien qu'il ait eu moins de contact avec la Hongrie, ce qui n'était pas pour contribuer à l'apprentissage de la langue.

Le mariage de Constantin avec sa troisième femme, Ana, lui fut très utile. C'était une femme très cultivée, issue d'une ancienne famille de boyards moldave.

Du côté paternel elle descendait de Ion Tăutu, grand seigneur du temps d'Étienne le Grand (1457-1504), du côté maternel, des marchands Bantăș, Ana étant la petite-fille de la belle Nastasia, la femme de Gheorghe Duca voïévode.

Bien que morte lorsque Dimitrie était encore très petit, Ana a pu exercer une certaine influence sur lui. On ne connaît pas la date exacte de sa mort, pas plus que celle de la naissance de Dimitrie.

On a proposé l'année 1673 comme date de naissance de Dimitrie, sans pouvoir exclure complètement 1674, 1675 et 1676. Je me contente de mentionner ces dates, sans prendre la peine de m'y arrêter sur ce qui ne serait qu'une digression oiseuse et inutile.

On sait avec certitude qu'il est né le 26 octobre, fête de Saint Démètre, qui est devenu son saint patron. Ion Neculce pensait que son prénom s'expliquait non seulement par la date de sa naissance, mais aussi par le nom de son parrain, le voïévode Dumitrașco Cantacuzène (novembre-décembre 1673; février 1674 -

avant le 10 novembre 1675; 29 janvier 1684 – 15 juin 1685).

La participation du voïévode au baptême du second fils de Constantin, son cadet Dimitrie, qui venait après Antioh, Ruxandra et Stanca, est une preuve en faveur des bonnes relations entre les Cantemir et le voïévode.

La mère morte, son amour aurait pu très bien être transmis à Dimitrie par l'intermédiaire de son père, qui l'aimait d'autant plus qu'il lui ressemblait beaucoup.

Il accède au trône de Moldavie en 1685, lorsqu'il avait 73 ans, et son désir de se trouver à l'origine d'une dynastie l'a rendu particulièrement préoccupé à éviter pour ses rejetons ce qui avait nui à sa carrière, le peu d'instruction.

Par conséquent, il a fait tout pour que depuis le plus tendre âge Dimitrie ait les meilleurs professeurs. On ne connaît pas les noms de ces personnes, mais on a conservé un exemplaire de la Bible traduite en roumain à Bucarest en 1688.

Ce volume avec l'*ex libris* de Constantin, conservé à la Bibliothèque Lénine de Saint Petersburg, a été acheté par le voïévode illettré pour son fils et l'accompagnera dans son exil volontaire en Russie.

Il était naturel que la Bible suscite l'intérêt du jeune Dimitrie. En 1687, bien qu'encore adolescent, il avait fait partie de la délégation de seigneurs qu'avait accueilli le voïévode de Valachie, Șerban Cantacuzène (1678-1688) à l'occasion de sa visite intempestive à Iasi. Le livre était le fruit de l'initiative et du soutien de ce prince, qui avait beaucoup apprécié le jeune Dimitrie.

De 1688 à 1691, dans sa qualité de successeur au trône, Dimitrie qui avait à l'époque 15 ans, a été

envoyé à la Sublime Porte comme otage, pour garantir la bonne conduite de son père.

En effet, il s'agissait d'une coutume largement répandue dans le monde musulman, la présence des fils des princes vassaux étant censée prévenir une éventuelle trahison de leur part. Dimitrie a tiré bon profit du voyage et du séjour à Istanbul.

Le voilà dans une grande ville, qui comptait environ 700 000 résidants, selon Fernand Braudel, la plus grande d'Europe, véritable monstre urbain, bouillonnant, qui abritait une civilisation éclectique, mais brillante, connue sous le nom de courant *lale*, d'après l'ornement utilisé par les sculpteurs et les peintres, la tulipe.

C'est là que Dimitrie apprit le turc et les dialectes persans, le pachto et le farsi, c'est là qu'il connut l'œuvre d'un mystérieux Saadi Efendi, la principale source, pense-t-on, pour l'élaboration de ses ouvrages, *l'Histoire de l'Empire ottoman* et *Le Système des religions musulmanes*.

En fait, il pourrait s'agir de Saadedin (Sad'd al-Dîn) Efendi, l'auteur persan de la *Couronne des histoires*, qui date de la fin du XVIe siècle, ou de Saadi Efendi, un chroniqueur du XVIIe siècle. C'est là aussi que Dimitrie apprend à jouer du tambure, une espèce de guitare orientale.

En 1691 il est de retour à Iasi, son frère majeur prenant la relève dans la capitale de l'empire. Pour Dimitrie ce fut un retour heureux, propice. Son père lui présenta son précepteur, un érudit grec originaire de Crète, Ieremia Cacavela (1643-?).

J'affirme qu'il a instruit Dimitrie à son retour d'Istanbul, c'est-à-dire après 1691, en m'appuyant sur les données biographiques du professeur grec dont on retrouve les traces au Collège grec de la Faculté des

Arts d'Oxford, à l'Université de Vienne et dans d'autres universités européennes. J'ai fait cette précision vu que Ștefan Lemny dans son remarquable ouvrage sur les Cantemir (*Cantemireștii*, Ed. Polirom, Iași, București, 2010) se demandait quand Dimitrie a été sous la fêrule de Ieremia Cacavela.

Pendant cette période Dimitrie a pu perfectionner ses connaissances en matière de turc, de persan et d'arabe, et apprendre le grec ancien et moderne, le slavons et le latin. Et il faut remarquer son latin élégant tel qu'on peut le lire dans ses ouvrages fondamentaux rédigés dans cette langue.

Il semble qu'à la même époque il s'est perfectionné aussi dans l'art de jouer du tambure et de composer pour cet instrument, domaine dans lequel Cacavela excellait également.

En même temps Dimitrie a été initié par son père, le voïévode Constantin Cantemir, dans les secrets de la vie politique moldave. D'après les témoignages du chroniqueur Nicolae Costin, le jeune Dimitrie aurait assisté à l'assassinat de Velicico Costin, le frère de Miron Costin, un règlement de comptes entre deux familles rivales, les Ruset et les Costin.

Les Ruset ou le clan des Cupărești voulaient s'emparer du pouvoir et avaient trouvé ce moyen pour se débarrasser de leurs ennemis une fois pour toutes. Selon Ștefan Lemny, la participation de Dimitrie à cet assassinat reste à prouver, le renseignement venant d'un de ses ennemis, qui se plaît à le noircir.

Suffisamment mûr, suffisamment obéissant envers les maîtres du pays, les Ruset, Dimitrie peut accéder sur le trône de Moldavie le 13 mars 1693, à la mort de son père, alors que son frère aîné se trouvait encore à Istanbul.

Il a pu se maintenir au pouvoir quelque trois semaines, du 13 mars au 8 avril 1693. Il n'avait pas suffisamment d'argent pour se faire accepter par les Turcs et pour satisfaire par la suite les demandes de la turcocratie.

Le jeune Dimitrie devait en même temps faire face à l'opposition de Constantin Brancovan qui lui en voulait parce qu'en 1691 on avait refusé son projet d'alliance politico-matrimoniale (le mariage de Dimitrie avec une de ses filles), proposé par l'intermédiaire du grand boyard Cornescu.

Brancovan, grand tireur de ficelles en matière de politique, fit circuler la rumeur que Dimitrie ne pouvait monter sur le trône n'étant pas fils de voïévode.

Il n'était pas marqué au fer selon une coutume médiévale qui exigeait que l'on applique aux garçons susceptibles de monter sur le trône un fer rouge, en forme de fleur, sur l'épaule. Ce propos malveillant fut transmis par le bouche à l'oreille, mais ce ne fut pas la cause de la déposition de Dimitrie.

Ce qui venait en premier c'était la position géographique de la Moldavie. Se trouvant à la croisée des intérêts de la Sublime Porte, du Royaume de Pologne et dans la zone d'expansion de l'Empire des Habsbourg et de l'Empire Tsariste, la vie politique y était dominée par quelques familles de boyards, Rusetesti, Cupărești et Costinești.

Les premiers, Rusetesti, étaient les alliés des Turcs. La famille des Costin regardaient vers Varsovie, qui leur avait accordé des titres de noblesse, les intégrant dans la Szlachta.

C'était trop pour le jeune Dimitrie Cantemir. L'aide de la famille des Ruset ne suffisait pas. Il fut remplacé par Constantin Duca-Duculeț, un jeune homme riche et cultivé, fidèle à la turcocratie, soutenu

en plus par Brancovan qui en ferait son gendre. Ce premier règne si court permit à Dimitrie d'apprendre à céder, à mieux connaître les hommes et les méandres de la politique.

Aussitôt déposé, Dimitrie s'est dirigé vers Istanbul, où se trouvait son frère majeur Antioh retenu en otage pour le compte de leur père.

Il avait été aussi le représentant diplomatique de la Moldavie auprès de la Sublime Porte, charge qu'il avait perdue à l'occasion de l'accession au pouvoir de Constantin Duca. Les deux frères étaient animés de haine envers Brancovan, assoiffés aussi de vengeance.

C'est lors de ce second séjour à Istanbul qui a duré plus que le premier que fut peint un tableau dont on a pensé qu'il le représentait.

En 1934 on a découvert dans une pinacothèque de Rouen une peinture représentant un jeune homme portant une perruque surmontée d'un turban. N. Iorga, saisi d'enthousiasme, se laissa aller et en 1935 attribua le tableau qui n'était pas signé à Jean-Baptiste van Mour. Selon N. Iorga le jeune homme serait Dimitrie Cantemir jeune.

Il y en a qui comme Tudor Dinu dans son récent ouvrage (*Dimitrie Cantemir și Nicolae Mavrocordat*, Ed. Humanitas, București, 2011) ont approuvé cette hypothèse. Mais déjà en 1955 les historiens et les critiques d'art avaient déclaré ne pouvoir identifier le peintre ni le personnage représenté.

On peut pourtant reconstituer le visage de Dimitrie d'après les ouvrages de quelques auteurs. Mais, comme dans le cas d'un autre érudit moldave vivant en Russie le spathaire Nicolae Milescu, le visage de Dimitrie reste assez vaguement connu.

Il peut être reconstitué d'après une gravure conservée dans la Bibliothèque de l'Académie

Roumaine de Bucarest, Département des Manuscrits et Vieux Livres Roumains (I, 209), sur la couverture de *History of the Growth and Decay of the Othman Empire* (London, 1734).

Sur cette couverture apparaît l'image du palais de Dimitrie à Istanbul; de part et d'autre, deux médaillons, représentant Dimitrie et son fils Antioh. Enfin, mentionnons l'ouvrage du peintre graveur François Morellon de la Cave: il s'agit du portrait d'un homme plus âgé, et présente Dimitrie lors de son exil russe. Le portrait n'est pas daté, mais il est certainement du XVIIIe siècle.

Le portrait qui fait 20,4 sur 14,3 cm est entouré de l'inscription *DEMETRIUS CANTEMIR, PRINCE DE MOLDAVIE ET FAIT PRINCE DU ST. EMPIRE RUSSIEN. SENATEUR&CONSEILLER PRIVÉ DE LA MAJESTÉ L'EMPEREUR PIERRE LE GRAND* (Achenbach Foundation for Graphic Arts 1963.30.30031, conservé dans *De Young Museum* de San Francisco, qui n'est pas exposé).

Dimitrie poursuit son instruction à Istanbul, cette fois de son propre gré, mais en prolongeant le désir de son père.

Dans la capitale des sultans il se mit en contact avec des érudits du monde musulman, de véritables oulémas, comme Es'aad Efendi, ce qui lui permit de perfectionner ses connaissances: d'écrire mieux en turc, de mieux connaître le dialecte osman, le persan et ses dialectes, le pachto et le farsi, comme l'arabe. L'érudit l'initia du même coup dans les subtilités de l'interprétation du Coran. Autant d'apports essentiels pour la rédaction de son ouvrage *Système de la religion mahométane*.

Dimitrie s'intéressait à l'histoire de l'Empire Ottoman; à l'aide de quelques érudits musulmans

corrompus dont on ne connaît pas le nom il a pu pénétrer dans les archives du palais de Topkapi. Il a pu copier ou plutôt faire copier des miniatures représentant les visages des sultans, des ouvrages à caractère quasi secret, vu que la religion musulmane interdit la reproduction du visage humain.

À la même époque il obtint une série de documents provenant de la bibliothèque et des archives du palais impérial. Tout ceci contribuera à la rédaction de son ouvrage *Histoire de l'agrandissement et de la décadence de l'empire ottoman*.

Le séjour dans la capitale des sultans permit à Dimitrie de compléter ses connaissances en matière de philosophie. Malheureusement, il s'est limité à lire les ouvrages du hollandais J. B. Van Helmont, unanimement apprécié comme philosophe de second rang.

Il a constamment enrichi ses connaissances en matière de musique. Ses compositions pour tambure respectaient l'esprit des mélodies turques traditionnelles, de sorte qu'aujourd'hui encore elles sont diffusées sur les stations de radio d'Istanbul.

Son intérêt pour la philosophie, l'art, la religion, l'histoire, la musique de l'empire et du peuple turc lui a permis de pénétrer dans le monde de la turcocratie.

Il s'acheta un beau palais au bord du Bosphore, ce qui lui permit de lier des relations utiles en vue d'un retour sur le trône d'un des pays roumains. Il avait jusqu'alors habité le palais réservé par les sultans aux hôtes étrangers les plus en vue à Istanbul.

Au moment opportun, sans attirer l'attention sur lui, sans susciter de l'envie, Dimitrie décida de s'acheter un palais contre 25 000 bourses de monnaies d'or, ce qui contredit la rumeur habilement répandu par les enfants du voïévode Constantin Cantemir – Antioh,

Ruxandra, Stanca, Dimitrie – conformément à laquelle leur père serait mort sans le sou.

Dans son nouveau palais Dimitrie a donné des fêtes élégantes, invitant des personnalités de la turcocratie, telles que le grand vizir Rami-pacha, des ambassadeurs, tels que l'Anglais William Paget, le Hollandais J. Colyer, le Français Ferriol, le Russe P. Tolstoi, etc.

Toutes ces personnes lui seront utiles à différents moments de son existence. Ainsi, au moment où il y va de sa vie, il se réfugie dans le palais de l'ambassadeur de France, Ferriol. Il semble que les informations sur le déroulement de cet événement aient été dénaturées, exagérées par Dimitrie Cantemir lui-même pour présenter la relation qu'il avait avec le marquis de Ferriol, l'ambassadeur d'une grande puissance à Istanbul, plus importante qu'elle ne l'était.

En 1697 la Sublime Porte envoya Dimitrie à assister à la bataille de Zenta. Il devait rapporter la situation, ce qu'il fit: il a montré que les troupes ottomanes étaient désorganisées, qu'elles combattaient de manière chaotique par rapport aux troupes autrichiennes, sous la commande du prince Eugène de Savoie.

Sa participation, même indirecte, aux événements de Zenta contribua elle aussi à la formation complexe de Dimitrie. En effet, il était nécessaire qu'il possède aussi des connaissances militaires, un chef d'État devant savoir non seulement prendre des décisions au divan, mais aussi se servir de son épée et commander les troupes.

À son retour à Istanbul Dimitrie entamait la rédaction de son roman, *Le Divan ou la Dispute du Sage avec le monde*, 1698, un ouvrage qui montrait des progrès dans sa formation intellectuelle.

L'ouvrage, écrit en roumain, avait une préface signée du Grec Ieremia Cacavela. Son frère Antioh, qu'il adorait, y tenait une place positive. *Le Divan ou la Dispute du Sage avec le monde* est une innovation pour la littérature roumaine en prose.

Un autre moment spécial dans la vie de Dimitrie fut l'année 1700, quand il épousa Casandra, la fille de l'ancien voïévode de Valachie Șerban Cantacuzène.

Le voïévode avait proposé ce mariage déjà en 1687, mais à cette époque-là Constantin Cantemir avait refusé cette proposition, car les enfants étaient trop jeunes: Dimitrie avait 14 ans, Casandra 4 ans seulement. Dimitrie avait refusé par la suite d'autres alliances politico-matrimoniales, celle d'épouser la fille d'Alexandru Mavrocordat l'Exaporite ou la fille de Constantin Brancovan. Après beaucoup d'années, il jeta son dévolu sur Casandra, pour laquelle il aurait pu avoir un faible, car à ce moment-là le projet de 1687 avait été oublié.

On a dit et on a écrit que la jeune Casandra était d'une grande beauté. Les quelques fresques qui conservent son visage, malgré les rigueurs du canon, présentent une femme d'une beauté particulière. Elle était distinguée et intelligente, déterminée et capable d'imposer sa volonté, des qualités héritées des Cantacuzène.

Elle en avait hérité aussi la sensualité et l'art de servir le dieu au triple nom, Eros-Cupidon-Amour. Casandra et Dimitrie ont eu huit enfants, dont les six premiers sont nés dans la période de leur séjour à Istanbul, de 1700 à 1711: Maria, Smaranda, Matei, Constantin, Șerban, Antioh. Les deux derniers, Petru et Ivan, sont nés après leur départ pour la Russie, après 1711. Ils sont d'ailleurs morts en bas âge.

Peu après la mort de ces deux bébés Casandra meurt elle aussi. Selon les témoignages de son fils Antioh, la mort de Casandra a provoqué la désolation de son père qui l'aimait profondément. Un mariage entre Dimitrie et une femme appartenant à la camarilla du tsar avait été tentée sans succès.

Pour Dimitrie, le mariage avec Casandra a été propice à plus d'un égard, y compris du point de vue de son évolution intellectuelle.

On peut se demander si son œuvre n'ait pas été influencée aussi par la Grande École du Patriarcat Œcuménique d'Istanbul. La réponse est plutôt négative. Pendant le séjour de Dimitrie à Istanbul, la Grande École était en déclin.

Le Patriarcat Œcuménique n'avait pas suffisamment d'argent pour son entretien. Les professeurs devaient vivre d'expédients, bien que leur qualité intellectuelle fût indéniable.

Dimitrie a pu les connaître, sans pourtant assister à leurs cours, sans se lier d'amitié avec eux. On peut conclure qu'ils n'ont pas eu d'influence sur sa formation. On peut tout au plus supposer que dans les milieux de la turcocratie une concurrence intellectuelle aurait pu se manifester entre Dimitrie et les jeunes de son âge et ayant la même formation, comme Nicolae Mavrocordat, le fils de l'Exaporite, Constantin Duca-Duculeț, etc.

Cette concurrence intellectuelle s'est transférée dans le domaine politique, dans leur concurrence pour le trône d'un des pays roumain. Bien que d'origine moldave, bien que son père et son frère aient régné en Moldavie, Dimitrie voulait monter cette fois sur le trône de Valachie, peut-être aussi sous l'influence de Casandra, peut-être aussi pour assouvir son désir de vengeance à l'encontre de Constantin Brancovan.

On retrouve ces sentiments amers dans les livres qu'il écrivit à Istanbul jusqu'en 1710. Ainsi, en 1710 Dimitrie a écrit pendant six mois son ouvrage *Sacrosanctae scientiae indepingibilis imago*.

Un an pus tard il conçut l'opuscule *Compediolum universae logices institutiones*. Malheureusement ces ouvrages sont restés longtemps inédits, le premier étant publié au XIXe siècle, le second à la fin du XXe siècle.

Évidemment, Dimitrie a été influencé par la pensée scolastique de l'Université de Paris du XIIIe siècle: Albertus Magnus, Toma d'Aquin, William Occam. Il saute plusieurs siècles de pensée philosophique européenne, s'arrêtant exclusivement à un ouvrage qui lui plut, qu'il comprenait, *Physices universalis doctrina* (Frankfurt, 1682) de J. Baptistae van Helmont. Il ajouta à ce livre de 820 pages copié de sa propre main (!) une préface en roumain, intitulée *Laudă către izvoditoriu și cătră virtutea învățaturii lui*. Une autre préface en latin, *Lectori amico*, donne à entendre que le texte était destiné à être publié.

En 1704 et en 1705, Dimitrie se lança dans une nouvelle aventure: il se mit à écrire un roman à clés intitulé *L'Histoire hiéroglyphe*. Ce roman ne fut publié qu'au XIXe siècle, ce qui priva la littérature roumaine d'un ouvrage exceptionnel, écrit comme le *Divan* en roumain. Dans cette fantaisie littéraire on peut saisir, comme le remarque Elvira Sorohan, les tourments d'un aspirant au pouvoir qui le voit lui échapper à cause de différents potentats.

Peu de temps après il écrivit un petit traité de musique, *Le livre de la science de la musique* (*Kitab-i ilm-i musiki*), un ouvrage singulier, qui conduit le lecteur dans le milieu de la turcocratie.

Le texte manuscrit ne présente pas d'éléments qui permettent sa datation. On peut toutefois affirmer qu'il a été écrit à Istanbul. Ce traité de musique écrit en osman montre combien Dimitrie a été attiré et influencé par la sensibilité artistique du monde ottoman.

La nouveauté de ce livre consiste dans le système de notation des sons: l'auteur utilise à cette fin 33 lettres arabes et turques, ce qui montre la séparation de l'influence exercée par le système persan.

Enfin, il pose le problème de la supériorité par rapport à la musique occidentale, ainsi que le problème de la relation entre la logique, la médecine et la musique. Le traité est très peu connu. Ce n'est qu'après sa publication tardive que le livre, considéré par certains comme le plus important traité de musique ottomane à l'époque de son émancipation de l'influence persane, a pu être apprécié à sa juste valeur.

Le roman à clés écrit par Dimitrie à Istanbul laisse entendre son désir de vengeance à l'encontre de Brancovan, dont il brigait le trône.

Ces ouvrages montrent une personnalité complètement formée du point de vue intellectuel. Il ne faut pas y indiquer leur valeur intrinsèque, de nombreux exégètes dont Gabriel Mihăilescu dans une récente thèse de doctorat intitulé *L'Univers baroque de l'Histoire hiéroglyphe, entre rhétorique et imaginaire*, Ed. Academiei, București, 2002, l'ont déjà fait.

Sa formation étant considérée complète, le sultan, sûr de sa fidélité envers la Sublime Porte, décida de le nommer voïévode de la Moldavie, ce qui ne correspondait pas aux rêves de Dimitrie.

Mais c'était le premier pas en avant pour monter sur le trône de Bucarest. Certes, le jugement politique de Dimitrie n'est pas le meilleur. Son alliance avec la

Russie dans la zone d'expansion de laquelle se trouvait la Moldavie n'était pas le meilleur choix pour lui, ni pour les Roumains, car cela permettait à long terme l'annexion de la Moldavie par l'Empire Tsariste.

La défaite du tsar Pierre le Grand à Stănilești (8-12 juin 1711) mit fin à son bref règne: Dimitrie fut obligé de se réfugier en Russie. Il a quitté le pays sous la protection du tsar et de sa femme, la tsarine Catherine Ière: l'épisode est raconté avec du charme et de l'humour par Ion Neculce dans sa chronique, *O samă de cuvinte*.

C'est là, en Russie, dans un manoir près de Kharkov, sur les terres que lui avait données le tsar, ou à la cour impériale que Dimitrie a rédigé ses ouvrages majeurs, grâce auxquels il est devenu membre de l'Académie de Berlin, dont le président était Gottfried Wilhelm Leibniz. Ses ouvrages, comme son charme personnel l'ont rendu digne de recevoir le titre de conseiller personnel du tsar.

Tout cela a contribué à conserver le souvenir d'un prince érudit, d'un prince des lettres, qui, par la force de sa pensée, par son œuvre, a contribué à faire connaître et apprécier son peuple en Europe et plus loin encore. Remarquons aussi la contribution qu'a pu avoir à la reconnaissance de sa valeur son fils, Antioh, ambassadeur de Russie à Paris dans la quatrième décennie du XVIIIe siècle.

Je conclus en affirmant que, si l'on jugeait Dimitrie comme on jugerait un arbre, d'après ses fruits, il en a laissé deux, remarquables: son œuvre et son fils Antioh, auteur d'ouvrages d'une grande valeur dans la littérature russe et européenne.

Je réserve pour plus tard, quand j'aurai fini ma documentation, une étude sur l'œuvre de maturité de

Dimitrie Cantemir, rédigée en Russie, ainsi que sur l'œuvre de son fils Antioh.

Bibliographie sélective:

Abasov A. M., Golovina L. A., *Kraj Kantemirovskij*, Voronej, 1995.

Alexandrescu Vlad, *Un manuscrit inédit et inconnu de Démètre Cantemir. L'Épître dédicatoire du traité Sacro-sanctae scientiae indepingibilis imago*, dans „Archaeus”, București, 7, 2003, no. 3-4, p. 241-265.

Andronic Alexandru, *În legătură cu o lucrare atribuită lui Dimitrie Cantemir*, dans „Muzeul Național”, București, 6, 1982, p. 167-170.

Antonov V. V., *Rjedom s Mramornym. K istorii osobniaka Kantemira*, dans „Nevskii arhiv”, 2, Moskva, Sankt Petersburg, Atheneum-Feniks, 1995, p. 237-241.

Babii A. I., *Dimitrii Kantemir*, Moskva, Mysl, 1984.

Barbier Frédéric, *Autopsie d'une façade*, dans *Des Palais pour les livres: Labrouste, Sainte-Geneviève et les bibliothèques*, coord. Jean -Michel Leniaud, Paris, Maisonneuve, 2003, p. 83-93.

Bîrsan Cristina, *Dimitrie Cantemir and the islamic world*, Istanbul, Isis, 2004.

Bochmann Klaus, Dumbravă Vasile, *Dimitrie Cantemir: Fürst der Moldau, Gelehrter, Akteur der europäischen Kulturgeschichte*, Leipzig, Leipziger Universitätverlag, 2008.

Brather Hans-Stephan, *Leibniz und seine Akademie. Ausgewählte Quellen zur Geschichte der*

Berliner Sozietät der Wissenschaften 1697–1716, Berlin, Akademie Verlag, 1993.

Camariano-Cioran Ariadna, *Jérémie Cacavela et ses relations avec les Principautés roumaines*, dans „Revue des études sud-est européennes”, București, 3, 1965, nr. 1-2, p. 165-190.

Cândea Virgil, *La Vie du prince Dimitrie Cantemir écrite par son fils Antioch. Texte intégral d'après le manuscrit originjal de la Houghton Library*, dans „Revue des études sud-est européennes”, București, 23, 1985, nr. 3, p. 203-221.

Cernovodeanu Paul, *Le Plan de Constantinople par Démètre Cantemir*, dans „Revue des études sud-est européennes”, București, 17, 1989, nr. 1-2, p. 35-47.

Ciobanu Ștefan, *Dimitrie Cantemir în Rusia*, dans „Academia Română. Memoriile Secțiunii literare”, II, 1925, p. 381-543.

Ciorănescu George, *La Contribution de Démètre Cantemir aux études orientales*, dans „Turcica. Revue d'études turques”, 7, 1975, p. 205-232.

Ciorănescu George, *Le 'Hospodar de Valachie' du Musée de Rouen*, dans „Revue des études roumaines”, Paris, 15, 1975, p. 85-96

Coudert Allison P., *The Impact of the kabbalah in the seventeenth century. The Life of Francis Mercury van Helmont. 1614-1698*, Leiden, 1998.

Curtis Mina, *Ana Ivanovna and her era. 1730-1740: a forgotten empress*, New York, F. Ungar, 1974.

De Michelis Cesare G., *Storie di spionaggio del XVIII secolo: in margine al rapporto di A. Kantemir con i fratelli Guasco*, dans „Annali del Dipartimento di studi dell'Europa orientale. Sezione storico-politico-sociale”, 4-5, 1982-1983, p. 91-115.

Demetrii Cantemirii Incrementorum et decrementorum Aulae othomannicae libri tres

(*Creșterile și descreșterile Imperiului Otoman*), ed. Virgil Câdea, Ed. Roza Vânturilor, București, 1999.

Dimitrie Cantemir, *1673-1723: ein bedeutender Gelehrter an der Schwelle zur Frühaufklärung*, Akademie Verlag, Berlin, 1974.

Dimitrie Cantemir, *Cartea științei muzicii*, ed. Eugenia Popescu-Județ, Ed. Muzicală, București, 1973.

Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, ed. Gh. Guțu, Ed. Academiei, București, 1973.

Dimitrie Cantemir, *Divanul*, ed. Virgil Câdea, Ed. Academiei, București, 1974.

Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, ed. Stela Toma, I-II, Ed. Minerva, București, 1999.

Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglică*, ed. Stela Toma, Ed. Academiei, București, 1973.

Dimitrie Cantemir, *Metafizica*, ed. Nicodim Locusteanu, Ed. Ancora, București, 1928.

Dimitrie Cantemir, *Mic compendiu asupra întregii învățăături a logicii*, ed. D. Slușanschi, Ed. Științifică, București, 1995.

Dimitrie Cantemir, *Panegiricul lui Petru cel Mare (1714)*, ed. P. Cernovodeanu, M. Caratașu, Alvina Lazea, în „Archaeus. Studies in history of regions”, 5, 2001, nr. 1-2, p. 105-138.

Dimitrie Cantemir, *Scurtă povestire despre stârpirea familiilor lui Brâncoveanu și a Cantacuzinilor. Memorii către Petru cel Mare (1717 și 1718)*, ed. Paul Cernovodeanu, Emil Lazea, M. Caratașu, Ed. Academiei, București, 1996.

Dimitrie Cantemir, *Sistemul sau întocmirea religiei mahomedane*, ed. Virgil Câdea, Ed. Academiei, București, 1987.

Dimtrie Cantemir, *Viața lui Constantin Cantemir zis cel Bătrîn, domnul Moldovei*, ed. Dan Slușanschi și Ilieș Câmpeanu, Ed. Academiei, București, 1996.

Dinu Tudor, *Dimitrie Cantemir și Nicolae Mavrocordat. Rivalități politice și literare la începutul secolului XVIII*, București, Humanitas, 2011.

Djuvara Neagu, *Démètrius Cantémir philosophe de l'histoire*, dans „Revue des études roumaines”, Paris, 13-14, 1974, p. 65-90.

Duțu Al., *Démètre Cantemir et l'image de la civilisation européenne*, dans „Dacoromania”, 2, 1974, p. 21-33.

Eșanu Andrei, coord., *Dinastia Cantemireștilor*, Chișinău, Știința, 2008.

Fessenko Tatiana, *Eighteenth century Russian publications in the Library of Congress, a catalogue*, Washington, Government Printing Office, 1961.

Fomin Serghei V., *Nekropol' Kantemira v Rosii*, dans „Kodry. Moldova literaturnaia”, Chișinău, nr. 5, 1993, p. 226-240.

Gorovei Ștefan S., *Cantemireștii. Eseu genealogic*, dans „Revista arhivelor”, 35, 1973, nr. 3, p. 481-512.

Gradova B. A., *Neizvestnyj portret A. D. Kantemira*, dans *T'epolo i ital'janskaja živopis' XVIII veka v kontekste evropejskoj kul'tury*, Saint-Pétersbourg, Gosudarstvennyj Ermitaž, 1996, p. 18-19.

Histoire de l'Empire Othoman, où se voyent les causes de son agrandissement et de sa décadence, par S.A.S. *Démétrius Cantimir*, traduite en françois par M. De Joncquières, 2 vol., J.-N. Le Clerc, Paris, 1743.

Holban Maria, Demeny Lajos, *Originalul și traducerea latină a Diplomei lui Petru I dată lui Dimitrie Cantemir cuprinzând condițiile tratatului*

moldo-rus din 1711, dans „Studii”, 26, 1973, nr. 5, p. 1067-1078.

Ionescu Anca-Irina, *Considérations sur la traduction du Livre sur le système de la religion des Musulmans de Cantemir par Sofronie Vračanski*, dans „Revue des études sud-est européennes”, București, 15, 1977, p. 101-112.

Lemny Ștefan, *Cantemireștii. Aventura europeană a unei familii princiare din secolul al XVIII-lea*, București-Iași, Polirom, 2010.

Lemny Ștefan, *Les Cantemir: l'aventure européenne d'une famille princière au XVIIIe siècle*, Paris, Éditions Complexe/Edigroup, 2009.

Lemny Ștefan, *Românii în secolul XVIII. O bibliografie*, I, Iași, Ed. Universității Al.I.Cuza, 1988;

Lemny Ștefan, *Sensibilitate și istorie în secolul XVIII românesc*, București, Meridiane, 1990.

Lozovan E., *D. Cantemir avant les Lumières*, dans „RIDS, Romansk Institut”, Copenhaga, 1980, nr. 77, p. 3-19.

Lozovan E., *Dimitrie Cantemir franc-maçon?*, dans „Revue des études roumaines”, Paris, 16, 1981, p. 68-71.

Lozovan E., *Le Traité russo-moldave de 1711*, dans „Revue des études roumaines”, Paris, 16, 1981, p. 63-67.

Matei Ion, *Le Maître de langue turque de Dimitrie Cantemir: Es'ad Efendi*, dans „Revue des études sud-est européennes”, București, 10, 1972, nr. 2, p. 281-288.

Miron Paul, *Istoria ieroglifică et les besoins immanents de la langue*, dans „Dacoromania”, II, 1974, p. 266-277.

Musicescu Maria-Ana, *Démètre Cantemir et ses contemporaines vus à travers leur portraits*, dans

„Revue des études sud-est européennes”, București, 11, 1973, nr. 4, p. 611-636.

Panaiteanu P. P., *Dimitrie Cantemir. Viața și opera*, București, Ed. Academiei, 1958.

Rafikov A. H., *Dmitrij Kantemir i ego Katehizis na tureckom jazyke*, dans *Knigopečatanie i knižnye sobranija v Rossii do serediny XIX veka*, Leningrad, Biblioteka Akademii nauk, 1979, p. 134-141.

Sbornic imperatorskogo Russkogo istoriceskogo obscestva, Sankt-Petersburg, 1867-1916.

Sorohan Elvira, *Cantemir în cartea hieroglifelor*, București, Minerva, 1978.

Streinu Valeriu, *Cu privire la 'Compendiolum universae logices institutionis' al lui Dimitrie Cantemir*, dans *Probleme de logică*, vol. IV, București, Ed. Academiei, 1972, p. 91-107.

Tertecel Adrian, *Informații noi privind campania militară otomană din 1711 în Moldova*, *Jurnalul lui Ahmed bin Mahmud*, dans „Revista istorică”, 1992, nr. 7-8, p. 793-802.

Varenbergh Émile, *Correspondance du marquis de Ferriol, ambassadeur de Louis XIV à Constantinople*, dans „Annales de l'Académie d'archéologie de Belgique”, Anvers, 26, 1870, 6, p. 481-865.

Vascenco Victor, *Sur le nom de personne Cantemir*, dans „Revue roumaine de linguistique”, 15, 1970, no. 5, p. 515-517.

Zaimova Raia, *Correspondence consulaire des ambassadeurs de France à Constantinople, 1668-1708. Inventaire analytique*, Paris, Archives Nationales, 1999.

Dimitrie Cantemir – Istoric al religiilor

Pr. Prof. Univ. Dr. Ștefan RESCEANU

Pentru o înțelegere deplină a personalității voievodului carturar, Dimitrie Cantemir, personalitate atât de complexă care a făcut să stralucească sfârșitul secolului al XVII și începutul secolului al XVIII-lea, este necesară cunoașterea și aprofundarea bogatei și variatei sale opere, a personalității ce se individualizează în cadrul culturii-românești ca un deschizător de drumuri.

Pregătirea științifică dobândită, în țară cu renumitul dascăl Ieremia Cacavela, cât și cunoștințele dobândite în vestita școală a Constantinopolului, prin mijlocirea unor carturari de seamă ai epocii, care l-au ajutat să aprofundeze științele filosofice, religioase și istorice ale literaturii și gândirii clasice, grecești și latine, au făcut din Dimitrie Cantemir nu numai un savant care a intrunit în ființa sa cultura răsăriteană și apuseană, spirit cu adevărat enciclopedist „ci și ca personalitate complexă de nivel european în epoca care a precedat pe iluministi și enciclopedisti”¹.

Extinzând interesul spiritual de la cultura greco-romană la cea orientală, „Dimitrie Cantemir s-a afirmat ca o mare personalitate în contextual european, alături de Galland, Montesquien, Voltaire, Goethe și de

¹ Constantin Șerban, *Contribuția la repertoriul corespondenței lui Dimitrie Cantemir*, în „Studii”, volumul 26, nr. 5, p. 1051.

altii, ca unul dintre marii deschizatori ai portilor Orientului”².

Personalitatea lui Dimitrie Cantemir reprezinta intruchiparea fericitei simbioze dintre insusirile poporului din care facea parte si cultura umanista a Europei, asimilata creator, de catre o inteligenta iesita din comun.

Daruit de Dumnezeu cu chemare catre cugetarea adanca, Cantemir s-a aplecat ca un erudit catre cele teologice, indrumat in aceasta cale de eruditul monah ortodox Ieremia Cacavela, grec din Creta, care pe langa instructia umanista i-a predat cu dragoste si pasiune Teologia Ortodoxa, cunostinte pe care le va desavarsii la Academia Patriarhiei din Constantinopol.

Prin lucrarile de tinerete: *Divanul s-au galceava inteleptului cu lumea s-au Giudetul sufletului cu trupul*; *Sacrosanctae scientiac indepingibilis imogo*; *Sistemul s-au intocmirea religiei mahomedane*; *Loca obscura in Catechisi* si unele capitale din *Descriptio Moldaviae*, dintre care unele sunt „adevarate tratate de teologie”, „Dimitrie Cantemir” ar trebui trecut printre cei dintai teologi romani³, daca ii avem in vedere pe inaintasii sai Neagoe Basarab, cu *Invataturile catre fiul sau Teodosie* si Nicolae Milescu-Spataru, cu *Stella orientalis occidentali splendes*.

Pornind de la aceste opere de continut teologic si de spiritualitate crestina, de gandire filosofico-religioasa de tinerete, continuate cu opere de continut istoric, care sunt si cele mai numeroase si i-au adus si celebritatea, Dimitrie Cantemir continua spre

² Liliana Botez, *Dimitrie Cantemir precursor al orientalisticii*, în „Revista de istorie și teorie literară”, volumul 23, nr. 1, 1974, p. 51.

³ Dr. Antonie Plămădeală, *Comemorări în anul 1989. Dimitrie Cantemir, primul academician român*, în „Îndrumătorul Bisericesc, Sibiu, anul 137 (1989), p. 17.

finalul vietii sale, venit prematur, cu opere despre religiile necrestine, opera de orientalistica si teologie comparata.

Traind o viata la rascruce de vremuri Cantemir „rezuma prin profilul sau abrupt, peripetiile ce o inalta si o sfasie, un ansamblu de situatii din cele mai dramatice ale istoriei noastre”⁴.

Abordand problema originii si vechimii crestinismului, in mod deosebit prin operele sale *Descriptia Moldaviae* si *Hronicul vechimii a romano-moldo-valahilor*, la stramosii nostri, Cantemir sustine ca religia crestina s-a introdus in Dacia fara teama de a fi persecutata in timpul lui Constantin cel Mare, dar tot el adauga faptul ca „multi (geto-daci) au urmat steagul lui Hristos cu mult inainte, patrunchi de cuvantarile martirilor stropite cu sangele lor”⁵.

De la aceasta cunoastere a crestinismului primar, nu numai la stramosii nostri geto-daci, Cantemir afirma ca la inceputuri nu exista nici o diferenta intre credinta Apusului si a Rasaritului „aceiasi credinta a stapanit in vremurile de demult si in apus si ca deci Occidentul si nu Orientul s-a abatut in decursul timpului de la adevarata credinta a lui Hristos”⁶.

Moldovenii, zice Cantemir „se tin strans de Biserica rasariteana, desi latinitatea limbii romane si a prezentei cuvintelor crestine latine sunt o prezenta reala”⁷.

„Tot poporul marturiseste astazi legea crestina, si tine de Biserica Rasaritului. In nici un articol de credinta el nu inchina spre alte erezii, nu lasa la o parte

⁴ Lucian Blaga, *Izvoade*, București, 1972, p. 143.

⁵ Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Studiu introductiv, antologie si note finale de Constantin Maciucă, Editura Tineretului, București, 1967, p. 338.

⁶ *Ibidem*, p. 339.

⁷ Ștefan Giosu, *Dimitrie Cantemir*, Studiu lingvistic, București, 1973, p. 73.

nimic din cele ce aceasta credința îi poruncește și nu face nimic din cele ce ea oprește”⁸.

Ca a fost un adevărat aparator al purității ortodoxiei ne-o dovedește atitudinea lui față de scolastică atunci când, vorbind despre credința conationalilor săi arată că în Moldova „nu s-a văzut niciodată vreun eretic s-au vreo erezie și cu atât mai puțin nu s-a putut dezvolta, probabil, zice el, fiindcă acest neam n-a vrut să știe de teologia scolastică și de alte mesetuguri sofistice ale dialecticilor, ci a crezut că vorbele simple ale Evangheliei și învățătura Sfinților Părinți sunt de ajuns, chiar și fără școală, spre mântuirea sufletului”⁹.

Biserica romano-catolică, precizează Cantemir s-a departat de Biserica Răsăritului, Biserica cea adevărată a lui Hristos¹⁰.

În urma apariției Catehismului calvinesc pus în seama marelui patriarh Chiril Lukaris, Cantemir a luat poziție critică nu numai față de catolicism, ci și față de luteranism și calvinism, care în dispută cu catolicismul doreau a întinde punți spre răsăritul ortodox.

Poziția lui Cantemir față de prozolitismul occidental este categorică și fără menajamente „să se starpească aluatul papistărilor din Biserica Moldovenească și să taie celor tineri prilejul de a citi viclesugurile papistărilor”¹¹, iar înnoirile protestantismului față de spiritul scolastic, de care învățații ortodocși scăpaseră, Biserica Răsăritului, pastratoare a adevărului nu are nevoie nici de reforma lui Luther și nici de a lui Calvin.

⁸ Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei...*, p. 339.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, p. 220.

¹¹ Dimitrie Cantemir, *Loca obscură*, traducere și comentariu de Pr. Prof. Dr. Isidor Bodogae, în Rev. „B.O.R”, an XCI (1973), nr. 9-10, p. 342.

Preocuparile culturale atat de vaste ale parintelui Cantemir nu puteau sa nu abordeze si domeniul istoriei religiilor necrestine, domeniu atat de bine reprezentat prin lucrarea *Sistema sau intocmirea religiei mohamedane*.

Eruditia precum si experienta si cunoasterea nemijlocita a islamului si imperiului otoman prin șederea fortuita la Constantinopol, l-au determinat la hotararea de a da, pe baza documentatiei stranse mai multe lucrari, care vor fi elaborate, datorita imprejurarilor politice, în timpul activitatii sale in Rusia.

Chiar din precuvantarea Sistemii, Cantemir pune fata in fata cele trei mari religii monoteiste: mozaismul, crestinismul si muhamedanismul, pornind in acest demers de la critica facuta de filosoful peripatetic pagan Parfirie, desi acest filosof grec nu cunoscuse ultima religie Islamismul, totusi Cantemir preia si-si insuseste ceea ce este pus in seama filosofului grec, ca: „Legea iudaica este o lege copilareasca, legea crestina, este o lege a lucrurilor cu neputinta, iar legea muhamedana ca este o lege porceasca”¹².

Comentand sentinta atat de inferioare a filosofului grec fata de legea iudaica, Cantemir ne arata ca acela s-a referit numai la randuieli si ceremonii ale legii, care nu au folos pentru indreptarea moravurilor¹³.

Elinul, zice Cantemir nu a inteles sensul tainic al unor momente cruciale din istoria poporului evreu.

Pozitia inteptului elin Parfiriu fata de crestinism, ca: „Legea lucrurilor cu neputinta, precum si entuziasmul fata de Evanghelia Sf. Ioan, cu referire

¹² Dimitrie Cantemir, *Sistemul sau intocmirea religiei muhamedane*, traducere studiu introductiv și comentarii de Virgil Cândea, București, 1977, p. 31.

¹³ *Ibidem*.

directa la capitolul intai, capitol care-l determina sa declare ca: „Sublim graieste barbarul”¹⁴.

Cantemir o accepta fara surpriza, aratand ca filosoful pagan nu a putut „patrunde si percepe și sensul cuvântului adevărului dumnezeiesc”, deoarece nici apostolii nu au putut intelege pana la pogorarea Duhului Sfânt, anumite învățături, ci li se pareau imposibile, precum mantuirea celui bogat s-au trecerea camilei prin urechile acului (Matei XIX, 23-24).

Dar primind harul intelegerii prin pogorarea Duhului Sfânt asupra lor, apostolii au inteles ca cele ce li se par oamenilor, adica mintii omenesti a fi cu neputinta, la Dumnezeu sunt cu putinta”¹⁵.

Incerand sa explice parerea atat de inferioara a lui Parfirie fata de islamism Cantemir o gaseste in doua cauze fundamentale: „cea dintai cred ca sta in faptul ca in legea mohamedana sunt ingaduite multe lucruri aproape animalice, poruncile ca foarte necesare sa lipsesti pe cineva de agonisita si sa propovaduiesti ca cea mai buna fapta si de mai mare merit este sa ucizi”¹⁶.

Daca cineva nu implineste acestea il socoate ca a pacatuit de moarte. Iar al doilea motiv care-l determina pe filosoful pagan sa se arate atat de scarbit fata de invatatura Coranului, se datoreaza, zice Cantemir, „faptul ca Muhamed pune binele suprem in simtul extern comun tuturor animalelor”¹⁷.

Cunoasterea islamului sub forma negativa in prima perioda s-a datorat cuceririlor arabe care au smuls Bisericii crestine teritorii intinse si nenumarati

¹⁴ *Ibidem*, p. 32.

¹⁵ *Ibidem*, p. 31.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*, p. 34.

credinciosi, dintre care multi au primit moarte martirica pentru credinta lor.

Inceputul unei cercetari si date mai ample despre islamism ne da Sf. Ioan Damaschin in secolul al VIII-lea, adaugandu-se la acestea multe altele provenind din surse bisericesci, culturale si diplomatice¹⁸.

Dupa cucerirea Constantinopolului (1453) de catre turci, ortodoxia in mod special s-a preocupat de apararea ei in fata pericolului islamizarii, de multe ori fortate, fapte care nu putea sa faca din Cantemir decat un adversar declarat al Imperiului otoman si de foarte multe ori destul de liber in atitudinea sa referitoare la aceasta mare religie, Cantemir indeamna „sa vorbim drept, însa, si sa laudam fapta buna, chiar si acelui mai mare vrajmas al nostru”¹⁹.

Viziunea lui Cantemir asupra doctrinei si civilizatiei islamice este infatisata in mod special in opera sa *Sistemul sau intocmirea religiei muhamedane*, opera prin care prezinta islamismul de pe pozitia crestinului convins ca singura religie revelata este crestinismul.

In precuvantarea catre cititori a Sistemului, Cantemir pune la zid credinta islamica ca rea „si in care adevarata fericire sta in poftetele trupesti, in dorintele nepotolite..., intru ingaduinta libera a pacatuirii...”²⁰.

Folosind in aceasta parte a lucrarii citate din abundenta din Sfanta Scriptura si chiar din unii scriitori

¹⁸ Virgil Cândea, *Une version roumaine du XVII-e siècle de l'apologie contre Mahomet de Jean Cantacuzene*, în „Revue des Etudes Sud-Est Européenne”, t. IV, 1966, p. 233.

¹⁹ Dimitrie Cantemir, *Sistemul...*, p. 210.

²⁰ *Ibidem*, p. XXXVII.

antici, Cantemir cauta dovezi ca religia mohamedana nu este adevarata.

Dar desi lucrarea are scopuri polemice totusi Cantemir nu poate fi invinuit de lipsa de obiectivitate, pentru ca el insusi marturiseste ca scrie „ce se povesteste si se crede la acele barbare scrise fara blam, fara adaugiri si fara vreo scadere”²¹.

Atitudinea lui Cantemir este mai nuantata nu atunci cand vorbeste de poporul turc „fata de care isi manifesta simpatie, ci fata de carmuirile si principiile religioase si politice ale acestor carmuiri”²².

In prima din cele sase carti ale Sistemului, dupa cum distribuie Cantemir materialul, se ocupa „despre proorocul mincinos Muhamed” cunoscut sub dubla numire: a) Muhamed „foarte laudat” vrednic de multa lauda si har si b) Mustafa „ales” sau „mai frumos decat toti”²³.

Lui Mahomed i se atribuie aproape cele cuvenite lui Dumnezeu (afara de numele de Creator si vesnic).

La cererea lui Mahomed de a i se ingadui sa faca minuni, pentru convingerea poporului la intoarcerea catre adevaratul Dumnezeu, precizeaza Cantemir, acesta primeste un raspuns care diferentiaza fundamental Crestinismul de Islamism: „Minunile nu-ti vor lipsi, insa nu voiesc sa te trimit cu puterea minunilor, ci cu puterea sabiei... ca sa nu ti se intample si tie ce s-a intamplat proorocilor trimisi de mine inainte de tine” Cele mai deseama minuni vor fi convingerea popoarelor cu sabia, doborarea imparatilor, si daramarea cetatilor”²⁴.

²¹ *Ibidem*, p. 36.

²² P. P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir: viața și opera*, București, 1958, p. 42.

²³ D. Cantemir, *Sistemul*...p. 39.

²⁴ *Ibidem*, p. 58-59.

În sprijinul acestor afirmații Cantemir aduce citate din Coran: „Poruncitu-mi-a Domnul să omor toate popoarele cu sabia, până când vor mărturisi că nu este Dumnezeu afară de Dumnezeu și că eu sunt prorocul lui. Iar de vor face aceasta curând, își vor scăpa sangele și bogățiile lor”...ucideti pe politeisti oriunde-i veți afla... Dar dacă se pocăiesc, dacă-și spun rugăciunea, dacă fac milostenie, lasați-i liberi” (Coran IX, 5).

Facând un portret lui Mahomed, chiar dacă mai are unele explicații și ieșiri violente, față de persoana profetului, totuși el nu accentuează tonul disprețuitului față de Mahomed, ci tonul omului de cultură, descoperind la el și note de simpatie, făcându-i un apreciat portret „Niciodată nu se supără, erea îndurător față de dușmani; nu mănca singur, ba chiar cu leproșii și săracii”²⁵.

Pornind de la persoana Intemeietorului, Cantemir continuă pe acest fir al descrierii religiei islamice abordând în cartea a doua a Sistemului despre Coran, cartea de capetenie a musulmanilor.

Pentru aceștia Coranul este cartea sfântă în care se cuprinde revelația desăvârșită și după care socotesc ei că celelalte cărți sunt incomplete și își pierd importanța, fiindcă pentru ei Coranul este cuvântul necreat al lui Dumnezeu, trimis lui Muhamed prin îngerul Gabriel, în luna Ramadan.

Coranul „cartea sectei sau ratacirii musulmane”²⁶ cum o numește Cantemir are trei denumiri proprii: Curan, Furcan și Kelamullah.

Scrierea corectă a cărții este Elcuran, și nu Alcoran, însemnând „citire” pentru că numai aceasta

²⁵ Ștefan Ciobanu, *op. cit.*, p. 35.

²⁶ D.Cantemir, *Sistemul...*, p. 85.

carte se cuvine sa o citeasca adeptii islamului, fiindca ea este, dupa credinta mahomedana „doar copia unui arhetip pastrat in cer”²⁷.

Cartea Curanului, sustine Cantemir, nu este decat o traditie omeneasca iar nu cuvantul lui Dumnezeu, si acest adevar trebuie sustinut si dovedit nu cu argumente crestine si nici cu marturii luate din istorii si traditii potrivnice Curanului, ci aceasta poate si trebuia argumentat cu „Scrieri ale muhamedanilor sau asemanatoare lor”²⁸.

Dimitrie Cantemir abordeaza cu toata seriozitatea teologia muhamedana ilahiet-stiinta despre Dumnezeu sau despre lucrurile dumnezeiesti, si ca atunci cand religia muhamedana vorbeste de Dumnezeu in sine sau numai despre singura persoana a Tatalui nu se deosebeste intru nimic de evrei si de crestini.

Pe Dumnezeu il socotesc imaterial, necircumscris de timp si loc, vesnic din veac „ezeli” si vesnic in veac „ebedi” nenascut si nici n-a putut sa nasca si nu are nimic asemenea lui: „Dumnezeu este unul! Dumnezeu!...Cel de nepatruns! El nu naste; El nu este nascut; nimic nu este asemenea Lui” (Coran CXII, 1, 3).

Atributele lui Dumnezeu in numar de sapte „sifat”, adica persoane, de aceea cand ne aud pe noi crestinii zicand ca numai trei persoane dumnezeiesti sunt si o singura dumnezeire sau un singur Dumnezeu, indata ne arata ca nu sunt trei, ci sapte”²⁹.

²⁷ *Ibidem.*

²⁸ *Ibidem*, p. 98-99.

²⁹ *Ibidem*, p. 144.

Dupa unii cercetatori islamici aceste atribute corespund si persoanelor din Treimea crestina³⁰.

Cantemir surprinde cu multa finete atunci cand vorbeste despre atributele lui Dumnezeu, teologia apofatica in gandirea musulmana, care apropie mult de teologia apofatica sau negativa crestina, determinata de faptul ca „lui Dumnezeu creatorul lumii nu i se pot atribui calitati care sunt proprii creaturilor”³¹.

Pentru musulmani numai Dumnezeu singur este fara trup. Nici chiar ingerii nu sunt cu totul spirituali, fiind facuti dintr-o materie subtila eterica, au forma umana, dar cu aripi si de marime uimitoare incat cu capul ating cerul si cu picioarele pamantul, cu mana dreapta Rasaritul si cu stanga Apusul, avand capetenie pe Djebrail (Gabriel) cel care a transmis lui Mahomed „revelatia divina”.

Dupa muhamedani, tot mesageri, ca si ingerii, ai voii lui Dumnezeu, sunt si profetii. Numarul lor este foarte mare pentru ca orice natie si-a avut profetul sau, dar cu numele sunt numiti numai Adam, Noe, Avraam, Ismael, Isaac, Iacob, Moise, Iisus Hristos.

Despre Mantuitorul Iisus Hristos musulmanii cred ca El este mai mare peste toti proorocii, dar tot Cantemir conchide; care au precedat pe pseudo-proorocul lor. Ei mai cred ca „Iisus Hristos a fost nascut din Duhul Sfânt si Fecioara Meriem (Maria) pe care o socotesc sora lui Moise si-a lui Aron „(Coran XIX, 28).

Creat dupa asemanarea lui Adam, om autentic, si ca nu ar fi avut o alta fire, adica pe cea dumnezeiasca, zice Cantemir, muritor prin natura, dar pastrat

³⁰ Dr. Husam Muhi Eldin al Alousi, *The Probleme of Creation in Islamic Thought Quran, Fadith, Comentaires and Kdem*, Bagdad, 1965, p. 224. 268.

³¹ Vladimir Lossky, *Teologie mystique de l'Eglise d'Orient*, Paris, 1994, p. 23.

nemuritor prin harul lui Dumnezeu. Rastignirea și moartea Mantuitorului Iisus Hristos, o socotesc sub influența dechetilor, ca nereală, despre care Dimitrie Cantemir spune că, mai mult „mincinoasă lor falsificare se silesc să o demonstreze”³² susținând că iudeii nu puteau să omoare pe omul pe care Dumnezeu l-a făcut nemuritor.

Pe Iisus Hristos îl socotesc ca profet trimis la toate neamurile, pe Moise la fiii lui Israel, iar pe Muhamed deși la toată lumea, însă în mod deosebit la neamul său, cel arab.

În rândul sfinților mohamedani pun pe primul loc pe Sf. Ioan Înaintemergatorul, pe Sfinții apostoli pe care îi recunosc în numărul de doisprezece, însă pe Apostolul Pavel îl socotesc „falsificatorul Evangheliei”, nascocind despre moartea lui spune Cantemir, o fabulă pe cât de nelegiuită, pe atât de mincinoasă interpretând textul greșit scripturistic de la II Cor. XII, 2-4, susțin că nu va muri apostolul ci se va sui la al treilea cer unde va petrece cu Iisus.

Un mahomedan sunni, adică ortodox va fi acela care va împlini cele cinci canoane sau reguli „sart” marturisirea sau graiurile marturisirii (Sahadeti Kelime); rugăciunea (Namaz); postul (usudj); vizitarea Meccai (Hadj); milostenia (zekkeot)³³ numită și stalpi ai credinței musulmane.

Interesante și bogate informații ne oferă Cantemir prin abordarea apariției în islamism a „sectelor” dervisilor, deși impropriu numite așa, fiind vorba mai degrabă, de ordine religioase (confrerii) apărute încă din secolul al XII-lea și al XIII-lea „deși spiritual islamului, a învățaturii coranice, nu este

³² D. Cantemir, *Sistemul...* p. 210.

³³ *Ibidem*, p. 250.

favorabil monahismului, totuși primele ordine monahale în mare parte alcătuite de bărbați, după modelul celor creștine și indiene, au apărut încă de la începutul secolului al IX-lea³⁴.

Deși însărcinat de Tarul Petru cel Mare să scrie o lucrare despre islamism unde trebuia să combată religia musulmană de pe poziția creștinismului, Cantemir în Sistem „nu polemizează cu aderenții religiei mohamedane el nu aluneca în direcția batjocoritoare a polemistilor ruși precum Ioanichie Galeatovschi”³⁵ cu toate că el introduce și multe povestiri și întâmplări din viața musulmanilor și anecdote în stil oriental.

Întâlnirea dintre creștinism și islamism nu s-a produs într-un climat pasnic, absolut religios „ci mai degrabă de ostilitate cu un islamism triumfal și departe de esența mai pasnică a culturii și civilizației arabe”³⁶.

Prin răspunsurile pe care Cantemir le da învățăturilor gresite, voit strecurate în Catehismul său de Teofan Prokopovici, îl impun pe Cantemir nu numai ca pe un profund cunoscător al ortodoxiei, ci și un apărător al credinței în care s-a născut și a crescut în fața catolicismului și protestantismului, și cu atât mai mult în fața islamismului.

De aceea credința sa față de credința musulmană este fără echivoc „este poziția unui creștin care nu poate accepta ca religie autentică decât pe aceea a Domnului nostru Iisus Hristos”³⁷.

Descrierii vieții și spiritualității otomane Cantemir o face de pe poziția cunoscătorului și pe baza observațiilor proprii.

³⁴ *Ibidem*, p. 38.

³⁵ Ștefan Ciobanu, *op.cit.*, p. 39.

³⁶ Pr. Asist. Alexandru I. Stan, *Biserica Ortodoxă Română și Islamismul*, în „Studii Teologice”, seria a II-a, an XXXIII (1981), nr. 3-4, p. 198.

³⁷ D. Cantemir, *Sistemul...*, Studiu introductiv de V. Căndea, p. XXXIV.

Contactul direct cu lumea musulmana a lasat o impresie foarte puternica asupra carturarului roman indemnandu-l sa prezinte amanuntit credinta mahomedana, obiceiurile lor la rugaciune, iar pelerinajele lor la locurile sfinte, in familie, educatia copiilor in familie si in scoala, dau valoare cartii.

In toate domeniile pe care le-a abordat Dimitrie Cantemir nu s-a multumit numai sa citeasca sau sa consemneze ceea ce au scris altii ci el a scris ceea ce altii in urma lui au citit.

Cultura romaneasca veche realizeaza prin Dimitrie Cantemir treapta cea mai înalta a afirmarii sale, deschizand importante perspective spre epoca moderna.

Prin intreaga sa opera, prin aportul sau la dezvoltarea culturii si civilizatiei europene, Cantemir a fost o stea de prima marime. Intreaga sa activitate il arata ca pe un enciclopedist.

Implicațiile unei perspective sistemice în studierea scrierilor muzicale ale lui Dimitrie Cantemir

Conf. univ. dr. Heliana MUNTEANU

Dimensiunea principală a vieții a vieții personale a lui Dimitrie Cantemir este calitatea experienței subiective. Originalitatea, prospețimea percepțiilor, capacitatea de gândire divergentă sunt trăsături personale recunoscute, idiosincrasii.

Capacitatea remarcabilă a cărturarului de a adăuga culturii fapte noi nu este separabilă de exercițiul persuasiunii, o experiență inefabilă, un fapt subiectiv ce poate lăsa urme obiective. Registrul referințelor la figura lui Cantemir cere o dimensiune intersubiectivă, acceptând totodată, faptul că în structura ei „publicul” este la fel de important ca individul căruia i se atribuie.

Argumentat se știe în ce măsură muzica reflectă spiritul său, și în cazul muzicii otomane, „geniul” unor națiuni ce au creat în perimetrul Imperiului Otoman.

Deschiderea unei perspective strict individuale asupra creativității și fondului informațional cere adoptarea, chiar și în parte, a unei concepții ce include mediul în care acționează Dimitrie Cantemir.

Acest mediu are două aspecte remarcabile: cel cultural sau simbolic, pe care îl putem denumi „domeniu”, și cel social, numit „aria de specialitate”.

Din complexul de proprietăți și de tendințe ale unui neam numai unele apar și se cristalizează în

operele de artă ale unei epoci. Noutatea unghiului de incidență asupra domeniului muzical poate fi observat doar la intersecția dintre persoană, cultură sonoră și aria de specialitate. Iar aceste determinante sunt situate la grade diferite de adâncime, pe scara elementelor care compun un „geniu” național.

Gândirea originală a tânărului Cantemir nu poate exista în vid ci reclamă imperios operarea cu un set de obiecte, reguli, reprezentări sau însemnări care există deja.

Epoca ce-l consacră pe Dimitrie Cantemir coincide cu maxima strălucire politică și culturală a Franței, ce se afla aproape de hegemonia europeană, în lupta diplomatică și militară pentru unificarea și prestigiul său.

Arta și societatea clasică lansează în apusul european un mare număr de elemente morale. Le „bon ton”, le „goût”, „l'esprit” se manifestă în același grad și în societate; o înaltă ținută și o reală eleganță se vor manifesta în stil, maniere, limbă, costum.

Aceeași civilizație, care prezidează strictul ritual al vieții de curte, exclude și condamnă vulgaritatea (le débraillé), afectarea și pedantismul, va determina noi coordonate și la elaborarea operei de artă.

Panoplia socială, morală și artistică a epocii se completează printr-o puternică armătură de idei și de doctrine determinante, a unor curente care se conjugă sau se combat în întreaga literatură a veacului al XVII-lea. Dacă aplicăm veacului XVII o secțiune verticală apar cele trei mari curente: *raționalismul cartezian*, *curentul creștin* și *naturalismul*.

Toate aceste idei, tendințe și caractere clasice impun o epocă ce prezintă în viața ei psihologică, socială și artistică, foarte multe categorii fixe, adevăruri și idei stabilite și acceptate (majoritatea

admise prin tradiție și situate dincolo de îndoială). Din acest unghi omul și autorul Cantemir va combina idei și adevăruri, într-o strălucită evidență posibilă, le face persuasive, concluzionează și, ceea ce dă contur personalității sale, le prezintă arhitectural.

Procesul normal al contribuțiilor sale la care adăugăm perimetrul muzicii și al folclorului este unul deductiv, ce auroleolează principiul suveran al autorității: autoritatea istoriei, a religiei și a sferei muzicale.

Climatul politic al apariției cantemireștilor este consemnat elocvent de secretarul lui Constantin Brâncoveanu, Anton-Maria del Chiaro, care notează în 1717: *„Moldova și Valahia trebuiesc privite ca două corăbii pe o mare furtunoasă unde rareori se bucură cineva de liniște și odihnă”*.

Mai mult ca în alte arii geografice, transformările din substanța fenomenului muzical sunt condiționate de evenimente istorice și de schimbările profunde din mediul social.

Secolul al XVII-lea nu este generos în privința personalităților creatoare (nici un nume de creator bisericesc) în spațiul românesc. În schimb secolul următor se arată mai darnic.

Dacă vom invoca numele lui Filotei Sin Agăi Jipei, muzica lui Constantin Brâncoveanu, vom avea deja mărturia aserțiunii. Privit istoric procesul muzicii bisericești românești apare discontinuu, prin absența unor individualități situate între Eustatie de la Putna și Filotei de la București.

De aici, s-ar putea deduce că de la domnia lui Ștefan cel Mare și până la domnia lui Brâncoveanu, ctitori de biserici, determinând crearea unor stiluri arhitecturale, plastice, originale, de autentică forță artistică, a existat o anumită stagnare a muzicii

bizantine (neapariția unor elemente stilistice care să insufle un nou recul mișcării muzicii bisericești/temeinicia tezei că acolo unde nu sunt individualități creatoare pregnante nu se conturează nici înălțimi artistice).

Coordonatele vieții muzicale din secolul XVII sunt identice cu secolul precedent: muzica turnerilor, instrumentiștii soliști și formațiile de curte, susțin manifestări cu caracter de recital și concert.

Datorită monodiei acompaniate se vor intensifica reprerezențațiile muzicalo-dramatice dar acestea nu vor cunoaște forma superioară, de mare efect și strălucire în Apus, opera.

Atât în Transilvania, Moldova, Țara Românească nu fuseseră create condițiile complexe materiale și culturale capabile să faciliteze susținerea unor reprezentații lirico-teatrale de proporțiile operei. În schimb vor exista forme adiacente: „patimi”, reprezentații alegorice cu muzică, spectacole teatrale date de școlari în care cântecul era însoțitor nedespărțit.

Comparația vieții muzicale a secolelor XVI și XVII nu relevă parametrii diferențiați. Asemănările provin din permanența acelorași structuri ale vieții muzicale. Către 1700 vor fi mai sărace, dacă avem în vedere decăderea Curții de la Alba Iulia, un important centru muzical.

Geografic, viața muzicală își are centrul gravitațional în Transilvania, unde contactele cu civilizația Occidentului medieval sunt favorizate de interesul Imperiului habsburgic pentru această parte a țării.

În schimb intensificarea sferei de dominație otomană asupra Țării Românești și Moldovei va constitui o piedică de netrecut, pentru perioada

analizată, în calea introducerii unor forme muzicale de tip apusean.

Prin intermediul patriciatului grecesc, adeseori în relații de rudenie cu boierimea română, prin mijlocirea călugărilor greci, prin schimburile comerciale încheiate de negustorii greci și turci, se înserează tiparele orientale.

Elocventă este apariția instrumentelor muzicale aduse din zona Constantinopolului, cele mai multe de origine turcească.

Obediența familiilor boierești determină chiar și adoptarea modele orientale, îmbrămintea, încălțăminte, a mobilierului și obiectelor de podoabă, asistând la introducerea în Țările Române a formelor de manifestare caracteristice Fanarului. Desigur influența grecească are aspecte diferite, negative sau pozitive, valabile și în sfera muzicii sau folclorului.

Curentul oriental străbate pe rând muzica laică, a târgurilor și curților domnești.

Sunt notabile unele influențe asupra melosului popular tradițional, ce achiziționează noi formule melismatice și ornamentale, diversificări ale modurilor prin extinderea atributelor cromatice. Profilul mental al românilor, însăși firea și sensibilitatea românilor nu a permis alterarea fondului muzicii populare. „*Stările lascive, tânguierile mieroase, excesul de sentimentalism nu corespundeau felului nostru de a fi*”¹.

Singurele centre care fac excepție sunt curțile domnești și unele forme de învățământ unde muzica era prețuită. S-a văzut deja din scrierile literar-istorice că la curți au existat diferite formații muzicale,

¹ Cosma, Octavian, Lazăr, *Hronicul muzicii românești*, vol. I, Editura Muzicală, București, 1973, p. 234.

reprezentând curente muzicale de la noi, întruchipare eterogenă a punctului de intersecție a culturii orientale și occidentale.

O serie de domnitori au întreținut contacte cu țările Europei: Gheorghe Ștefan – domnul Moldovei – a călătorit în Suedia, Franța, Slovacia; Stolnicul Constantin Cantacuzino a studiat în Italia iar spătarul Nicolae Miclescu contribuie la consolidarea unui nou stadiu al relațiilor culturale românești, prin călătoriile sale la Stockholm, Paris, Berlin, dar mai cu seamă prin scrierile sale în limbile Occidentului.

Confluențele cu Orientul și muzica otomană vor fi continuate strălucit de Dimitrie Cantemir.

Dimitrie Cantemir și muzica românească

Când ne referim la muzica epocii luminilor, avem în vedere 7 decenii din epoca cunoscută sub denumirea de „fanariotă”, de la instaurarea sa (1711 în Țara Românească și 1715 în Moldova) și până la grandioasa epopee țărănească, răscoala condusă de Horea, Cloșca și Crișan 1784.

Imaginea muzicii secolului al XVIII-lea se prezintă bogată, cu desfășurări pe multiple planuri: muzica populară, muzica psaltică, muzica de esență clasică europeană și muzica orientală.

Muzica populară va cunoaște o continuă efeverscență, determinată de impulsul primenirii în contingentă cu realitatea înconjurătoare.

Fenomen notabil, integritatea muzicii bisericești se alimentează prin schimbul de formule cu stratul folcloric, apropiindu-se tot mai mult de folclor. Este probabil singura explicație a frecvenței intervalelor de

secundă mare, terță mică și cvarta perfectă caracteristice în cele două filoane (bizantină și populară) așa cum notează Gheorghe Ciobanu.

Muzica psaltică, după Filotei intră într-o perioadă de emulație, tinzând spre românizarea cântării. Genurile muzicii bizantine – troparul, irmosul, canonul și condacul își mențin supremația. Se afirmă cântarea imnică, *axionul*, *doxologia*, *prosomia* sau *podobia*, *catavasiile*.

Curentul muzicii europene nu are forță de regenerare deoarece lipsesc personalitățile animatoare, individualitățile artistice pregnante, excepție făcând Johann Sartorius-tatăl, din Transilvania.

În întregul său, tabloul acestei perioade are aspectul de ev mediu tardiv, care apare contradictoriu și, comparativ cu etapa anterioară, mai sărac în personalități. Se creează impresia încetățenirii unui imobilism general.

În același timp, se anunță elemente înnoitoare de concepție și stil, prefigurând modificările substanțiale din etapa următoare. Cât privește personalitățile muzicale de origine română, ele sunt aproape absente în această etapă.

Nici chiar în sfera muzicii bizantine-psaltice nu apar nume prestigioase, de autentici creatori. Faptul că ermetismul a împiedicat afirmarea unor personalități este o evidență și tiparele de creatori au fost ocupate numai de copişti.

Cărturari luminați cu preocupări muzicale nu au posibilitatea să-și dedice talentul muzicii românești.

Condițiile istorice au acționat în așa fel asupra lui D. Cantemir, încât multiplele lui valențe de muzician s-au consacrat domeniului muzicii orientale, și nu celei românești, la care totuși s-a referit în unele din scrierile sale.

Fiul său Antioh Cantemir, devenit întâiul poet modern al Rusiei, va manifesta o constantă pasiune pentru muzica italiană, pentru stilul operei seria, contribuind decisiv la introducerea formelor vieții muzicale de tip european în Rusia, în parte, la înființarea trupei de operă italiană la Petesburg, care va susține stagiuni permanente, răsunătoare, timp de aproape două secole.

Așa-numita epocă a fanariotă a imprimat un curs lent dezvoltării culturii noastre, menținând stările de lucru existente, și astfel, amânând deschiderea vieții muzicale a tuturor Țărilor Române spre occident.

Scrierile literare și istorice conțin valoroase surse de referință privitoare la muzică. Mențiuni despre cultura spirituală a românilor sunt consemnate de Cantemir în: *Hronicul vechimii româno-moldo-vlahilor*, *Istoria ieroglifică*, *Istoria Imperiului Otoman*, *Vita Constantini Cantemiri*, *Sistema religiei mahomedane*. Pe baza lor totuși nu se poate reconstitui cu precizie și nici în totalitatea sa configurația tabloului muzical, deoarece formulările sunt adeseori vagi, confuze sau incomplete.

Despre muzica populară avem referiri directe, pertinente și mai riguros întocmite în *Descrierea Moldovei* (*Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae*), operă istorică, geografică, etnografică și culturală scrisă în 1716.

Intervine așadar momentul în care cuvintele sunt cotate drept modalitate etnografică, demografică și culturală, procurând o perspectivă destul de bogată asupra vieții spirituale a poporului român.

Referiri la muzică se găsesc în capitolele despre obiceiurile moldovenilor (XVII), obiceiurile la nuntă (XVIII) și la înmormântări (XIX), aspecte ale

mitologiei populare, în anexa la cap. I din partea a treia.

În capitolele VII și VIII se pot citi observații asupra muzicii de la curte, a muzicii ceremoniilor.

Observațiile privind muzica populară românească sunt extrem de pertinente și demonstrează cunoașterea vieții folclorice, deși domnitorul, așa cum se știe, din cei aproape 50 de ani cât a trăit, doar circa 16 s-a aflat în contingență cu viața românească.

Cantemir a reținut manifestările folclorice muzicale propriu-zise ca: balada, cântecul, a descris dansuri populare și instrumentele cu care se acompaniază, ritualuri de nuntă și înmormântare, obiceiuri calendaristice și genuri legate de practici magice.

Poate cele mai prețioase referiri le face atunci când își propune să descrie obiceiul jocurilor moldovenești, urmărindu-le nu în mediul vieții țărănești, ci în cel al societății boierești.

Cantemir furnizează aspecte asupra coregrafiei jocurilor, dar nu oferă, din păcate, nici un amănunt despre muzica ce le însoțește.

Este uimitor cum un muzician ca Dimitrie Cantemir, autor de compoziții și lucrări teoretice, a trecut cu vederea descrierea muzicii ca atare.

Un dans asupra căruia găsim informații în *Descrierea Moldovei* este *Călușarul* (căluceri), legat de un obicei străvechi.

Și în acest caz cărturarul excelează în observarea datelor coreotehnice (numărul dansatorilor, costumele, caracterul magic, pașii).

El sesizează cele mai reprezentative și poate cele mai vechi dansuri moldovenești: *hora*, *dansul lung* (danț) și *călușarii*. Aceste practici folclorice sunt legate

de nuntă, în care semnaleză lăutarii „mai întotdeauna țigani”, care cântă „*din gură și din instrumente*”.

Despre componența formației notează doar „...*timbale și alte instrumente moldovenești și turcești*”. Asupra muzicii vocale face referiri atunci când vorbește despre religia moldovenilor, subliniind caracterul ancestral al credințelor, al poeziei și al muzicii.

Genurile folclorice sunt enumerate în acest context, decupate din obiceiurile ritualurilor calendaristice și agrare cu interpretări și note explicative (etnografice și magice). Sun notate Drăgaica, Doina, Heiole, Sânzienele, Paparuda, Chiraleisa, Colinda și Turca.

Dragaica provine din ritualurile folclorice din sezonul coacerii roadelor, prin care fetele din mai multe sate o aleg pe cea mai frumoasă dintre ele, Drăgaica, pe care o sărbătoresc „*cântând și jucând cu toate tovarășele ei de joc, care o numesc foarte des sora și mai marea lor în cântecele alcătuite cu destulă iscusință*”².

Doina este asociată de Cantemir cu două zeițe romane – Marte și Belona – și „*cântă faptele războinice*”.

Gen lirico-epic este folosit de moldoveni ca o preluire a cântecelor. Ca și în alte situații Cantemir imprimă un sens politic propriu, legând manifestările culturale ale românilor de originile romane prin păstrarea unor obiceiuri caracteristice strămoșilor săi.

Heiole nu indică un gen propriu-zis ci o mai degrabă o expresie folosită „*în cântecele de jale, dar nu ca o strigare, ci în așa chip, că s-ar părea că vor să arate prin ele o ființă știută.*”

² Cantemir, D., *Descrierea Moldovei*, ESPLA, București, 1956, p. 246-247.

Paparuda vechi obicei folcloric din repertoriul copiilor, prin care vara, în timp de secetă, se invocă ploaia, este descris de Cantemir, dar din nou nu face nici o precizare despre caracterul muzicii.

Chiraleisa, Colida și Turca sunt datini din repertoriul sărbătorilor de iarnă, primul având originea în „Kyrie eleison”.

După Cantemir colinda se leagă de sărbătorirea Anului nou: *„aceasta aduce cu Calendis ale romanilor și se prăznuiește îndeobște la începutul fiecărui an nou, atât de către oamenii de rând, cât și de boieri, cu datini deosebite”*. Turca este o datină ce presupune mai mulți participanți *„jucând și cântând”*³.

Și repertoriul funebru atrage atenția cărturarului remarcând *„... felurite cântece de jale”* ale bocitoarelor angajate de oameni pentru a cânta *„ticăloșia și deșertăciunea vieții”*.

Relatările sale sunt remarcabile deoarece aduc în prim plan trăsături etnografice deosebit de importante dar deschid în același timp o direcție către care se vor îndrepta cercetări asupra obiceiurilor poporului român.

Dimitrie Cantemir și muzica orientală

Cu o influență aparte în istoria muzicii românești, curentul oriental, prin formele de manifestare sonoră ale Imperiului Otoman se afirmă în mediul românesc datorită configurației politice a secolelor XVII și XVIII.

Prezența formațiilor instrumentale turcești se datorează domnitorilor grăbiți să-și anunțe atașamentul

³ Cosma, O., L., *Hronicul...*, op.cit., p. 358.

față de Poartă și să-și acorde luxul cadrului decorativ al Constantinopolului.

Muzica otomană era totodată un instrument eficace de afirmare și conversie a absolutismului imperial, fiind legitimă ceremoniilor și diverselor ocazii festive din marile centre urbane. Dimitrie Cantemir notează despre obiceiurile curții domnești și alaiurile ce-l însoțesc pe domnitor: „*După purtătorii steagurilor, urmează tabulhaneaua sau muzica ienicerilor...*”.

Menționată în numeroase documente, meterhaneaua este ansamblul cel mai răspândit la curțile domnești și era etalată cu prilejul vizitelor împuterniciților Porții.

În perimetrul muzicii orientale Cantemir devine unul dintre creatorii și teoreticienii cei mai respectați în epocă dar și până în contemporaneitate. Geniul său la determinat să fructifice exilul la Constantinopol instruindu-se și pătrunzând tainele unei muzici ce-l va fascina toată viața.

Timp de cincisprezece ani și-a însușit măiestrit tehnica instrumentală a tamburei și a neilului, stăpânind în același timp teoria muzicii orientale. Teodor Burada menționează că marii dascăli în tehnică instrumentală au fost doi greci, foarte cunoscuți în epocă, Kiemani Ahmed și Angeli.

Talentul și faima de virtuoz îi aduce tânărului Cantemir o prețuire deosebită în rândul nobilimii din Constantinopol.

Dezvoltarea sa impune, după o perioadă de mari acumulări, afirmarea ca pedagog, autor de lucrări teoretice și creator. *Istoria Imperiului Otoman* conține numeroase precizări privind concepția personală a cărturarului despre fenomenul artei sonore din perimetrul imperiului.

Referirile sale sunt deosebit de complexe mai ales cele de ordin muzical, istoriografic, cu accente autobiografice și estetice.

Simbioza curenților și culturilor ce alimentau fenomenului muzical cuprins în perimetrul țărilor Asiei Mici, Persiei, Caucazului, nord-estul Africii și sud-estul Europei poate justifica opinia lui D. Cantemir că această muzică nu este inferioară muzicii europene. „*Pe temeiul adevărului pot să afirm că muzica turcească... cât prin rime și proporțiunea cuvintelor, este cu mult mai perfectă decât multe din cele europene*”.

Complexitatea muzicii turcești este cunoscută doar de inițiații „în fundamentul acestei arte”, Cantemir abordând explicarea bogăției structurii intervalice prin teorii științifico-filozofice ce impun un mod de gândire personal cuprinse în lucrări teoretice și compoziții.

Primul titlu, *Edvar-i musiki* (sau Kantemiroglu, Edvar-i), cunoscută și sub denumirea de *Tarifu ilm-i musiki alâ vedjhvi mahsus* (Explicarea științei muzicii într-un chip mai amănunțit), este scrisă între anii 1703-1704 și dedicată sultanului Ahmed II. Cărturarul mărturisește că a scris-o la cererea lui Daul Efendi și Latif Celebi, figuri proeminente ale Imperiului și elevi ai săi. Cea de a doua, *Kitab-î ilm el musiki alâ vedjihi el hurufat* (Cartea despre cunoștința muzicii cu sistemul literelor) sau cu titlu prescurtat *Kitab-ul musiki ebjed* (Carte de notație muzicală), a fost scrisă între anii 1705-1709 și mai conține, pe lângă expunerea sistemului teoretic și un număr de 365 de melodii notate de Cantemir.

Cel de al treilea volum, scris probabil în jurul anului 1711 – *Introducere în muzica turcească* (scrisă) în limba moldovenescă, se consideră pierdut.

Contribuția majora a prințului muzician la cunoașterea și teoretizarea modurilor, sistemelor rimice ale muzicii turcești dar și a muzicii orientale în general, îi conferă un loc în constelația clasicilor.

Cantemir deschide o clasificare a muzicii, una profesionistă – vocală și instrumentală – și cea de a doua laică. În *Sistema religiei mahomedane* este descrisă structura muzicii turcești după datele calendarului având astfel șapte glasuri (după zilele săptămânii), divizate în 12 makamuri cu 365 de unități subdivizionare (după zilele anului), din care decurg patru sisteme, numite „sobe” ce corespund celor patru anotimpuri.

Conform transcrierilor lui Teodor Burada, melodiile lui Cantemir sunt scrise în zece moduri: *sultani-neva*, *pendjughiar*, *sultani-arak*, *puselik-arak*, *puselik-așiran*, *isfahan*, *seghiah*, *nișaburek*, *ușak*, *rast* și *nihavend*.

Despre ritmul muzicii orientale aflăm că este de o impresionantă varietate: *pevri-kebir*, *berefșan*, *remel*, *zabri-fetih*, *aksak-semai*, *muhammes*. Sistemul de notație muzicală inventat de prințul cărturar este cea mai importantă contribuție la fixarea semanticii muzicale scrise.

Notația are ca reper *ebjed*-ul, literele alfabetului turcesc, fiecăruia dintre ele corespunzându-i un sunet cu o durată ce era indicată prin cifre arabe așezate sub litere. Sistemul nu era prea ușor de învățat și nu avea referiri sau notații ale pauzelor, nuanțelor etc.

Cu toate acestea până în anul 1822, când Baba Hamparsum a împrumutat neumele armenesti, sistemul de notație muzicală conceput de Cantemir era folosit curent de muzicieni.

Dimitrie Cantemir a fost și un cunoscut compozitor. El a creat 341 de melodii turcești fără

acompaniament, notate după sistemul său, în genurile: *peşrev* (piese instrumentale cu refren), *semai* (șez semaileri – melodii grave de dans, uneori cu caracter ceremonial), *aksak semai* (melodii vioaie de dans) și *beste* (piese vocale).

Compozițiile sale se disting prin originalitatea alimentată de sensibilitate și muzicalitate, prin rafinamentul expresiei și luminozitatea europeană a imaginii. Ambasadorul francez la Poartă, M.Ferriol afirma în 1714 că una dintre cele mai cunoscute și răspândite compoziții atribuite lui Dimitrie Cantemir este *Aria dervișilor*. Remarcabile sunt și *Peşrevul în modul nihavend* și *Semaiul, în modul heva*.

Un deosebit interes prezintă informațiile sale despre muzica persană în *Istoria Imperiului Otoman*. Sunt menționate numele unor muzicieni celebri: Hodgea Musicar, orfeul persanilor și ucenicul său Gulam Arabul, Chafis (Kiomur), Buhurdgi Oglı, Memish Aga, Kiuciuk Muesin și Despihci în muzica vocală. Reține în muzica instrumentală pe profesorii săi Kiemani Ahmed și Angeli, ca de altfel și Dervish Osman, Kurshungi Oglı, Tastci Oglı Sinik Mehmed și Bardaci Mehmed Celebi. Istoriograful muzical – este una din valențele personalității sale excepționale – evocă întâmplări ce ilustrează convingător măiestria muzicienilor orientali odată cu prețuirea lor.

O pace semnată Karlowitz în 1699 consfințează înfrângerea și începutul declinului Imperiului Otoman iar Cantemir a fost printre primii care au înțeles că se deschide pentru Europa „problema orientală” cu implicațiile sale pentru țările românești. Exilul și climatul rus după 1711 pare să întrerupă legătura cu arta căreia i s-a dăruit cu atâta pasiune și inteligență, artă prin care și-a cultivat un stil personal de comunicare a emoției prin muzică.

Cu Dimitrie Cantemir se înregistrează intrarea în istorie sub semnul culturii scrise, un adevărat herald al gândirii și creației românești.

Bibliografie:

Bădărău, Dan, *Filozofia lui Dimitrie Cantemir*, București, 1964

Breazul, George. *Patrium Carmen, contribuții la studiul muzicii românești*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, [Cuvânt de lămurire, 7. III. 1941]

Cosma, Octavian, Lazăr, *Hronicul muzicii românești*, vol.I, Editura Muzicală, București, 1973

Comișel, Emilia, *Folclor muzical*, Editura didactică și pedagogică, București, 1969

Harea, Vasile. *Dimitrie Cantemir și fiul său Antioh*, Ed.Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 1999

Moldoveanu, Dragoș. *Dimitrie Cantemir între umanism și baroc: Tipologia stilului cantemirian din perspectiva figurii dominante*, Ed. Universității „Al.I.Cuza”, Iași, 2002

Munteanu, Basil. *Clasicismul, ideologia și literatura de idei*, Ed. Enciclopedică, București, 2004

Simboluri de for public dedicate cinstirii lui Dimitrie Cantemir

Prof. Virgiliu Z. TEODORESCU

Perioada interbelică a secolului XX a revigorat preocupările pentru cunoașterea și cinstirea lui Dimitrie Cantemir¹.

¹ Dimitrie Cantemir (26 octombrie 1673, Silișteni, Fălciu, azi Dimitrie Cantemir, jud. Vaslui – 21 august 1723, Dimitrovka - Rusia, reînhumat în România la biserica Trei Ierarhi în anul 1935).

Copilăria în ambianța Iașului unde a primit și primele noțiuni de la Cacavelos, manifestând un interes deosebit pentru toate domeniile. Tinerețea și a petrecut-o la Istanbul în calitate de ostatic garant pentru tatăl său Constantin Cantemir, domnul Moldovei.

Acolo a avut posibilitatea să-i frecventeze la Academia grecească a Patriarhiei, pe cei mai iluștri învățați ai timpului formându-și o cultură enciclopedică. Poliglot a putut citi lucrările diversilor învățați la timpul respectiv în atenția lumii științifice.

A revenit la Iași la 29 martie 1693, preluând domnia după moartea tatălui său însă pentru scurt timp, fiind înlăturat de intrigile care l-au promovat pe Constantin Duca, la 18 aprilie 1693, înlăturat la rândul lui de cei care l-au susținut pe Antioh Cantemir.

Revenind la Istanbul, a fost un nou prilej de a fi în imediata apropiere a celor care se ocupau cu studierea diverselor științe, capacitatea sa definindu-l ca valoros cărturar umanist, ce s-a impus în rândurile somităților timpului ca bun orientalist, literat, filozof, istoric, geograf, etnolog, poliglot, compozitor, interpret și teoretician, inventator al unui sistem de notare pentru muzica orientală și cea otomană. A întreprins cercetări etnografice și de folclor la români, otomani și arabi.

Numit la 23 noiembrie 1710 a fost readus la tronul Moldovei la 10 decembrie 1710, manifestând preocuparea pentru întărirea prestigiului domniei și afirmarea poziției internaționale a Moldovei, situația țării impunându-i să se alăture Rusiei, lui Petru cel Mare cu care a încheiat tratatul de la Luțk, la 13 aprilie 1711.

Conflictul militar ruso-otoman s-a finalizat la Stănilești, Rusia fiind înfrântă de oștirile Porții, domnul părăsește Moldova la 16 iulie 1711, refugiindu-se în Rusia unde a fost primit cu onoruri de către țar, care i-a acordat titluri princiare, funcții și înalte misiuni cum au fost și cele care s-au concretizat ca expedițiile militare și științifice în Persia.

O anterioară preocupare a fost manifestată în partea a doua a secolului XIX când, pentru a da răspunsuri concludente despre trecutul neamului românesc, s-au întreprins cercetări menite a identifica relicvele doveditoare ale neostoitei munci ale predecesorilor.

Dacă Nicolae Bălcescu² a manifestat o constantă preocupare pentru tot ceea ce era izvor de cunoaștere a omului Mihai Viteazul³ și faptele sale pentru Grigore

Atât în perioada prezenței la Istanbul, cât și pe teritoriul Rusiei a manifestat o preocupare constantă pentru studiile enciclopedice, fiind bun cunoscător al filozofiei, istoriei, geografiei, etnologiei, evoluției societății umane. În Rusia. A continuat munca de elaborare a unor valoroase cărți.

Aprecierile contemporanilor europeni s-au concretizat și prin desemnarea sa în 1714 ca membru al Societății Academice din Berlin. În decursul vieții s-a preocupat și de istoria românilor în contextul evenimentelor din teritoriile limitrofe. În acest sens a realizat și i-a fost publicată *Istoria creșterii și descreșterii Imperiului Otoman*, lucrare apărută în mai multe ediții la Londra (1734, 1756), beneficiind de valoroase traduceri care i-au asigurat o largă circulație la timpul respectiv. Astfel la Paris i-a fost publicată în 1743, iar în limba germană i-a fost publicată la Hamburg, 1745.

Acestei monumentale opere i se alătură și cele referitoare la plaiurile românești cum ar fi *Descrierea Moldovei* elaborată în și publicată în 1716. Între anii 1717-1723; a lucrat la *Hronicul vechimii Romano Moldo Vlahilor*, *Divanul*, *Istoria ieroglifică*, *Viața lui Constantin Cantemir*.

Tot el a realizat *Tabula geographica Moldaviae* cuprinzând harta Moldovei. Rezachevici, Constantin, Primul portret al lui Dimitrie Cantemir după bătaia de la Stănilești, în: „Magazin istoric”, București, 1981, nr. 8 (173), p. 31-37.

² Nicolae B. Bălcescu (29 iunie 1819, București, mahalaua Boteanului, nr. 686 – 16/29 noiembrie 1852, Palermo, Italia).

Casa părintească [Mache Faca] se afla pe locul unde astăzi este Biserica Italiană. Studii la București, Paris, istoric, economist, gazetar, ideolog, revoluționar, organizator al activităților menite a reforma societatea românească, realizatorul legăturii cu revoluționarii din toate teritoriile românești.

Membru fondator la 27 noiembrie 1847 al asociației Insocierea Lazariană. Analist al cauzelor, organizării, desfășurării și urmărilor revoluției de la 1848-1849 a trasat obiectivele care să conducă în continuare la realizarea idealurilor românești: unitatea și independența statală.

³ Mihai Viteazul (1548, Târgu de Floci, jud. Ialomița – 9/19 august 1601, Câmpia Turzii, azi jud. Cluj, capul depus la Mănăstirea Dealu, jud. Dâmbovița), activitate în administrarea Țării Românești, ban al Craiovei.

Bun cunoscător al vieții popoarelor peninsulei balcanice în urma călătoriilor întreprinse din tinerețe în lumea diversă ca etnii, religii, prilej de cunoaștere a

situației și a atitudinii celor oprimați din Imperiul Otoman, inclusiv a capacității armatei otomane la toate eșaloanele de la cele din capitala imperiului și cele dislocate în diversele provincii.

A fost pentru el un bun prilej de a remarca slăbiciunile atât organizatorice, cât și comportamentale. În țară a îndeplinit o serie de funcții, prilej de cunoaștere a eșafodajului ierarhiei cu toate tarele de comportament.

Prin căsătoria cu Doamna Stanca a devenit unul dintre cei mai mari latifundiași ai timpului, pământul și mai ales forța de muncă conferindu-i un statut special dar și inamicii. Apropierea de boierii cantacuzini, craiovești l-au implicat în viața politică, în intrigile vizând stabilitatea domniei Țării Românești fapt pentru care a fost acuzat de hiclenie.

A obținut domnia cu sprijinul boierilor cantacuzini și craiovești, vine la tronul Țării Românești în septembrie 1593, realizând, ca bun gospodar, într-o primă etapă, reorganizarea administrativă și financiară care i-a permis să treacă la constituirea unei armate de lefegii cu care a declanșat, la finalul anului 1594, lupta antiotomană după ce realizase contactele diplomatice care să-i asigure sprijinul din partea Transilvaniei, Moldovei și al lumii balcanice. Trecând la acțiune a înlăturat prioritar prezența garnizoanei otomane și a creditorilor ca apoi să realizeze atacul cetăților otomane situate de-a lungul Dunării. Răsunetul a fost de mare amploare, atât în rândurile oprimaților, cât și a structurilor otomane care nu puteau tolera o asemenea îndrăzneală care ar fi putut ridica și alte zone la acțiune.

Drept represalii, în vara anului 1595, Imperiul Otoman a organizat o amplă expediție de pedepsire, soldată însă printr-o biruință al lui Mihai Viteazul la Călugăreni (13/23 august 1595). Realul raport de forțe, respectiv circa 16.000 de oșteni ai lui Mihai trebuind să dea piept cu circa 180.000 de otomani (1/11) întârzierea prezentării ajutoarelor promise de terți vecini l-au determinat pe biruitor să realizeze o temporară retragere spre zona precarpatică și la momentul propice să treacă la alungarea otomanilor în octombrie 1595.

Situațiile geopolitice, vizând pe de o parte interesele în raport cu lumea otomană a statelor europene și pe de altă parte cele de dominare a teritoriului românesc, i-au impus, în continuare, acțiuni de natură diplomatică conjugate cu cele militare. Defecțiuni intervenite în relațiile cu Transilvania și Moldova au determinat trecerea, în 1599-1600 la cucerirea lor, inițiativă ce a lezat interesele multora din cei avizi de a stăpâni aceste țări. După 18/28 octombrie 1599 în urma luptelor din zona Valea Săpunului-Șelimbăr biruitorul Mihai pornește spre Alba Iulia.

Primirea triumfală de la 21 octombrie/ 1 noiembrie 1599 releva în mare măsură că fapta sa era în concordanță cu cerințele de prezent și viitor a teritoriilor intra și extra carpatice. Etapa următoare din mai 1600 prin îndepărtarea lui Ieremia Movilă de la tronul Moldovei a finalizat acest proces. Răsunetul a fost la timpul respectiv receptat în moduri diferite provocând reacții pro și contra.

Nemulțumiții au acționat perfid afișând o totală adeziune dar prin cele întreprinse au dovedit reala atitudine. Concret, la 9/19 august 1601, din ordinul superiorilor generalul Basta, comandantul armatelor austriece, a organizat simulacrul prin care Mihai Viteazul a fost răpus.

Tocilescu⁴ chemarea a constituit-o depistarea înscrisurilor realizate de Dimitrie Cantemir în anii prezenței sale în Rusia.

Acesta din însărcinarea Academiei Române a întreprins pe parcursul a mai multor luni de zile munca de depistare⁵ și copiere la Moscova a manuscriselor

⁴ Grigore G. Tocilescu (26/27 octombrie 1850 Fefeleei, localitate azi componentă a orașului Mizil, jud. Prahova – 17/18 septembrie 1909, București, cimitirul Bellu). Studii la Ploiești, București la colegiul „Sf. Sava”, Facultatea de Drept din București 1868-1874, la Praga specializare în limbile slave și doctoratul în epigrafie și arheologie, la Viena 1875-1877, călătorii de studii în Europa (Bulgaria, Franța, Rusia depistarea de mărturii referitoare la români); între 1879-1887 Gr. G. T. a ținut locul lui Alexandru Odobescu la Facultatea de Litere, prezentând un curs tratând istorie Greciei și a Romei antice.

Din 16 octombrie 1881 profesor universitar la București pentru istoria antică și epigrafie, director al Muzeului Național de Antichități, secretar general al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, inspector general al învățământului, vicepreședinte al Societății Ateneul Român, co-redactor al *Marelui Dicționar Geografic al României*, membru corespondent 13/25 septembrie 1877 și titular, 22 martie/ 2 aprilie 1890 al Academiei Române, membru al societăților arheologice din Paris, Orléans, Bruxelles, Roma, Atena, Odessa și Moscova; premiant al Academiei Române la 1877, 1882, 1885, pasionat cercetător al trecutului, organizator al săpăturilor arheologice, a acordat o atenție deosebită săpăturilor de la Adamclisi.

A fost preocupat ca studenții să facă practică pe șantierele arheologice, iar pentru cunoașterea relicvelor în varietatea lor a organizat în țară și chiar peste hotare excursii cu caracter științific.

Concomitent a acordat atenție monumentelor de for public, inițind și sprijinind ridicarea de noi simboluri ale cinstirii înaintașilor. Un exemplu îl constituie cele întreprinse pentru monumentul Tudor Vladimirescu de la Târgu Jiu. A desfășurat o bogată activitate de conferențiar și publicist, inițind și conducând numeroase reviste de specialitate.

Pentru aflarea de informații salvatoare ale relicvelor a antrenat la cercetare intelectualii satelor cărora, prin chestionarele trimise, le-a trezit multora apetitul pentru o asemenea preocupare. A căutat ca în procesul marilor metamorfoze ale societății românești să nu fie uitate faptele înaintașilor, a celor care „au binemeritat de la Patrie”.

Virgiliu Z. Teodorescu, Biografii de excepție – Un ilustru înaintaș: *Grigore G. Tocilescu*, în: „Națiunea”, București, anul XIV, nr. 193 (659), 2-8 aprilie 2003, p. 7 (evocare a istoricului-arheolog a cărui pasiune de cercetător a transmis-o și către cei ce i-au fost în preajmă).

⁵ „Monitorul Oficial”, București, nr. 193, 1/13 septembrie 1878, p. 5.040-5.046 Raportul lui Grigore Tocilescu referitor la depistările de documente din Rusia, predilect cele referitoare la Dimitrie Cantemir.

cantemirene. Munca a avut finalitate prin publicarea mărturiilor depistate⁶.

După Primul Război Mondial au fost anii când personalitatea lui Dimitrie Cantemir a fost evocată⁷ cu înaltă cinstire dar și implicată nemijlocit în tentativele⁸

Gh. C., *Dimitrie Cantemir după 212 ani, din nou în Iașul Moldovei sale*, în: „Almanahul ziarelor Adevărul și Dimineața, 1936”, București, p. 43-47. La p. 47 foto redând Serviciul religios din portul Constanța în apropierea vasului „Principesa Maria” cu care i-au fost aduse în țară rămășițele pământești din Rusia.

Sunt pomenite cercetările întreprinse de Grigore Tocilescu, în Rusia la 1877 din însărcinarea Academiei Române, timp de 4 luni de zile pentru identificarea și copierea manuscriselor Dimitrie Cantemir.

⁶ „Monitorul Oficial”, București, nr. 202, 13/25 septembrie 1878, p. 5.205 Operele principelui D. Cantemir tipărite de Societatea Academică Română, tomul V. partea I-a Evenimentele Cantacuzinilor și Brâncovenilor; p. II-a Divanul, publicate și însoțite de o prefată și un glosar întocmit de G. Sion. Se afla de vânzare la toate librăriile cu 3 lei.

„Monitorul Oficial”, București, nr. 203, 16/28 septembrie 1878, p. 5240: La 13 septembrie 1878 a fost difuzat membrilor Academiei.

⁷ Ion Nistor, *Pomenirea lui Dimitrie Cantemir Voievod*, Academia Română, București 1924.

I. Petrovici, *Momente solemne*, ediție întregită, Casa Școalelor, 1943, 179 p. p. 44-46 *Dimitrie Cantemir*, discurs rostit în aula Universității din Iași la comemorarea a 250 de ani de la nașterea marelui învățat [1923].

⁸ Ion Calafeteanu, coordonator al colectivului de elaborare a volumului *Istoria politicii externe*, publicat prin preocuparea Fundației Europene Titulescu, Editura Enciclopedică, București, 2003, 876 p.

p. 258: La 9 februarie 1929 România la Moscova semna pactul pentru renunțarea la război în cazul unor litigii interstatuale. Dialog cu Maxim Litvinov.

p. 270: Între 6-10 ianuarie 1932 la Riga contactele între Mihail Sturdza – Boris Sergheevici Stomoniakov în problema tratatului de neagresiune. U.R.S.S. consemna problemele teritoriale în suspensie.

p. 274: 22 septembrie-5 octombrie 1932 la Geneva negocieri între Victor Cădere - Maxim Litvinov în privința tratatului de neagresiune.

p. 274: La 23 noiembrie 1932 Parlamentul României declară ca inacceptabil proiectul de tratat privind neagresiunea elaborat de diplomații sovietici.

p. 275: La 6 februarie 1933 Maxim Litvinov propune textul unui proiect de definire a agresiunii, fiind susținut de N. Titulescu.

p. 281: Mai 1934, Menton, Coasta de Azur, convorbiri între N. Titulescu – Maxim Litvinov pentru restabilirea relațiilor diplomatice.

p. 282: La 7 iunie 1934 regele Carol al II-lea și Guvernul României autorizau pe N. Titulescu să acționeze pentru restabilirea relațiilor diplomatice cu U.R.S.S.

de restabilire a relațiilor româno-sovietice. Acestea s-au amplificat după cele întreprinse de primul ministru Gheorghe Mironescu⁹ la cumpăna deceniilor trei-patru.

p. 282: La 8 iunie 1934 tratative N. Titulescu- Maxim Litvinov pentru reluarea relațiilor diplomatice.

p. 282: La 9 iunie 1934 schimb de scrisori între N. Titulescu – Maxim Litvinov.

p.283: La 15 septembrie 1934 30 de state, inclusiv România adresau invitația către U.R.S.S. pentru a deveni membru al Societății Națiunilor.

p. 286: La 8 februarie 1935 la Moscova este încheiată convenția pentru traficul feroviar prin punctele Tiraspol, Tighina.

p. 288: În septembrie 1935 la Geneva tratativele între N. Titulescu – Maxim Litvinov pentru un Pact de asistență mutuală.

p. 291: La 15 februarie 1936 sunt dezbătute problemele unui Acord de plăți între România și U.R.S.S. care să genereze un Acord Comercial.

p. 295: La 21 iulie 1936 la Montreux negocieri N. Titulescu – Maxim Litvinov pentru parafarea Protocolului tratatului de asistență România – U.R.S.S.

p. 296: În septembrie 1936 Maxim Litvinov notifica lui N. Titulescu că nu mai considera valabil textul tratatului de asistență mutuală preconizat între U.R.S.S. – România.

p. 296: La 19 septembrie 1936 convorbirea între Maxim Litvinov – Victor Antonescu pentru clarificarea pozițiilor.

p. 297: la 2 noiembrie 1936 declarația lui Edmund Ciuntu, reprezentatul României în U.R.S.S.

p. 296 La 13 decembrie 1936 N. Titulescu răspundea la interpelarea formulată de Gheorghe Brătianu referitor la un pact de asistență cu U.R.S.S.

⁹ Gheorghe Gh. Mironescu (28/29 ianuarie 1874, Vaslui – 8 octombrie 1949, București). Studii liceale la Iași, universitare la București, licența în litere și filozofie, licența și doctorat în drept la Paris, carieră juridică și didactică universitară. Om politic Partidul Conservator-Democrat.

În anii 1917-1918, la Paris a acționat pentru recunoașterea drepturilor României, realizând multiple contacte cu reprezentanții politici ai Antantei, precum și prin editarea revistei „La Roumanie”, concomitent publicând și în presa franceză.

Activitatea desfășurată a condus la integrarea ca membru în Consiliul Național pentru Unitatea Românilor la 20 septembrie / 3 octombrie 1918. După război ministru, vicepreședinte și președinte de Consiliu de Miniștri, ministru secretar de stat, reprezentant al României la Liga Națiunilor, consilier regal, senator, din însărcinarea lui Iuliu Maniu și cu încuviințarea lui Ion Antonescu a purtat convorbiri secrete la București cu Bánffy Miklós pentru soluționarea divergențelor dintre România și Ungaria, tratativele fiind fără rezultate.

După cel de al Doilea Război Mondial, în calitate de președinte al Consiliului de administrație al fabricii „Bragadiru”, este acuzat de evaziune fiscală și sabotaj fiind condamnat inițial, la 2 decembrie 1949, la 12 ani închisoare

Este un fapt notoriu că relațiile României cu Uniunea Sovietică au fost întrerupte din inițiativa guvernului sovietic la 13 ianuarie 1918 prin arestarea ministrului român la Petrograd¹⁰, Constantin Diamandy¹¹, de către

corecțională, sentință care n-a mai putut fi aplicată fiind găsit mort pe o bancă din parcul Ioanid; publicist, membru de onoare al Academiei Române 31 mai 1939, reconfirmat 3 iulie 1990.

Lucian Predescu, *Enciclopedia Cugetarea – Material românesc – Oameni și înfăptuiri*, Editura Cugetarea – Georgescu Delafras București, 1940, p. 557.

Dorina N. Rusu, *Istoria Academiei Române – repere cronologice*, Editura Academiei Române, București, 1992, p. 207, 295 menționând ca an al nașterii 1883.

Ion Mamina, Ioan Scurtu, *Guverne și guvernanți 1916-1938*, Editura Silex, București, 1996, p. 209-210.

¹⁰ Petrograd oraș creat prin voința țarului Petru cel Mare la începutul veacului al XVIII-lea ca poartă maritimă a Rusiei către țările Europei, navele asigurând pe Marea Baltică optime legături. În decursul timpului a cunoscut denumiri care i-au marcat evoluția. Inițial a fost oficial Sankt Petersburg, iar în vorbirea curentă Piter. În perioada anilor 1914-1924 ca Petrograd, ca apoi după decesul lui V. I. Lenin să fie între anii 1924-1991 Leningrad.

După descompunerea imperiului roșu a redevenit Sankt Petersburg. Pentru realizarea orașului în delta râului Neva s-a realizat o profundă metamorfoză a solului prin săpări de canale, mutarea a mari cantități de pământ, realizarea de profunde fundații.

Prin ridicarea unor importante edificii, amenajarea de grădini și parcuri s-a creat personalitatea marelui oraș care în prezent reunește circa 5 milioane de locuitori implicați într-o diversitate de activități economice, sănătate, învățământ, cultură. Este orașul cu un amplu program anual al manifestărilor menite a-i pune în evidență valențele preocupărilor creatoare. Beneficiind și de anumite fenomene ale naturii reunește numeroase prezențe ale turiștilor cărora de la aurolele boreale la patrimoniul artistic al muzeelor toate constituie chemarea de excepție necesar a fi onorată.

¹¹ Constantin I. Diamandy (1880, Bârlad - 1933), Reprezentant al familiei boierești din Moldova al cărei nume atestă o obârșie grecească, a intrat în rândurile protipendadei odată cu cei doi frați, George și Constantin Diamandy, fii ai lui Iancu Diamandy, prefect de Bârlad, deputat și senator, și ai Cleopatrei născută Catargi.

Constantin Diamandy. a fost cu o evoluție exemplară diplomat de carieră, îndeplinind misiunea de ministru al României la Sankt Petersburg în timpul Primului Război Mondial din 1916, unde a și fost întemnițat, în împrejurările revoluției din toamna anului 1917.

După război a fost reprezentantul României la Paris. S-a remarcat ca participant la diverse manifestări internaționale ca reprezentant al României. Doctor Honoris Causa al Universităților din Toulouse și Lille.

Diplomatul Constantin Diamandy a avut din căsătoria cu Ioana Ghika trei copii: Marie-Jeanne (1894-1976), căsătorită cu Neculai Bastaki, inginer

Consiliul Comisarilor Poporului¹², prezidat de V.I. Lenin¹³. Măsura era o concretă reacție ce demonstra că

agronom cu studii în Belgia; Magda (1896 -1981), căsătorită mai întâi cu Emil Sturdza (din ramura omului politic Vasile Sturdza) și a doua oară cu George G. Assan, fost ministru plenipotențiar; Ion, necăsătorit, mort la Rio de Janeiro. Magda și George G. Assan au locuit în frumoasa casă Assan din Piața Lahovary, care astăzi găzduiește Casa Oamenilor de Știință.

Mihai Sorin Rădulescu, *Diplomație și scris: Familia Diamandy*, în: „ZF – Ziarul de duminică”, București, 23 februarie 2007 El consemnează: Constantin Diamandy a încetat din viață în 1932 la Idrici, în apropiere de Bârlad, unde avusese moșie și conac.

Crisanta Podăreanu, Fondul Personal Constantin Diamandi, în: „Revista Arhivelor”, București, nr. 1, 1994, p. 123-127.

L. Kalustian, *Simple note*, vol. I, Editura Eminescu, București 1980, 295 p. La p. 107-120.

¹² Consiliul Comisarilor Poporului formulat și Sovietul Comisarilor Poporului au fost denumirile care au consacrat denumirile conducerii guvernamentale a regimului bolșevic până în anul 1946. Formula a fost adoptată la 8 noiembrie 1917 în cadrul Congresului al doilea al Sovietelor din întreaga Rusie. Era în concordanță cu Constituția sovietică din 1918.

¹³ Vladimir Ilici Lenin/ Ulianov/ (21 aprilie 1870, Simbirsk - Rusia – 1924, Moscova). Faptele vieții i-au fost subordonate misiunii pe care și-a asumat-o din tinerețe de a lichida regimul țarist.

Convingerile nu i-au fost înlăturate nici de anii petrecuți în surghiunul siberian, iar cei petrecuți în exil, dincolo de hotarele Rusiei, l-au ajutat să cunoască o altă lume ca standard de viață și să intre în contact cu cei care acționau pentru metamorfozarea societății capitaliste. Teoretician și practician a condus, manevrând masele de nemulțumiți ai satelor și orașelor rusești, spre o viitoare fericire a celor mulți.

Obiectivul major i-a fost realizarea unei revoluții mondiale care să aducă proletariatul la conducerea lumii. Conjunctural a folosit persuasiv promisiuni pe care nu le-a onorat. Exemplificăm cu problema națională unde, preluând și atribuindu-și originalitatea ideii, enunța posibilitatea desprinderii din marile imperii a națiunilor încorporate prin acțiuni militare și diplomatice. Cele din fosta Rusie n-au cunoscut o rezolvare în acest sens.

Cităm cazul Basarabiei situată la extremitatea imperiului care, realizând actele care au condus-o la reunirea cu țara la 27 martie/9 aprilie 1918, nu a găsit înțelegerea recunoașterii solemnei hotărâri care înlătura efectul raptului țarist din 1812, Rusia Sovietică organizând în anii următori tot felul de acțiuni de subminare și cotropire a României.

După 1944, în condițiile prezenței trupelor Armatei Roșii în România, au fost folosite toate mijloacele pentru îndeplinirea obiectivului leninist de realizare a unei globalizări sovietizante.

De la publicarea „Operelor”, citarea în orice împrejurare a celor enunțate de corifeul Lenin, la aducerea în localități a unor simboluri în forul public s-a făcut o risipă de propagandă desuetă, respinsă tacit de poporul român. În Capitală, în fața edificiului cu o arhitectură de inspirație sovietică, „Casa

cele declarate de regimul bolșevic era un act formal de factură propagandistică atunci când, preluând cele enunțate de Lenin că popoarele au dreptul la autodeterminare pentru a constitui propriile lor state, realizau o flagrantă încălcare a normelor internaționale.

Ca atare, uzitând de diverse formule de natură agresivă regimul bolșevic au generat în decursul anilor relații tensionate în mod deosebit după realizarea Actului Unirii Basarabiei cu România, respectiv de nerecunoașterea de către guvernul sovietic a legitimității acestui act. Fiecare moment era prilej și de enunțare a pretențiilor sovietice asupra teritoriului dintre Prut și Nistru.

În perioada imediat următoare Marii Uniri de la 1918, societatea românească a cunoscut un proces complex și contradictoriu de autodefinire pe plan intern și extern, proces de altfel absolut firesc și chiar inevitabil în urma extinderii substanțiale a teritoriului statului român și a integrării unui plus considerabil de populație eterogenă din punct de vedere etnocultural și lingvistic.

Crearea „statului unitar național” conform Constituției din 1923¹⁴, era prezentată drept idealul milenar al poporului român¹⁵.

Scânteii”, realizat însă cu efortul uman și material al poporului român, cheta obligatorie pentru o cărămidă fiind de notorietate publică, a fost amplasat un monument Lenin, realizare a sculptorului Boris Caragea.

Și în acest caz s-a dovedit, din primele momente, o neinspirată soluție amplasarea în fața respectivului edificiu, raportul de înălțime, de volume diminuând calitățile monumentului, „zdrobindu-l” prin masivitatea clădirii care îi era fundalul pe care se proiecta.

Rezolvarea a venit după 1990 când s-a trecut la coborârea de pe pedestal și marea platformă, rămânând, din păcate, platforma și pedestalul, o prezență total neavenită zona neputând accepta un alt viitor monument. Soluția cu stegulețe este puerilă și regretabilă că este uzitată în chiar fața sediului până de curând a Ministerului Culturii și al Cultelor.

¹⁴ Constituția României din 1923 a fost adoptată după Marea Unire. A fost în vigoare până la adoptarea Constituției din 27 februarie 1938, uzuală până la 5

Prima „apariție” a numelui lui Dimitrie Cantemir în discursul public basarabean din perioada interbelică are loc cu ocazia publicării în 1923, în „Adevărul literar și artistic”¹⁶, a studiului *Dimitrie Cantemir*, semnat de istoricul literar Ștefan Ciobanu¹⁷, care

septembrie 1940. Constituția din 1923 a fost repusă în vigoare în 1944 până la 30 decembrie 1947, când a fost proclamată republica.

¹⁵ Alina Tofan, *Personalitatea lui Dimitrie Cantemir în discursul identitar basarabean din perioada interbelică*, în: Revista „Limba Română”, anul XVIII, nr. 1-2, 2008.

¹⁶ „Adevărul literar și artistic” periodic cu apariție săptămânală la București, editat ca supliment de ziarul „Adevărul” începând cu numărul din 28 noiembrie 1920, fiindu-i suprimată apariția la 28 mai 1939 și-a reluat apariția din 1990, înregistrând în noiembrie 2009 apariția nr. 1.000. Coloanele sale au fost onorate în decursul anilor de apariție de prestigioase personalități ale vieții culturale și științifice.

¹⁷ Ștefan I. Ciobanu (11 noiembrie 1883, Talmaz, Basarabia, Imperiul Rus, ulterior jud. Tighina – 28 februarie 1950, București), istoric basarabean cu studii la Chișinău și Kiev, istoric, autor al unor lucrări importante despre literatura română veche, cultura românească în Basarabia sub ocupație rusească, demografia Basarabiei, susținător fervent al introducerii limbii române în școlile din Basarabia, relațiile culturale dintre teritoriile românești cu Rusia și Polonia, carieră universitară.

Din 1919 a fost membru al Comisiunii Monumentelor Istorice, secția Basarabia, iar din 1927 președinte al acestei comisii. A fost ales la 8/21 octombrie 1918 membru al Academiei Române. A rostit discursul de recepție la 28 mai 1919 când, după protocolara evocare elogioasă a predecesorului Ioan G. Sbierea, a abordat tema: Contribuțiuni privitoare la originea și moartea mitropolitului Moldovei Dosoftei. Răspunsul la discurs a fost susținut de academicianul Ion Bianu.

A fost ales vicepreședinte al Academiei Române între 2 iunie 1945-1946. A fost ministru al Cultelor și Artelor în guvernul lui Gheorghe Tătărescu (11 mai-3 iulie 1940. Ștefan Ciobanu a fost chemat să participe la cele două consilii de Coroană din 27 iunie 1940, convocate de urgență în urma notelor ultimative adresate României de U.R.S.S. prin care se cerea cedarea necondiționată a Basarabiei și Bucovinei de nord. Întrebat ce atitudine să adopte România în situația dată, Ștefan Ciobanu s-a pronunțat pentru neacceptarea ultimatumului și mobilizarea oștirii în vederea rezistenței armate în apărarea fruntariilor țării. Regele Carol al II-lea nota în memoriile sale: „Consiliul are loc și am ieșit din el amărât și dezgustat, toți cei care făceau pe eroii la prânz s-au dezumflat. Numai 6 voturi, din cei 26 prezenți, au fost pentru rezistență. Numele lor merită să fie înscrise cu litere de aur în cartea demnității românești: Nicolae Iorga, Victor Iamandi, Silviu Dragomir, Traian Pop, Ștefan Ciobanu, Ernest Urdăreanu”.

Câteva zile mai târziu, la 2 iulie 1940, în calitate de senator din partea circumscripțiilor electorale basarabene, Ștefan Ciobanu a participat la ședința

prezintă punctual biografia domnului moldovean și scrierile sale¹⁸.

Pentru a înțelege duplicitatea politică a regimului expansionist sovietic amintim cele preconizate pentru anul 1924.

Bolșevicii pentru a-și realiza obiectivele expansioniste aveau programate două acțiuni de amploare: una diplomatică, cealaltă mai puțin diplomatică, un fel de export de revoluție.

Astfel, la sfârșitul lunii martie a avut loc la Viena o conferință sovieto-română la care delegații Moscovei au încercat să ceară în numele a 3 milioane de basarabeni, fără a avea din partea acestora vreun mandat sau oarecare împuterniciri, organizarea unui plebiscit în teritoriul dintre Prut și Nistru.

Puși de către delegația română în fața unor argumente de ordin istoric, demografic și politic, sovieticii au părăsit furioși lucrările conferinței, convocate de altfel la insistența lor.

A urmat tragica aventură din 15-21 septembrie 1924 pregătită din timp prin acțiuni propagandistice și de înarmare a elementelor care au creat răscoala de la Tatarbunar¹⁹ a unor minoritari stimulați ca fiind

Comisiilor de Afaceri Străine ale Camerei și Senatului, unde a citit declarația solemnă de protest a parlamentarilor, foștilor parlamentari și intelectualilor din Basarabia față de notele ultimative din 26 și 27/28 iunie 1940.

La 3 iulie 1940, a revenit la Catedra de istoria literaturii române vechi de la Facultatea de Litere și Filozofie a Universității din București. S-a pensionat în anul 1949, subminat de o boală neiertătoare.

Stefan Ciobanu, *Dimitrie Cantemir în Rusia*, Editura Cultura Națională, București, editor Academia Română, 1925, 168 p. cu rezumat în limba rusă.

¹⁸ Despre Dimitrie Cantemir, au fost inițial publicate în perioada interbelică articole elaborate de cunoscutul istoric literar Șt. Ciobanu și de publicistul Al. Kidel. studiului Ștefan Ciobanu, *Dimitrie Cantemir*, în: „Adevărul literar și artistic”, București, 1923 prezintă biografia domnului moldovean și scrierile sale.

¹⁹ Tatar Bunar/ Tatarbunar/ jud. Ismail A G p. 54 Tatar Bunar = Fântâna Tătarilor.

nemulțumiți de prezența administrației românești. Reacția promptă a condus la lichidarea acestei răzmerițe.

Un al treilea episod l-a constituit crearea Republicii Autonome Socialiste Sovietice Transnistria²⁰.

Acțiunea organizată în septembrie 1924 menită de bolșevicii trecuți clandestin din U.R.S.S. de a destabiliza statul român. Având un sprijin în unii alogeni din Basarabia din zona limitrofă râului Nistru care au ascuns armele trecute treptat peste graniță, au desfășurat o discretă propagandă de racolare a elementelor minoritare și au acordat adăpost primilor sosiți, până la reuniunea combatanților au acționat furibund.

S-a impus o promptă reprimare a acțiunilor armate la care s-au dedat aceste elemente. A fost un pretext pentru Moscova de a realiza o intensă acțiune propagandistică „demascatoare” la adresa regimului „de exploatare burghezo-moșieresc” din România.

²⁰ Transnistria teritoriul situat între Nistru (800 km.) Bug (600 km.) și litoralul Mării Negre (150 km.) La Congresul organizat la Tiraspol la 17 decembrie 1917 sub simbolul Tricolorului au fost adoptate hotărâri privind crearea de școli naționale cu predare în limba română a cărei folosință urma să fie introdusă în biserică, justiție.

S-a preconizat alipirea Transnistriei la Basarabia. Au fost trimiși 8 reprezentanți în Rada ucraineană. A urmat teroarea bolșevică. La 3 septembrie 1923 la Balta s-au reunit reprezentanții românilor, confruntarea cu opoziția ucrainenilor care nu acceptau crearea unei republici autonome.

În 12 octombrie 1924 a fost creată Republica Autonomă Socialistă Sovietică Moldovenească în cadrul Ucrainei cu capitala la Balta, iar din 1928 Tiraspolul devenind capitală pe Prut.

A intervenit în 1937 înlăturarea intelectualității, iar din 1940, după raptul prin care a fost răpită România Basarabia a fost creată o nouă împărțire a Moldovei. Poziția acaparatoare a Ucrainei și acțiunea de ucrainizare a numelor românești. Între 19 august 1941-29 ianuarie 1944 România a administrat Transnistria având un teritoriu de 44.000 km². cu o populație de 1.200.000 locuitori.

I. Nistor, *Românii transnistrieni*, conferință ținută în sala Teatrului Național din Cernăuți la 14 decembrie 1924, în: „Glasul Bucovinei”, Cernăuți, anul VII, nr. 1.715, 16 decembrie 1924, p. 1, 2.

A.N.-D.A.I.C., fond Onisifor Ghibu, inv. 1636, dosar...

A.N.-D.A.I.C., fond Pan Halippa, inv. 2126, dosar 497, 497/1927-1928; 344/1941; 53 b, 542/1926-1942; 953/1918-1940.

A.N.-D.A.I.C., fond Visarion Puiu, inv. 823, dosar 11/1941-1944 Transnistria. Gelcu Maksutovici, recenzie la Vlad Bejan și Ioan Căpreanu autorii cărții *Românii din Transnistria*, Editura Terra Nostra, Iași, 2002, în: „Națiunea”, București, anul XIV, nr. 188 (654), 26 februarie-4 martie 2003, p. 3.

Problema a iscat numeroase probleme, printre care și cea a limbii. Discuțiile acestea nu aveau numai un caracter polemic, speculativ, ci unul practic. Cominternistul²¹ I. Dicescu-Dic și adepții lui pledau totuși pentru utilizarea limbii literare în școală, în presă, la tipărirea cărților și manualelor pentru ca populația R.A.S.S.M. să și-o însușească treptat.

Ca o replică pașnică a unui neam conciliant în Capitala României au fost anii când a fost edificat unul din importantele lăcașuri²² menite a conferi tinerei generații noi condiții întru a cultiva dragostea de neam și cinstirea înaintașilor.

Ne referim la liceul²³, azi încununat cu formularea „Colegiul Național Cantemir Vodă”. Proiectarea a fost încredințată arhitectei Virginia

Viorel Dolha, *Total despre Transnistria*, în: „Națiunea”, București, anul XVI, nr. 301 (766), 4-10 mai 2005, p. 6. Referință la evoluția situației românilor de dincolo de Nistru.

²¹ Comintern a fost o organizație internațională comunistă fondată în 1919 de Lenin și de Partidul Comunist Rus (bolșevic), care avea ca scop *lupta prin toate mijloacele posibile, inclusiv lupta armată, pentru răsturnarea burgheziei mondiale și pentru formarea unei republici sovietice internaționale, ca un stadiu de tranziție către abolirea definitivă a statului. A fost cunoscută și cu formula Internaționala a III-a.*

În perioada interbelică a secolului XX a cunoscut o sinuoasă evoluție manifestă inclusiv în cadrul congreselor, dominantă fiind poziția lui I.V. Stalin care, în ultimă instanță a desființat în mod oficial Cominternul la 15 mai 1943, interesat de a adopta o față de partener cu Puterile Aliate care să permită învingerea forțelor Axei.

A fost un gest conjunctural, mâna prelungită având nevoie de informații de pe întreg globul pământesc. Ca atare, în anul 1947, a fost format Biroul Comunist de Informații – Cominform, un înlocuitor al Cominternului dar care a fost dizolvat în 1956 în condițiile noi create după decesul lui I.V. Stalin.

²² Alexandrina Popa, *Liceul „Dimitrie Cantemir” din București. 1869-1968*, București, 1968, 56 p., fig., facs.

²³ Ca și alte unități de învățământ secundar și actualul Colegiu Național a pornit la drumul formator de generații din stadiu de gimnaziu care și-a început activitatea din anul 1868. O placă de marmură a marcat în 1969 centenarul evolutiv al acestei școli. Ea este atașată peretelui fațadei cu deschidere spre Bd. Dacia.

Andreescu-Haret²⁴ care a colaborat la edificare cu arhitectul N. Stănescu. Lucrarea a fost etapizată pe parcursul unui deceniu permițând ca primele spații funcționale să fie folosite din anul 1925.

Trecerea anilor a condus și la momentul când sovieticii s-au preocupat să modifice imaginea țării lor în ochii românilor și nu numai.

Din 1933, incidentele de pe frontiera de la Nistru au încetat pentru câțiva ani, iar propaganda comunistă s-a redus mult și a adoptat un alt limbaj. Ziarele

²⁴ Virginia Maria Andreescu Haret (21 iunie 1894, București – 6 mai 1962) nepoata pictorului Ion Andreescu.

La 9 ani, rămasă fără mamă s-a ocupat de cei trei frați și de gospodărie. A făcut liceul în particular, luându-și bacalaureatul la liceul „Mihai Viteazul”.

În urma concursului de admitere, la 18 ani, a intrat prima la Școala superioară de Arhitectură, terminând-o cu foarte bine, fiind absolventa promoției 1914. Este prima femeie-arhitect din România și din lume (recunoscută la al XVI-lea Congres de istorie a științei, București, 1981).

În același timp a urmat și Școala de Belle-Arte. Nenumăratele sale acuarele fac azi parte din Colecția de stampe a Bibliotecii Academiei Române.

Din 1923 a lucrat în serviciul tehnic al Ministerului Instrucțiunii Publice, de unde s-a pensionat în 1947. A fost prima femeie care a ajuns la gradul de arhitect inspector general.

În perioada dintre cele două Războaie Mondiale, a reprezentat România la Congresele internaționale de arhitectura la Roma, Paris, Moscova, Bruxelles. I s-au acordat nenumărate premii care i-au încununat cariera. Arhitecta a fost căsătorită cu fiul lui Spiru Haret.

Tabloul arhitecților ..., 1937, p. 7 Virginia S. Haret locuia în 1937: Bd. Lascăr Catargiu nr. 14.

Prof. dr. ing. Radu Haret, *Virginia Haret-Andreescu – prima arhitectă din lume*, în: „Revista Muzeelor și Monumentelor”, seria „Monumente Istorice și de Artă”, București, nr. 2, 1982, p. 65-67. Referință la clădirile pe care le-a proiectat:

Societatea Tinerimea Română, Bd. Schitu Măgureanu, oct. 1923, sala 1200 locuri.

Blocul de la intersecția Piața Rosetti cu Bd. Hristo Botev = 8 etaje, 1926.

Cinematograful din parcul orașului Govora, construcție menită în 1929 să fie cazinoul stațiunii. Lucrarea a fost parțial dată în folosință în anul 1930. celelalte două aripi n-au mai fost edificate.

Tot în Govora a proiectat și vila care în prezent găzduiește colecția de arheologie a preotului Petre Gheorghe-Govora.

Pentru arhitectura Bucureștilor a proiectat clădiri din compunerea Aeroportului Băneasa (Pavilionul administrativ), clădirile liceelor „Dimitrie Cantemir”, „Gheorghe Șincai”.

sovietice au stopat atacurile la adresa "burgheziei reacționare" române.

Prin reprezentanții diplomatici, România a fost asaltată în cursul anului 1933 și la începutul anului 1934 de atenții din partea reprezentanților sovietici acreditați prin diferite capitale ale lumii.

De la Tokio²⁵ până la Montevideo²⁶, diplomații români s-au trezit ținta invitațiilor legațiilor sovietice, arhiva Ministerului Afacerilor Externe fiind deținătoare a numeroase și concludente mărturii ale funcționarilor români aflați în misiune în străinătate, relevând impresia provocată de schimbarea de atitudine a colegilor lor sovietici.

La sediul de la Geneva²⁷ al Ligii Națiunilor²⁸, unde Nicolae Titulescu se afla în primele rânduri ale

²⁵ Tokio capitala Japoniei. Relațiile diplomatice datează de la începutul secolului XX când în 1902 au fost lansate primele contacte care au condus în 1917 luarea hotărârii României de a crea o reprezentanță diplomatică, primul reprezentant prezentându-se la post în anul 1921.

În perioada interbelică România a avut în ofițerul de carieră Gheorghe Băgulescu inițial un atașat militar și apoi ministru plenipotențiar care, prin cele întreprinse spre cunoașterea țării și oamenilor Japoniei, a oferit românilor spre cunoaștere, atât ca scriitor, cât și ca neostoit colecționar edificatoare trăsături ce-i caracterizează.

²⁶ Montevideo capitala Republicii Orientale a Uruguayului. Relațiile diplomatice au fost stabilite după contactele din anul 1880. Relațiile diplomatice au fost stabilite, la nivel de legatie, la 24 iulie 1935 și au fost ridicate la rang de ambasadă la 10 octombrie 1964.

În 1971, au fost numiți primii ambasadori rezidenți în cele două state. La început de veac XXI s-a creat o situație când la 28 februarie 2003 Uruguayul a închis ambasada sa de la București, la 31 martie 2008 hotărând însă redeschiderea acesteia. România și-a menținut la post ambasadorul.

²⁷ Geneva al doilea oraș al Elveției după Zürich, având circa 200.000 de locuitori. Este situat la înălțimea medie de 375 m., încadrat de înălțimile Alpilor, se află în extremitatea vestică a țării, capitală a cantonului cu același nume. Geneva este situată pe malul celui mai mare lac alpin din Europa, lacul Lemman (lacul Geneva).

În Geneva râurile Ron și Arve se varsă în lacul Lemman. În zona de la marginea lacului s-au edificat multe bănci, mari hoteluri (palate), magazine de ceasuri și bijuterii.

Geneva ocupă primul loc (la egalitate cu Zürich) în lista orașelor cu cea mai bună calitate a vieții. Prin condițiile reunite orașul și zona, în decursul

personalităților, s-a produs o apropiere și chiar o colaborare între cele două delegații.

Au urmat momentele când, prin tratativele preliminare privind stabilirea legăturilor diplomatice dintre cele două țări, s-a ajuns la o relație ce sugera o substanțială modificare a opticii diplomației sovietice.

Negocierile²⁹ au demarat, la inițiativa comisarului poporului pentru Afaceri Străine Maxim

ultimului secol, s-au dovedit propice activității diplomației mondiale, multe din negocierile, redactarea și adoptarea unor tratate fiind găzduite aici. În perioada interbelică aici și-a avut sediul Liga Națiunilor.

²⁸ Liga Națiunilor/ Societatea Națiunilor a fost o organizație internațională înființată în iunie 1919 în urma încetării ostilităților Primului Război Mondial, a finalizării Tratatului de la Versailles și a tuturor învățămintelor dobândite. Sediul l-a avut la Geneva, în Elveția.

În perioada de maximă dezvoltare, între 28 septembrie 1934 și 23 februarie 1935, a avut 58 membri. Scopurile Ligii erau dezarmarea, prevenirea războaielor prin intermediul asigurării securității colective, rezolvarea disputelor între națiuni prin negociere, diplomație și îmbunătățirea calității vieții. Relațiile între cele două state au fost întrerupte în 1944 și au fost reluate în 1959.

Societatea nu dispunea de forțe armate proprii, ci depindea de unitățile puse la dispoziție de Marile Puteri pentru a aplica deciziile sale sau sancțiunile impuse. Societatea s-a dovedit neputincioasă în fața agresiunii Puterilor Axei din anii '30.

Declanșarea celui al Doilea Război Mondial a însemnat eșecul scopului principal al Ligii, acela de a împiedica o nouă conflagrație mondială.

Organizația Națiunilor Unite a înlocuit Societatea la sfârșitul războiului anilor 1939-1945, preluând o serie de agenții și organizații fondate de Societatea Națiunilor.

Organizația Națiunilor Unite (abreviat: ONU) este cea mai importantă organizație internațională din lume. Fondată în 1945 după Al Doilea Război Mondial, are astăzi 192 de state membre.

Întemeierea ei a constat din semnarea, de către membrii ei fondatori, a Cartei Organizației Națiunilor Unite. Potrivit acestui document, ONU are misiunea de a asigura pacea mondială, respectarea drepturilor omului, cooperarea internațională și respectarea dreptului internațional. Sediul central al organizației este situat la New York.

La 17 septembrie 1935 România a fost admisă ca membru permanent în Consiliul Ligii Națiunilor când din 52 de votanți 50 au votat pentru.

²⁹ Alexandru-Murad Mironov, *Primele contacte între mediile politice românești și sovietice. Tentative de apropiere*, în „Revista Erasmus”, nr. 9-10/1999, p. 118-132.

Litvinov³⁰, în mai 1934, pe Coasta de Azur³¹, România fiind reprezentată de ministrul de externe Nicolae

³⁰ Maxim Maximovici Litvinov /la naștere fiind Meir Henoch Mojszewicz Wallach-Finkelstein/ (simplificat *Max Vallah*) cunoscut și ca *Papașa* sau *Maximovici* (17 iulie 1876, Białystok, guvernoratul Grodno, Imperiul Rus, azi Polonia – 31 decembrie 1951, Moscova) de obârșie evreu, provenind dintr-o familie de bancheri a fost un revoluționar rus și diplomat de carieră sovietic cu spirit pragmatic, preocupat de a integra U.R.S.S. în viața politică mondială. Din 1898 a intrat în PSDMR primind misiuni de propagandist. A cunoscut ca ilegalist atmosfera închisorilor țariste, exilul în Elveția unde a devenit editor al periodicului „Iskra” (Scânteia).

Din 1903 s-a alăturat bolșevicilor revenind în Rusia pentru a publica „Novaia Jizn”. În 1906 pentru a nu fi arestat a plecat în exil la Londra, unde a activat în Biroul Socialist Internațional.

Acolo în 1916 s-a căsătorit cu englezoaica Ivy Lowe (1889 - 1978) cu care a avut ca urmaș pe Mihail. După revoluția din octombrie 1917 Lenin l-a numit reprezentantul guvernului sovietic în Regatul Unit. Arestat a fost schimbat cu un diplomat englez arestat de sovietici.

Ulterior a devenit ambasador itinerant al guvernului sovietic. A fost perioada când, prin modul cum trata cu partenerii, a reușit să determine o serie de state să înlăture blocada care izola U.R.S.S. A ajuns ca să fie semnat de către țările europene vecine cu U.R.S.S. Pactul Litvinov, menit a înlătura folosirea forței în relațiile între state.

În 1930, Iosif Vissarionovici Stalin l-a numit pe Litvinov la conducerea Ministerului afacerilor externe. Noul ministru era un sprijinitor ferm al ideii securității colective, militând pentru strângerea relațiilor cu Franța și Anglia. În 1933, el a reușit să convingă și guvernul SUA să recunoască în mod oficial guvernul sovietic.

Franklin D. Roosevelt l-a trimis pe comediantul Harpo Marx în URSS ca ambasador al bunăvoinței, iar Litvinov și Marx au devenit buni prieteni. Tot lui Litvinov i se datorează acceptarea URSS-ului în Liga Națiunilor, unde, de altfel, a fost reprezentantul țării sale din 1934 până în 1938.

Intervenind evenimentele premergătoare mării conflagrații politica externă sovietică s-a schimbat, iar Litvinov a fost la rândul lui schimbat din funcția de ministru de externe în mai 1939.

Această schimbare nu reprezenta numai îndepărtarea de la conducerea diplomației sovietice a celui care sprijinise politica securității colective, dar era totodată și o mișcare care să faciliteze negocierea pactului de neagresiune germano-sovietic, semnat pe 23 august în același an de succesorul lui Litvinov, Viaceslav Molotov.

E de presupus că Stalin a încercat, prin îndepărtarea lui Litvinov de la conducerea ministerului de externe, să evite orice piedică în negocierile cu naziștii, care nu ar fi vrut să discute cu un ministru evreu.

După izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial și declanșarea campaniei pe frontul de răsărit în iunie 1941, Stalin l-a numit pe Litvinov în funcția de Adjunct al Comisarului pentru Afaceri Externe. Din 1941 până în 1943, Litvinov a fost și ambasador al Uniunii Sovietice în Statele Unite și a

Titulescu³². Tratatulele preliminare au fost urmate de schimburi de scrisori și de note diplomatice între cele

contribuit în mod hotărâtor la semnarea acordului lend lease SUA – URSS în 1942.

După moartea lui Litvinov, soția sa, care, deși își păstrase naționalitatea britanică, a fost profesoară de limba engleză la Academia Militară „M.V. Frunze”.

Ea a primit permisiunea în 1972 să se reîntoarcă în Marea Britanie. Se spune că ultimele vorbe adresate soției sale de omul politic sovietic au fost: *Englishwoman, go home!* (Englezoaico, du-te acasă!).

Nepotul lui Maxim Litvinov, Pavel Litvinov, a fost un fizician și disident sovietic.

³¹ Coasta de Azur constituie o zonă limitrofă țărmului francez la Marea Mediterană având lungimea de 193 km. La vest de Cannes sunt plaje acoperite de nisip, iar la est sunt țărmuri stâncoase spectaculoase. În nord se profilează Alpii, iar la Nisa, poalele acestora ajung până în mare. Munții protejează coasta de vânturile reci, favorizând dezvoltarea palmierilor și a citricelor.

Prin sosirea britanicilor în anii de la cumpăna veacurilor XVIII-XIX, în respectivul teritoriu unde erau doar sate de pescari și modeste orașele viața în zonă a cunoscut un reviriment.

Mai mult, toate acestea s-au schimbat odată cu realizarea căii ferate care a revigorat viața localnicilor atrăgând de la an la an tot mai mulți viligiaturiști din rândurile nobilimii dar și a celor care, prin cele întreprinse, dețineau venituri importante. Exemplul reginei Victoria, entuziasmată de riviera mediteraneană a constituit magnetul de atragere devenind o destinație preferată a nobilimii care fugea de iarna umedă din Anglia. Treptat, acest loc a atras alți regi și aristocrați din toată Europa.

Așa au apărut palate elegante la Cannes și în alte locuri, iar Nisa a devenit locul preferat al nobilimii ruse exilate. Treptat s-au impus atenției ca cele mai cunoscute stațiuni: Menton, Nisa, Antibes, Cannes și Saint-Tropez. Mai mult, în acest amănunțit vârtej a fost integrat și Principatul Monaco având un statut aparte acceptat, respectat de risipitori de averi în faimoasele cazinouri.

Coasta de Azur a devenit treptat și o importantă sursă de inspirație pentru mulți artiști faimoși precum Picasso. Multe dintre lucrările acestora se află expuse în muzeele și galeriile de aici. Alte multe sunt achiziționate de către iubitorii de amintiri pentru a le fi de Pro memoria peste ani sau pentru a fi oferite ca suveniruri .

³² Nicolae I. Titulescu (4/16 martie 1882, Craiova, jud. Dolj – 17 martie 1941, Cannes-Franța, reînhumat în curtea bisericii din Șcheii Brașovului). Studii primare și secundare la Craiova, a urmat dreptul și a luat doctoratul la Paris 1905. Carieră didactică universitară (drept civil), jurist consult și diplomatică. Om politic, deputat reprezentând Partidul Conservator-Democrat.

În anii neutralității acționează pentru alăturarea României de Antantă, ministru. În vara anului 1918 a plecat la Paris pentru a întreprinde demersurile care să explice situația României în urma prăbușirii frontului

două părți, prin care România și Uniunea Sovietică își garantau reciproc respectarea suveranității și neamestecul în treburile interne ale țării vecine.

Prin acordul semnat, România se obliga să nu tolereze pe teritoriul său nici un fel de activitate ce ar fi putut aduce atingere Uniunii Sovietice. Era referință la adresa „rușilor albi”³³, care se refugiaseră și în țara

răsăritean ca urmare a revoluțiilor din Rusia, face parte din Consiliul Național pentru Unitatea Românilor 20 septembrie/ 3 octombrie 1918, precum și din delegația României la conferința de Pace din Paris 1919, participând la 4 iunie 1920 la semnarea tratatului de la Trianon. A reprezentat România în calitate de trimis extraordinar și ministru plenipotențiar în Marea Britanie, la Londra, 16 decembrie 1921-iulie 1927 și iulie 1928-octombrie 1932; ministru de externe (1927-1928, 1932-1936); delegat permanent 1929-1936 al României la Liga Națiunilor al cărui președinte a fost în perioada 10 septembrie 1930 și 7 septembrie 1931, delegat permanent al României la Societatea Națiunilor 1 aprilie 1924, în 1928 susține planul Briand-Kellogg; președinte al Adunării Generale a Societății Națiunilor, numit membru al Curții permanente de arbitraj de la Haga, 16 octombrie 1930, având contribuții în problema optanților.

A acordat o atenție deosebită problemei relațiilor cu U.R.S.S., în 1934 tratative care au condus la recuperarea parțială a tezaurului arhivist. Pe plan regional a acționat pentru înțelegerea balcanică, Pactul oriental, Mica Înțelegere. În 1936 camarila a contribuit la îndepărtarea sa din Guvernul României determinându-i auto exilul. În ianuarie 1938 s-a înscris în P.N.Ț., orator, militant pentru apărarea securității popoarelor, a păcii, inițiator a numeroase acțiuni, publicist. Membru de onoare ales la 31 mai 1930 și titular al Academiei Române ales la 28 mai 1935.

Alexandru-Murad Mironov, *O telegramă a lui Nicolae Titulescu, conținând viziunea sa asupra politicii externe*, în: „Lumea românească acum”, anul IV (44), august 1999, p. 8; idem, 1934.

³³ „Rușii albi” denumire prin care au fost definiți cei care, prin diverse procedee politice dar și militare, au acționat în primii ani pe teritoriul fostului Imperiu Rus împotriva a ceea ce devenea statul bolșevic. Ei sunt cunoscuți ca: Mișcarea Albă și brațul ei înarmat — Armata Albă (Белая Армия) sau Garda Albă (Белая Гвардия, белогвардейцы), ai căror membri erau definiți ca Albi (Белые, Беяки), și care au luptat împotriva Armatei Roșii, (așa cum au făcut-o de altfel și naționaliștii ucrainieni din Armata Verde sau anarhiștii din Armata Neagră), pe durata războiului civil din Rusia din 1918 până în 1921.

Este necesară mențiunea că numele de *Alb* avea și are două înțelesuri. Primul, era în contradicție cu *Roșii* — Armata Roșie revoluționară, care sprijinea sovietele și comunismul.

Al doilea, cuvântul *Alb* avea asocieri monarhiste: de-a lungul istoriei, fiecare țar al Rusiei era denumit în mod solemn *Țarul alb*, iar ideea monarhistă a fost

noastră după izbucnirea revoluției bolșevice după 1917.

Totodată România urma să restituie nou-înființatei Legații a U.R.S.S. toate fostele proprietăți ale statului rus deținute pe teritoriul românesc.

Operativ a urmat stabilirea relațiilor oficiale diplomatice³⁴ între România și Uniunea Sovietică începând de la 3 decembrie 1934, când la București a sosit Mihail Ostrovski³⁵, șeful misiunii diplomatice

cunoscută de-a lungul războiului civil ca *ideea albă care să conducă la revitalizarea țarismului*.

Aprigul și distrugătorul război civil rus dintre Albi și Roșii s-a purtat cu furie până în 1921. Armata Albă, a fost susținută material, propagandistic intermitent de forțele intervenționiste din afara Rusiei, (Japonia, Anglia, SUA și nu numai), au avut influență în unele zone (în mod special în Siberia, Ucraina și Crimeea), pentru perioade diferite de timp și au mobilizat un număr considerabil de militari pe teatrele de luptă cu pierderi umane și materiale incommensurabile dar care au decimat și mulți civili în zonele confruntărilor.

Întrucât ei n-au reușit să se unească sau să coopereze eficient între ei, ca urmare a veleităților personale ale comandanților factor care până în cele din urmă a fost benefică pentru Armata Roșie bolșevică care a reușit să iasă învingătoare prin regimul instaurat.

Ulterior prin părăsirea teritoriului luat în stăpânire de bolșevici activitatea albilor s-a concentrat în cercurile emigranților. Un număr considerabil de anti-sovietici s-au adunat în Berlin, Paris, Harbin și Șanghai, stabilind rețele „culturale” care au rezistat până la izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial.

Din acel moment mai departe, activitatea albilor a găsit o nouă gazdă principală în Statele Unite, fiind utilizați pentru diverse misiuni pe întreg mapamondul. Astfel le-a fost valorificată rezistența fizică, inteligența, capacitatea de mobilizare dar și interesul pentru recompensările cu care erau gratulați în caz de reușită a misiunilor încredințate.

Azi diaspora rusă – respectiv acei urmași ai "rușilor albi" plecați în exil din cauza revoluției bolșevice - face obiectul unei campanii de "cucerire" de către conducerea Rusiei instaurată după înlăturarea lui Gorbaciov pentru a fi folosiți ca părtași la cele preconizate pentru prezent și viitor.

³⁴ *Deschiderea de legații la București și Moscova*, în: „Magazin istoric”, București, anul XXXIV, nr. 5 (398)/ mai 2000; idem, *Începutul relațiilor româno-sovietice, 1934*, în: „Arhivele Totalitarismului”, București, nr. 26-27 (1-2/2000), p. 138-147.

³⁵ Mihail Semionovici Ostrovski (1892 – 1947). Studii economice. Absolvent al Academiei Superioare de Comerț din Kiev a desfășurat ulterior activitatea de atașat comercial al U.R.S.S. la Istanbul, Berlin și Paris.

sovietice și reprezentantul plenipotențiar al guvernului sovietic. România a răspuns cu promptitudine în zilele următoare, fiind delegat la Moscova trimisul extraordinar și ministrul plenipotențiar român Edmond Ciuntu³⁶. În lunile care au urmat cele convenite au început să devină realitate.

A fost diplomatul desemnat de regimul sovietic ca trimis extraordinar și ministru plenipotențiar pentru a reprezenta interesele U.R.S.S. în România în perioada anilor 1934-1938. S-a implicat în edificarea noului sediu al misiunii diplomatice, în tratarea problemelor din contenciosul existent, inclusiv a încheierii unui pact purtând discuții cu Nicolae Titulescu și după impusa demisie cu Victor Antonescu.

A fost rechemat la Moscova în anii mari terori declanșată de I.V. Stalin. A fost arestat, anchetat acuzat de trădare a intereselor statului sovietic și închis într-un lagăr.

Declarațiile lui Mihail Ostrovski, reprezentant plenipotențiar și trimis extraordinar al U.R.S.S. la București, făcute la Legația sovietică din Capitală, cu prilejul încheierii misiunii sale diplomatice în România, 3 februarie 1938. Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică 1 ianuarie 1937-31 decembrie 1937*, partea a III-a, editor Fundația Europeană Titulescu, București, 2007, p. 2354.

³⁶ Edmond Ciuntu (1894 – 1988). Studii de drept, licențiat al Facultății de Drept din București, promoția 1915. Din 1920 a fost angajat al Ministerului Afacerilor Externe cunoscând evolutiv structura instituției parcurgând treptele: secretar de legație clasa a III-a în 1921, clasa a II-a în 1925, clasa I-a în 1928, Consilier de legație în 1933, ministru plenipotențiar clasa a II-a în 1933.

A îndeplinit misiuni la Varșovia, Geneva, Ankara, Moscova și a îndeplinit diverse funcții în cadrul centralei M.A.E.. A fost director al Secretariatului Biroului român pe lângă Societatea Națiunilor în anii 1925-1933, Moscova de la 1 noiembrie 1934 la 1 februarie 1938, fiind pus în disponibilitate de la 15 februarie 1938 până la 5 octombrie 1944.

A fost membru în Comisia pentru adunarea, constituirea dosarelor necesare în timpul tratativelor din 1945 pentru încheierea păcii în urma celui de al Doilea Război Mondial. A fost membru consilier politic în cadrul Comisiei Române pentru aplicarea Armistițiului în 1944. Membru al Consiliului de coordonare, control și recomandare a personalului M.A.E. în 1945. Președinte al Comisiei de negocieri privitoare la repatrierile româno-maghiare în 1945.

A fost pus în disponibilitate la 31 august 1947. Ministerul Regal al Afacerilor Străine, *Anuar diplomatic 1942*, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, București, 1942, p. 104.

Mihai Sorin Rădulescu, Un diplomate d'autrefois: Edmond Ciuntu, în: „Studii și materiale de istorie contemporană”, vol. IV, 2005, p. 172-173.

Miluță Aniculaesei, *Câteva momente definitorii din viața și activitatea româșcanului Edmond Ciuntu - personalitate însemnată a diplomației*

Astfel în luna august 1935, România și Uniunea Sovietică au semnat un nou acord, prin care României, din inițiativa părții sovietice, i se restituiau arhivele evacuate la Moscova în timpul primului război mondial și osemintele lui Dimitrie Cantemir (mort în exil la 21 august 1723, la moșia sa din Dmitrovka [azi Dmitrovsk]³⁷, și înmormântat inițial la Biserica „Sfinții Constantin și Elena”, ctitoria sa de la mănăstirea grecească Sf. Nicolae din Moscova), iar partea sovietică obținea dreptul de a difuza în România periodicele „Journal de Moscou” și „Izvestia”.

Repatrierea osemintelor domnului moldovean nu a constituit subiectul unor tratative prealabile, ci se pare că a fost rezultatul unor coincidențe.

În 1932, la Moscova a început construcția metroului, respectiv linia Sokolniceskaia³⁸ și, conform proiectului respectiv, pe teritoriul mănăstirii grecești

românești, comunicare prezentată în cadrul sesiunii de la Roman cu prilejul sărbătoririi a 614 ani de atestare documentară a localității Roman la 21 martie 2006.

Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică 1 ianuarie 1937-31 decembrie 1937*, partea a III-a, editor Fundația Europeană Titulescu, București, 2007, p. 2277-2278.

³⁷ Dmitrovka astăzi Dmitrovsk-Orlovski, Rusia este acum un oraș, centrul administrativ al districtului Dmitrovsky de Oryol Oblast, situat pe râul Obshcheritsa în apropierea acesteia la confluența cu Nerussa, 100 km (62 km) sud-vest de Oryol.

Așezarea a fost fondată în 1711 ca satul Dmitriyevka. Prioritar a fost construită acolo o biserică după planurile schițate de el, și obține statutul de *Selo* (sat) și este redenumit Dmitrovka. Acesta a evoluat și a dobândit statutul de oraș în 1782, fiind redenumit-Dmitrovsk Orlovsky în 1929. În 2005 a primit denumirea actuală de Dmitrovsk.

Al. Kidel, *Urmașii lui Dimitrie Cantemir în Rusia*, în: „Octombrie”, Chișinău, 1945, nr. 1, p. 127-133.

³⁸ Linia Sokolniceskaia a fost o adevărată școală pentru constructorii viitoarei rețele subterane menită a asigura un transport prompt care să faciliteze relația între zona centrală și cartierele îndepărtate. Prima linie a fost extinsă în 1990 ajungând să aibă un traseu de 26,2 km. cu opriri în 19 stații.

Sf. Nicolae urma să fie amplasată o stație a metroului³⁹. La începutul anului 1935, au început lucrările de demolare a bisericii și a celorlalte construcții de pe teritoriul mănăstirii, care însă au fost sistate temporar (se pare că măsura a venit, în urma intervențiilor oficiale ale emigrantului cominternist român Ion Dicescu-Dic⁴⁰) după descoperirea lespezilor funerare ale lui Dimitrie, Casandra⁴¹ și Antioh Cantemir⁴².

³⁹ Metroul din Moscova este o lucrare de mare anvergură declanșată la începutul anilor '30 ai secolului XX, prima linie fiind dată în folosință la 15 mai 1935.

A avut și are menirea de a asigura fluenta circulației umane în marea metropolă, fiind totodată un mijloc de propagandă al regimului stalinist pentru a releva potențele economice, tehnice și artistice ale sovietelor. Acest fapt a fost relevat prin opulența stațiilor epocii respective care, prin folosirea diverselor sortimente de marmură, îmbinările compozițiilor mozaicate, constituie un concludent mesaj al anilor respectivi către cei îndemnați a se alătura la biruința socialismului și a comunismului în lumea întreagă.

În anii celui de al Doilea Război Mondial a constituit totodată unul din mijloacele de adăpostire în timpul atacurilor aeriene ale inamicului în perioada când presiunea viza pătrunderea în Capitala U.R.S.S. Ulterior lucrările de extindere a rețelei de linii a continuat, însă accentul s-a dirijat spre asigurarea funcțională cu un finisaj al stațiilor specific acestor construcții subterane. În prezent sunt construite 12 linii ce însumează peste 300 km. și cu opriri în 180 de stații. Numărul călătorilor fiind estimat la o cifră record mondial.

⁴⁰ Ion Dicescu-Dic/ zis *Ivan Osipovici*/ (pe numele lui adevărat Isidor Kanton) (mai 1893, București – 4 aprilie 1938, Rusia), fiul unui zugrav, din 1909 activitate în rândurile socialiștilor români, fiind membru al Partidului Social-Democrat din România (1910-1916).

În anul 1910 a absolvit o școală de comerț. A lucrat ca jurnalist în presa social-democrată din București, inclusiv la „România muncitoare” (1910-1912). Cunoștea bine limbile germană, franceză, italiană, spaniolă și rusă. În 1916 a fost mobilizat, ajungând să participe la retragerea din Moldova, unde a acționat în calitate de corespondent al periodicului „Adevărul” până la dezertare când a trecut în Rusia, devenind din 1917 un activ militant bolșevic cu activitate în presa U.R.S.S., inclusiv ziarul „Pravda”.

După revoluția din octombrie 1917 a fost cooptat în Cadrul Comisariatului Poporului pentru Afacerile Externe. În anii care au urmat s-a implicat în acțiunile militare de pe diverse fronturi, predilect cele din zona României, având misiunea „recuceririi” Basarabiei.

În anii următori a acționat pentru crearea Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești (înființată la 12 octombrie 1924). Au fost anii când a militat pentru coordonarea acțiunilor menite a contribui la prăbușirea

României Mari. Ulterior s-a dedicat activității didactice și științifice. La Moscova: a predat în Universitatea comunistă a minorităților naționale din Occident și în Universitatea comunistă a muncitorilor Răsăritului. Prin experiența dobândită contribuia la pregătirea cadrelor serviciului sovietic de spionaj pentru țările Balcanice. Ca și mulți alți comuniști, a fost arestat la 5 aprilie 1937, anchetat în cadrul represiunilor staliniste și împușcat la 4 ianuarie 1938.

Marin C. Stănescu, *Moscova, Cominternul, Filiera Comunistă Balcanică și România (1918-1943)*, Silex, Casa de Editură, Presă și Impresariat S.R.L., București, 1994.

M. Pelin, *Un veac de spionaj, contraspionaj și poliție politică. Dicționar alfabetic*, Editura „Elion”, București, 2003, p. 98-99.

Gheorghe E. Cojocaru, *Cominternul și originile „moldovenismului”*, Studiu și documente, Editura Civitas, Chișinău, 2009, 500 p.

N.B. Fiul lui Ion Dicescu-Dic, scriitorul de limbă rusă A. Dic-Dicescu, povestește că rămășițele pământești ale lui Dimitrie Cantemir au fost găsite la locul de îngropăciune cu capul desprins, de o lovitură de sabie sau în urma unui incident, de restul corpului.

⁴¹ Casandra (1676, București - 1713, Moscova, înmormântată în cimitirul mănăstirii grecești de unde osemintele au fost retrocedate României în anul 1935). A fost fiica lui Șerban Cantacuzino, domnul Țării Românești între 1678 și 1688. În 1699 a avut loc căsătoria cu Dimitrie Cantemir. În anii vieții au avut șase copii: Maria (1700-1754) și Smaranda (1701-1720), cărora le urmează patru băieți: Matei (1703-1771), Constantin (1705-1747), Șerban sau Serghei (1706-1780) și Antioh (1708-1744).

Dimitrie Cantemir s-a recăsătorit în 1720 cu Anastasia Ivanovna Trubețkoi, cu care a avut o fiică, Smaragda Ecaterina (1720-1761), născută în același an în care murise Smaranda, cea de-a doua fiică din prima căsătorie. (Am selectat aceste date din arborele genealogic al familiei Cantemir, alcătuit de Paul Cernovodeanu și publicat în anexele volumului V din Istoria Românilor, 2003.)

Scarlat Callimachi, *Dimitrie Cantemir. Viața și opera în imagini*, București, 1963, 167 p.+ il.

⁴² Antioh Cantemir Antioh Dimitrievici Cantemir (10 septembrie 1708, Constantinopol, astăzi Istanbul – 11 aprilie 1744, Paris). Este fiul lui Dimitrie Cantemir și al primei sale soții Casandra. Instruirea i-a fost asigurată de eruditul său părinte apoi studiind cu eminente profesori de casă (Anastase Kondoidi, J. V. Vockerodt, Ivan Iliinski, G. S. Bayer).

Începând din 1718 frecventează cursurile Academiei de la Moscova, apoi de la Astrahan (1722-1723) și ale Academiei de Științe din Sankt Petersburg (1725-1730). A fost ambasador al Rusiei la Londra (1723-1738) și apoi la Paris (1738-1744).

A fost prilejul să etaleze în societatea londoneză și pariziană erudiția și atașamentul față de idealurile iluministe ale progresului și culturii epocii. La Londra a determinat pe pastorul Nicholas Tindal să traducă în limba engleză *Historia incrementorum atque decrementorum Aulæ Othomanicae*, lucrare capitală a tatălui său, ulterior traducerea respectivă a fost temeiul variantelor din limbile franceză și germană.

În urma discuțiilor bilaterale, rămășițele pământești ale domnului moldovean, „așezate într-o raclă sigilată, împreună cu pământul din jurul lor”, și „arhiva statului român”⁴³ au fost trimise de la Moscova la Odessa, de unde au fost aduse la 14 iunie 1935, cu vaporul⁴⁴ românesc „Principesa Maria”, în portul

La Paris a leagat prietenii cu Montesquieu (1685-1755), a tradus în limba rusă *Lettres persanes* (1721) ale acestuia, cu Fontenelle (1657-1757), Maupertuis (1698-1759) ș. a.

A decedat subit, bolnav de tuberculoză în 1744, la vârsta de aproape 35 de ani.

Geniul său s-a manifestat de timpuriu fiind un excelent traducător și talentat literat. A tradus cu multă iscusință din Anacreon, Horațiu, Fontenelle (*Entretiens sur la pluralité des mondes*), Montesquieu, Boileau (*Discours au Roi*) ș. a. A debutat cu traducerea în rusă a Cronicii lui Manasses (sec. XII). Prima lucrare originală a fost *Simfonia la Psaltire* (1726, în limba rusă, ca și toate celelalte scrieri ale sale).

În domeniul satirei și al epigramelor a fost considerat un precursor în literatura rusă, întemeietorul poeziei moderne. În *Satirele* sale s-a manifestat ca un fin observator al moravurilor umane, ridiculizând cu vehemență viciile societății și indivizilor.

Cele șase fabule pe care le-a compus (Focul și statuia de ceară, Șerpele și matca de albine, Cămila și vulpea, Uliul, păunul și cioful, Șoarecul de țară și cel de oraș, Stigletul și canarul), sunt inspirate de creațiile lui Esop (VI î.Hr) și din opera tatălui său, se remarcă prin conținutul moralizator ajustat realităților acelor timpuri.

Opera sa a fost tipărită postum, întâia ediție a *Satirelor* a apărut la Londra (1749), în Rusia la 1762, iar prima variantă în română (1844) a fost realizată de Alexandru Donici și Costache Negruzzi.

⁴³ În 1916 au fost evacuate cele mai prețioase documente din patrimoniul Arhivelor statului. Era vorba de o parte din documentele Arhivelor Statului considerate a fi necesar cu prioritate de a fi salvate.

Gh. C., *Dimitrie Cantemir după 212 ani...* p. 334 la 14 iunie 1935 osemintele lui Dimitrie Cantemir au fost aduse cu vaporul „Principesa Maria” din Rusia la Constanța. Cu același vas au fost aduse și 1455 lăzi conținând arhiva din tezaurul evacuat la Moscova în 1916.

⁴⁴ Vaporul „Principesa Maria” a făcut parte dotarea flotei maritime a României. A fost achiziționat din Italia ca o navă ce a fost concepută și folosită pentru a asigura servicii în sudul peninsulei Italice. Succint „biografia” i-a fost următoarea:

La mijlocul anilor 1890 compania „Navigazione Generale Italiana” a decis construcția a patru vapoare rapide, destinate să acopere rutele dintre peninsula cu insulele Sardinia și Sicilia. Au fost construite în total patru vapoare „surori”

Constanța, fiind apoi transportate cu trenul la Iași⁴⁵. Presa românească a consemnat întreg ceremonialul

- la șantierul „Odero” din Sestri Ponente, Genova: vapoarele „Cristóforo Colombo”, „Marco Polo” și „Galileo Galilei”

- la șantierul „Fratelli Orlando” din Livorno: vaporul „Ignazio Florio”. Nava aparținea societății italiene „Florio e Rubattino”.

„Ignazio Florio” a acoperit, pentru puțin timp, linia Nápoles la Palermo. La 3 martie 1897 a fost cumpărat de statul român cu suma de 1.526.253 lei.

Datele tehnice:

- construit: „Cantiere Navale Fratelli Orlando, Societa in nome collettivo”, Livorno

- Yard-No.: 41

- Coeficient de „blocare”: ... 0,495

- deplasament: 1605 BRT / 635 NRT / 260 tdw

- lungime: 88,09 m

- lățime: 10,52 m

- pescaj: 6,15 m

- mașini: 2 x Dreifach-Exp. Maschinen/ 2 zyl. Einender-Kessel, 4000

PSi, 2 Schrauben

- viteza max: 17 noduri

- pasageri: 190

Evoluția navei:

1. Ignazio Florio: 1896, Navigazione Generale Italiana, Genua;
Semnal distinctiv = HBQK

2. Ignazio Florio: 1896, deja călătorii charter pentru România

3. Principesa Maria: 1897, SMR, Constanța

4. Principesa Maria: 1907, naufragiată la Tenedos, reflatată, reparată

5. Principesa Maria: 1909, Semnal distinctiv nou

(Unterscheidungssignal) = PFBJ

6. Principesa Maria: 09.1916, cedat Marinei Imperiale Ruse

7. Principesa Maria: 29.11.1916 modificat ca Netzleger și comisionat

8. Osobosdenie: 19.02.1918 redenumit în cadrul Marinei Ruse

9. Osobosdenie: 01.05.1918 capturat de germani la Sevastopol

10. Desrobirea: 1918, luna ?, redenumit de echipajul comunist românesc

11. Principesa Maria: 1919, SMR, Constanța

12. Principesa Maria: 1924, date tehnice noi: 1799 BRT / 625 NRT / ???
tdw

13. Principesa Maria: 1934, Semnal distinctiv nou = YPBA

14. Principesa Maria: 1935, Semnal distinctiv nou = YQSM

15. Principesa Maria: 1937, decomisionată

16. 1938: vândută și dezmembrată

⁴⁵ A.N.-D.J. Vrancea-Focșani, fond Prefectura jud. Putna, dosar 113/1935, f. 65-69 la 14 iunie 1935 Programul ceremonialului primiri, transportării și reînhumării rămășițelor pământești ale lui Dimitrie Cantemir.

A.N.-D.A.I.C., fond C. Meissner, inv. 1077, dosar V 236, f. 8 Invitație pentru participare la prohodirea rămășițelor pământești ale domnului Dimitrie Cantemir luni 16 iunie a.c., ora 10 la Catedrala Mitropolitană din Iași.

preluării osemintelor lui D. Cantemir care au fost transportate pe 16 iunie la Iași, cu un tren special, care a făcut scurte staționări la Buzău, Râmnic, Focșani, Bârlad și Vaslui, fiind întâmpinat în fiecare localitate cu onoruri militare și cu slujbe religioase oficiate în prezența administrației locale și a populației:

„Trenul mortuar a sosit în Iași încă de astă noapte (16 iunie) la ora 1, însoțit de domnii generali Constantin Iliasevici⁴⁶, mareșalul palatului, dr. Constantin Angelescu⁴⁷, Ministrul Instrucțiunii, general

„Albina”, București, anul XXXVIII, nr. 24, 21 iunie 1935, p. 383 Aducerea din Rusia a osemintelor lui Dimitrie Cantemir. Vaporul Principesa Maria le-a adus de la Odessa la 14 iunie 1935 la Constanța de unde, cu trenul, au fost aduse la Iași unde au fost depuse solemn la 16 iunie în incinta bisericii Trei Ierarhi.

„Albina”, București, anul XXXVIII, nr. 33, 23 august 1935, p. 527 reînhumarea osemintelor voievodului Dimitrie Cantemir la 16 august, ora 10. Participarea lui N. Iorga care a conferențiat despre Viața și opera lui Dimitrie Cantemir.

Nicolae, Iorga, *Despre Dimitrie Cantemir cu prilejul aducerii în țară a rămășițelor lui, Vălenii-de-Munte, 1935.*

„Calendarul Universul, 1936”, București, p. 267 aducerea osemintelor lui Dimitrie Cantemir la Constanța.

⁴⁶ Constantin ILIASEVICI (1881, Dorohoi, jud. Dorohoi, azi Botoșani – 6 octombrie 1955, București, închisoarea Malmaison) Pregătire și carieră militară.

A fost ofițer de cavalerie cu studii superioare la Școala de război, șef al Marelui Stat Major la Inspectoratul cavaleriei, în 1928 fiind numit comandant al școlilor militare de cavalerie. A fost și profesor de „Tactica cavaleriei” la Școala superioară de război.

A fost numit în funcția de mareșal al palatului de regele Carol al II-lea, imediat după preluarea puterii în 1930.

În perioada 4 septembrie – 27 decembrie 1937 a fost ministrul Apărării Naționale.

În perioada 28 octombrie 1939 - 3 iunie 1940, generalul de corp de armată, adjutant regal Constantin Iliasevici a condus Armata a IV-a.

A fost trecut în rezervă de generalul Ion Antonescu, imediat după preluarea puterii, la 6 septembrie 1940, împreună cu un număr de alte cadre considerate a nu fi corespunzătoare împrejurărilor dramatice din vara anului 1940.

A fost arestat în 1950 și dus la Închisoarea Sighet. În 1955 se afla la Închisoarea Malmaison. A murit în timpul anchetei, în 1955, cadavrul fiind dus la Văcărești.

⁴⁷ Constantin ANGELESCU (10 iunie 1869, Craiova, jud. Dolj – 14 septembrie 1948, București, sanatoriu), studii la Craiova, Paris, doctor în

Paul Anghelescu⁴⁸, Alexandru Lapedatu⁴⁹, Ministrul Cultelor, Ion Nistor⁵⁰, Ministrul Muncii, și Nicolae

medicină 1897, specializare în chirurgie, carieră medicală și didactică universitară, om al școlii, reformator, diplomat, ministru plenipotențiar al României în S.U.A. în perioada anilor primului război mondial, membru în Consiliul Național pentru Unitatea Românilor 20 septembrie/ 3 octombrie 1918 Paris, om politic P.N.L., deputat, senator, ministru al⁴⁷ Instrucțiunii Publice, a modernizat învățământul în România întregită și a introdus bacalaureatul în 1925, membru al societății Ateneul Român, conferențiar, publicist, președinte al Ligii Culturale 1941-1947, membru de onoare al Academiei Române 24 mai 1934, reconfirmat 1990. Constantin Angelescu a reformator al școlii românești în perioada interbelică.

Din 1901 până la sfârșitul perioadei interbelice, a fost deputat sau senator în toate legislaturile; din ianuarie 1914 a fost membru al guvernului în repetate rânduri; Începând cu 30 decembrie 1933 și până pe 3 ianuarie 1934 ocupă poziția de președinte al Consiliului Miniștrilor României. A fost cel dintâi ministru plenipotențiar al României la Washington, începând cu ianuarie 1918.

⁴⁸ Paul Anghelescu: pregătire și carieră militară, mareșal al Palatului Regal în anii domniei regelui Ferdinand I, ministru al apărării în perioadele 4 iunie 1927-9 noiembrie 1928 și 27 aprilie 1934-8 august 1937.

Participant la serbările Dobrogei în anul 1928, la solemnitatea târnosirii Catedralei Ortodoxe din orașul Bălți, în 1935.

Publicist a participat la editarea primului nr. al revistei „Lumea Militară Ilustrată” apărut în deceniul al patrulea al secolului XX incluzând și articolul: *Părerii despre instituția Armatei*.

⁴⁹ Alexandru Lapedatu (2/14 septembrie 1876, Cernatu-Săcele, azi jud. Brașov – 30 august 1950, penitenciarul Sighet, jud. Maramureș). Studii la Cernatu, Brașov, Iași, la București urmează un timp Facultatea de Medicină, trece la filozofie și litere, luând licența în istorie și geografie.

Carieră universitară, activitate la Biblioteca Academiei Române, secția manuscrise, secretar la Comisiunea Monumentelor Istorice, membru în Comisia Iuristică a României, cercetător al evului mediu românesc, istoric medievist, carieră didactică universitară. În timpul războiului este mobilizat și repartizat la Serviciul de Control al știrilor – cenzura telegrafică, iar în timpul refugiului, la Iași, primește misiunea de a asigura transportul tezaurului României la Moscova.

În ianuarie 1918, la Odessa, este ales vicepreședinte în Comitetul Național al românilor refugiați din Austro-Ungaria. Face parte din delegația României la Conferința Păcii la Paris ca expert în probleme etnografice și geografice, contribuții la organizarea instituțiilor de învățământ și de cultură de la Cluj, fondator și director al Institutului de Istorie Națională din Cluj, a asigurat interimatul la conducerea Arhivelor Statului (20 martie-31 octombrie 1923).

Om politic susținător al acțiunilor pentru promovarea unității naționale, membru P.N.L., deputat, senator, ministru, F.R.N., animator cultural, publicist, este ales membru corespondent la 26 mai/8 iunie 1910 și titular la 10/23 octombrie 1918 al Academiei Române 1918.

Iorga⁵¹, președintele comitetului⁵² monumentelor istorice”. La Iași⁵³, sicriul a fost depus, în urma unei

La 2 iunie 1923 a rostit discursul de recepție *Istoriografia română ardeleană în legătură cu desfășurarea vieții politice a neamului românesc de peste Carpați*. Reconfirmat la 22 ianuarie 1990. A fost arestat la 5/6 mai 1950 și întemnițat la Sighet.

⁵⁰ Ion I. Nistor (4/16 august 1876, Bivolăria, comuna Vicovu de Sus, jud. Rădăuți, azi Vicovu de Sus, jud. Suceava – 11 noiembrie 1962, București, cimitirul Bellu). Studii în Vicovu de Sus, Rădăuți, litere și filozofie la Cernăuți, specializare la București, Viena, München, Berlin, doctor docent în istorie la Viena, carieră universitară. Istoric medievist și modernist preocupat predilect de cercetarea trecutului zonei nordice a Moldovei, relațiile cu vecinii, cu o bogată activitate de cercetare și elaborare de studii, editor de documente. Militant pentru unirea tuturor românilor.

În noiembrie 1915 s-a refugiat în România acționând pentru Unirea Bucovinei cu țara. Ales în Consiliul Național Român din Cernăuți la 25 noiembrie 1918 participă la congresul general al Bucovinei 28 noiembrie 1918 unde s-a hotărât Unirea. Acționează pentru înființarea Universității românești la Cernăuți, desfășurând concomitent o laborioasă activitate de cercetare a istoriei, animator cultural, publicist.

Om politic, a înființat Partidul Democrat al Unirii din Bucovina al cărui președinte devine, deputat, senator, ministru, partidul fuzionează în 1923 cu P.N.L., F.R.N., lucrează în calitate de custode al bibliotecii și colecțiilor Academiei Române 1943-1948, P.N.L.- Gh. Tătărăscu. Arestat 5/6 mai 1950 trimis în detenție la Sighet, eliberat la 8 iulie 1955. Membru corespondent 18/31 mai 1911, titular 19 mai/ 1 iunie 1915 al Academiei Române, reconfirmat 2 februarie 1990.

Discursul de recepție cu tema: Un capitol din viața culturală a românilor din Bucovina, rostit la 21 mai 1916.

⁵¹ Nicolae Iorga (5/17 iunie 1871, Botoșani – 27 noiembrie 1940 Strejnicu, jud. Prahova, înmormântat la București, cimitirul Bellu, figura 39, locul 30). Studii secundare la Botoșani și Iași, cele universitare la Iași și Paris, licența în litere și filozofie, diplomat al Școlii de Înalte Studii Politice din Paris, specializare la Berlin, Leipzig unde a luat doctoratul în filozofie, în 1892, cercetător al relicvelor trecutului carieră universitară, ctitor de instituții de cultură în țară și peste hotare. poliglot, autor de studii istorice, cu referire la români și vecinii lor, la istoria universală, creator al Institutului de studii sud-est europene, al Școlii române din Franța, fondator al Institutului de studii bizantine și a Institutului de istorie universală, bogată activitate de depistare, publicare și comentare a documentelor din țară și străinătate, publicist.

Istoric de reputație internațională, cercetător al mărturiilor care l-au condus la elaborarea unei vaste opere istorice monumentale, scriitor, publicist, îndrumător al spiritului public. Om politic, împreună cu A.C. Cuza în aprilie 1910 a pus bazele Partidului Naționalist Democratic, deputat, senator militând pentru alăturarea României de Antantă pentru înfăptuirea idealului național. După război a constituit Partidul Naționalist al Poporului 1924 care. În 1925 s-a integrat în Partidul Național de care se desparte în 1926. A fost

adeptul revenirii în țară a prințului Carol pentru a deveni regele Carol al II-lea. Formează un guvern de „tehnicieni” la 18 aprilie 1931, fiind președintele Consiliului de Miniștri până la 31 mai 1932. Consilier regal.

Îndepărtat de la catedră la instaurarea regimului legionar, a fost asasinat de o „echipă a morții”. Doctor honoris causa a numeroase și prestigioase instituții științifice și de învățământ din Europa și America, membru corespondent 9/21 aprilie 1897, titular 25 mai / 7 iunie 1910 al Academiei Române.

N. Iorga, *Despre Dimitrie Cantemir cu prilejul aducerii în țară a rămășițelor lui*, Așezământul tipografic „Datina românească”, Vălenii de Munte, 1935, 26 p. N. Iorga, *Originalitatea lui Dimitrie Cantemir* - conferință ținută în aula Universității din Iași, Așezământul tipografic „Datina românească”, Vălenii-de-Munte, 1935. 19 p.

⁵² Comisiunea Monumentelor Istorice a fost înființată la 6/18 aprilie 1874 prin Decretul domnitorului Carol I. În anul 1892 pentru a asigura îngrijirea, conservarea, restaurarea și punerea în evidență a calităților relicvelor trecutului de natură imobiliară, a fost elaborată legea monumentelor istorice. Concomitent a acționat pentru cercetarea acestor obiective.

Studiile elaborate au fost publicate în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice”, iar rapoartele au apărut sporadic în „Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice”. Comisiunea a avut o valoroasă arhivă, inclusiv de clișee, o bibliotecă și un muzeu. După primul război mondial au fost înființate secțiuni regionale în Ardeal, Banat, Basarabia și Bucovina. Destinele acestei Comisiuni au fost încredințate în decursul anilor unor ilustre personalități ca Dimitre Onciul, Vasile Pârvan, Ion Kalinderu, Nicolae Iorga. Pe parcursul anilor de activitate C.M.I. s-a procedat în mai multe rânduri la modificarea legislației care îi conferea cadrul juridic prin care putea acționa pentru realizarea politicii de salvare a edificiilor care se aflau sub incidența legii. După cel de al doilea război mondial Comisiunea a fost desființată o parte din prerogative fiind încredințate unor noi instituții.

Măsura a fost păgubitoare, mulți din cei care s-au format ca restauratori reprofilându-se către alte sectoare de activitate. O soartă necorespunzătoare au avut-o și arhivele care au fost „redistribuite” la terți beneficiari, încălcându-se unul de principiile arhivisticii în privința unității indestructibile a fondurilor și colecțiilor create de o instituție.

A.N.-D.A.I.C., fond M.I.P.C.:

inv.529, dosarele: 2541, 2854, 2922/1908; 2216, 2517, 2577/1909.

Inv. 532 dosarele: 281 a, b, c/1918

Inv. 814 Dep. Artelor dosarele: 943, 945/1931

Inv. 815 dosarele: 13, 26, 834, 932, 934, 935/1931

Inv. 816, dosarele: 740, 741, 795/1932

Inv. 817, dosarele 13,26/1931.

Parlament, dosarele: 1664/1912; 2222/1928

P.C.M., dosar 17/1931.

Casa Școalelor, dosarele: 835/1915; 1604/1916.

A.N.-D.A.I.C., fond M.I.P.C, inv. 528, dosar 553/1902, f. 31 copie a raportul către regele Carol I înaintat de președintele Consiliului de Miniștri prin care amintind de hotărârea din 22 martie 1901 prin care regele oferea din

ceremonii speciale, cu 101 de salve de tun și un serviciu divin în catedrala mitropoliei în interiorul bisericii⁵⁴ „Trei Ierarhi”, „până la zidirea criptei în nișa

fondurile Casei Civile suma de 237,037 lei pentru a fi folositori la restaurarea monumentelor naționale.

Virgiliu N. Drăghiceanu, *Comisiunea Monumentelor Istorice*, în: „Boabe de grâu”, București, anul II, nr. 12, decembrie 1931, p. 497-506 evocare a obiectivelor și realizărilor, inclusiv Muzeul Religios.

Ioan Opreș, *Comisiunea Monumentelor Istorice la sfârșitul primului război mondial*, în: „Argessis”, Pitești, vol. VII, 1999, p. 449-459.

Virgiliu Z. Teodorescu, Documentele elaborate de Comisiunea Monumentelor Istorice, izvor de informații cu caracter național, în: „Arhivele Prahovei”, Ploiești, nr. 3, 1998, p. 66-68.

⁵³ Gh. C., *Dimitrie Cantemir după 212 ani*, ... p. 44, 46 foto Serviciul Religios din gara C.F.R. Iași; p. 47 cortegiul în Piața Unirii din Iași.

⁵⁴ Biserica Trei Ierarhi se află amplasată în zona centrală a orașului Iași, nu departe de ceea ce a fost curtea domnească timp de bune veacuri.

Biserica a fost ridicată prin voința Doamnei Tudosca, soția lui Vodă Vasile Lupu. Doamna a țesut și donat dăra. Este ctitoria domnului Vasile Lupu ridicată la 1639 constituindu-se un complex de construcții cu meniri diferențiate aflate sub oblăduirea impresonantei mănăstiri a Trisfetitelor a cărei biserică, prin plan, materiale puse în operă, modalități de decorare a interioarelor și mai ales a exterioarelor brodate de o bogată dantelărie sculpturală, a fost dintru început o edificare de excepție.

Impresionantă este maniera de decorare a fațadelor, inclusiv a turlelor. Piatra a cunoscut, prin dăltuirea conferită de experimentații pietrari ce au dat fiecărui rând, o distinctă interpretare.

În decursul timpului au fost formulate numeroase aprecieri privind obârșia inspirației ce a determinat pe comanditar să solicite o asemenea decorare. Sintetizând putem formula opinia că anii anteriori veniri la conducerea Moldovei, i-au oferit lui Vasile Lupu, în ambianța Istanbulului, unde se reuneau numeroase prezențe ale lumii creștine, prilejul să cunoască o diversitate de planuri, de imagini a unor asemenea realizări, inclusiv a celor din zona Caucazului.

Preocupat ca prin cele înfăptuite să impresioneze, atât pe contemporani, cât și pe urmași, a considerat că momentul edificării ctitoriei de la trei Ierarhi era un bun prilej de exprimare a unor asemenea preocupări.

Suntem datori de a aminti că multe din cele generalizate la Trei Ierarhi au anticipări la ctitoriile predecesorilor. Ne limităm la a aminti lăcașurile mănăstirilor Dragomirna și Solca.

La interior renumiți zugravi au realizat o pictură din care, din păcate, astăzi nu mai avem decât mici eșantioane. S-au păstrat portretul ctitorului, al Doamnei Ruxandra, al fiului Ioan și al fiicei Ruxandra.

O notă distinctă o au tâmpla altarului, candelabrele. Interiorul bisericii a căpătat, în timp, și menire de Gropniță domnească. Aici sunt mormintele ctitorului, Dimitrie Cantemir și Alecsandru Ioan I Cuza. În anumite momente

de vicisitudine respectivele oseminte au fost evacuate preventiv pentru a reveni în lăcașurile conferite ca loc de odihnă veșnică după trecerea restriștilor.

Mănăstirea Trei Ierarhi a fost desemnată de ctitor de a fi și un important centru cultural. Tipografia aflată aici la cererea mitropolitului Varlaam a tipărit la 1643 *Cartea românească de învățătură*.

Aici a ființat ani buni la începuturile ei o importantă școală superioară, mutată ulterior într-un alt local. Din 1641 când și-a început cursurile școala a reunit valoroase elemente care, în anii, au devenit reprezentative personalități.

Sunt citați ca oameni ce s-au afirmat prin gradul de cunoștințe dobândite mitropolitul Dosoftei, poliglotul diplomat și etnolog Nicolae Milescu. La 1851 la Trei Ierarhi s-au deschis cursurile Școlii preparandale menită de a pregăti pe viitorii învățători. Aici au predat B.P. Hasdeu, Grigore Cobălcescu, V.A. Urechia. La 1863 conducerea acestei școli a fost încredințată lui Titu Maiorescu. Aici a învățat și Ion Creangă.

Școala a fost în atenția revizorului școlar Mihail Eminescu, care prin cele constatate a căutat să generalizeze bunele rezultate și în alte centre de învățământ. Ansamblul a avut adeseori confruntări cu tot felul de vicisitudini, cele provocate de oameni fiind cele mai distructive. A fost prădată, incendiată pentru a „recupera” aurul cu care fațadele erau împodobite inițial. Asemenea fapte au fost ale tătarilor, polonezilor lui Ioan Sobieski.

Cutremurele au fost și ele resimțite ca și marele incendiu din 1827 când biserica a rămas fără acoperiș până la 1837, fiind astfel afectată pictura interioară. Au existat și intervenții reparatorii, adeseori neglijându-se însă păstrarea caracteristicilor inițiale. O amplă lucrare a fost efectuată la cumpăna veacurilor XIX-XX, resfințirea având loc la 2-3 octombrie 1904 în cadrul unor ample manifestări ce au inclus și resfințirea bisericii Sf. Nicolae Domnesc.

În secolul XX cercetările minuțioase urmate de o atentă restaurare au readus, atât biserica, cât și clădirea cu sala gotică, la formele inițiale. Valori patrimoniale ale românilor la timpul respectiv au captat atenția tuturor, fapt exprimat și prin modul cum au fost absorbite medaliile elaborate, fiecare ieșean considerându-se dator să fie un contribuabil la finanțarea lucrărilor, dovada ce-i certifica participarea la respectiva operă, fiind purtarea la rever a miniaturalei medalii. În ultimele decenii o atentă cercetare arheologică a anticipat noile lucrări de consolidare, restaurare și atribuire de funcționalități cum a fost cazul sălii gotice devenită o gazdă ospitalieră a unei evocatoare expoziții ce, reunind variate documente de epocă, ilustrează evoluția ansamblului.

Cunoașterea acestui Sf. Lăcaș conferă posibilitatea unei mai bune înțelegeri a modului cum a evoluat arhitectura religioasă valorificând elemente tradiționale, consacrate în timp, concomitent receptând creator o serie de elemente preluate de pe alte plaiuri, cum au fost cele de factură caucaziană.

„Dialogul” cu arhitectura și mai ales decorațiunile oferă posibilitatea aprofundării interferențelor ce au căpătat pe plaiurile românești o distinctă notă de originalitate ca urmare a modului cum „importurile” au fost atent

din dreapta bisericii”. O candelă nestinsă stă de veghe la locul de odihnă al distinsului cărturar.

După unele surse⁵⁵, lăzile cu arhiva conțineau „obiecte de artă, adică tablouri, manuscrise”, iar după altele – „bancnote românești tipărite în 1917 la Moscova, registrele contabile ale unor bănci, state de serviciu ale funcționarilor Ministerului Agriculturii și mai!/ nici un document”.

Concomitent, au fost oferite părții române și „plăcile funerare de pe mormintele lui Dimitrie Cantemir și ale membrilor familiei sale, morți în exil în Rusia”, adică cele două lespezi funerare de pe mormintele lui D. Cantemir și A. Cantemir.

Reînhumarea osemintelor domnului moldovean a avut loc la Iași, la 16 august 1935, în interiorul Bisericii „Trei Ierarhi” în cadrul unei impresionante solemnități.

Pe lespedea funerară a fost gravată inscripția formulată de Nicolae Iorga: „Aici, întors din lunga și pre greaua pribegie înfruntată pentru libertatea țării

analizate, la rândul-le stilizate căpătând, prin șlefuirea locală, o „împământanire” benefică.

⁵⁵ Lăzile cu „documente” au fost transportate cu trenul de la Constanța la București de unde au fost aduse la sediul Arhivelor Statului și depozitate inițial, cu titlu provizoriu, în sălile Muzeului Arhivelor Statului unde au fost triate, rămânând cele ce erau efectiv cu documente până în anul 1956 când s-au luat măsuri pentru eliberarea spațiilor muzeului pentru a se asigura renovarea și deschiderea Expoziției permanente de documente din patrimoniul teaurizat de Arhivele Statului. Documentele din lăzi aparținând Arhivelor Statului au fost reintegrate la fondurile și colecțiile de unde fuseseră selectiv evacuate.

După momentele de euforie au urmat decepțiile la deschiderea lăzilor, multe fiind umplute cu o diversitate de înscrisuri, dar nu toate aveau pe cele din Patrimoniul Arhivelor Statului.

„În ce privește arhivele evacuate la Moscova [în timpul primului război mondial] – se spunea într-o telegramă expediată de Savel Rădulescu, subsecretar de stat în Ministerul Afacerilor Străine, către Legația noastră din Moscova, la 16 februarie 1935 –, ministrul Sovietelor mi-a declarat oficial că Guvernul său ne restituie lăzile ce se găsesc azi în posesiunea lor.”

sale, odihnește Dimitrie Cantemir, Domn al Moldovei.”

Aducerea în țară a rămășițelor pământești ale lui Cantemir a fost mediatizată în epocă ca „un eveniment de importanță națională pentru statalitatea și cultura românească” și ca „un simbol al bunăvoinței și prieteniei din partea guvernului sovietic”.

În discursul public din Basarabia, acestui eveniment însă i s-a acordat o importanță relativ mică, ecouri directe fiind înregistrate în special în revistele liceale („Familia noastră”, „Cetatea Albă”, ambele din Bolgrad⁵⁶).

Oricum, repatrierea acestor relicve este un act care, indirect, contribuie la consfințirea recunoașterii oficiale de către Rusia a apartenenței teritoriului dintre Prut și Nistru la România, întregind, poate întâmplător, dar simbolic, rolul pe care efortul de redefinire națională a intelectualității basarabene îl conferise deja marelui cărturar român.

Opera cantemireană este prezentată ca o dovadă grăitoare a vivacității și prolificității spiritului românesc, care „răzbește” și creează chiar în cele mai vitrege condiții.

Anul 1935 coincide și cu momentul când în forul public a fost integrată o amplă lucrare sculpturală. Prin

⁵⁶ Bolgrad este un oraș în regiunea Odessa (Ucraina), centru administrativ al raionului omonim. Este situat la o distanță de 176 km sud-vest de orașul Odessa și la 7 km de frontiera română, pe drumul M15 (E87), între Odessa și portul românesc Galați.

Orașul este situat la o altitudine de 66 metri, pe malul nordic al Lacului Ialpug (la vărsarea râului Ialpug în lac), în partea de vest a raionului Reni. Are circa 16.000 locuitori.

Majoritatea orașenilor cât și a celor care locuiesc în împrejurimile Bolgradului sunt etnici bulgari. Bolgradul este considerat de către localnici drept capitala neoficială a bulgarilor din Basarabia.

înființarea la Iași a Fundației Culturale⁵⁷ „Regele Ferdinand I” din voința sa și cu fonduri care să-i susțină existența în timp după 1927 s-a trecut la proiectarea, edificarea, dotarea acestui important așezământ.

Misiunea de proiectare a clădirii preconizată la intersecția Bd. Carol I (Copou) și str. Păcurari a revenit arhitectului Constantin Iotzu⁵⁸ care a colaborat cu

⁵⁷ Fundația Regală „Ferdinand I” inițiată la 16 februarie 1926, la Iași, care, în anii următori, a trecut la opera de construcție, dotare și dare în folosință a bibliotecii, definită astăzi Biblioteca Centrală Universitară „Mihail Eminescu”.

Fundația Regală Ferdinand I, este actul de recunoștință pentru modul cum, în decursul anilor, cei de pe plaiurile Moldovei l-au primit și tratat pe rege, inclusiv în clipele grele ale refugiei din perioada anilor 1916-1918.

Regele Ferdinand I a considerat necesar că în testamentul său să prevadă pentru ceea ce era virtuala capitală culturală a României, constituirea unei fundații reale care să-i perpetueze numele. A fost înființată la 24 februarie 1927.

A.N.-D.A.I.C., fond Casa Regală, inv. 726, dosar 1/1927, f. 227 Scrisoarea din 8 februarie 1927 a regelui Ferdinand I prin care stabilea condițiile de înființare, organizare, administrare a așezământului cultural civil și militar „Fundația regele Ferdinand I”.

Ibidem, inv. 726 Fundația Regele Ferdinand I, dosarele 5/1925, 1/1927, 1/1931, 1-2/1932, 1/1933, 1/1934, 1/1936, 1/1937, 1/1938, 1/1939, 1/1940, 1/1942, 1/1943, 1/1946; inv. 727, dosar 36/1930 rola 185, cadrele 265-294.

Ibidem inv. 726, dosar 1/1932. Emil Prager.

Ibidem, inv. 728, dosar 95/1945. Lucrări de artă plastică.

Virgiliu Z. Teodorescu, *Contribuții documentare referitoare la monumentele de for public din orașul Iași*, în: „Revista Arhivelor”, București, anul LXX, vol. LVI, nr. 3, 1994, p. 257-261.

⁵⁸ Constantin Iotzu (28 mai 1884, Crușova (Kruahova) – Macedonia, Albania – 1 august 1962, București).

Aromân cu studii și practice de arhitectură în România, cu o bogată activitate de proiectare, carieră universitară, inclusiv decan al Școlii de Arhitectură din București (pe atunci inclusă în Politehnică), publicist.

Paul Constantin, *Dicționar universal al arhitecților*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986, p. 162. Concursul l-a definit ca proiectant al edificiului de la Iași pe care l-a realizat la planșetă în anii 1929-1932 și a cărui construcție a coordonat-o între anii 1932-1934 colaborând cu inginerul constructor Prager.

Primul Anuar-ghid al Municipiului Iași, Iași, 1935, p. 145.

„Boabe de grâu”, București, anul IV, nr. 9, septembrie 1933, p. 568-570 la rubrica *Cronica*, referințe la Fundația Culturală Regele Ferdinand I înființată

inginerul constructor Emil Prager⁵⁹. Pe lângă menirile spațiilor acesta a căutat, ca atât interioarele, cât și

prin Decret Regal publicat în: „Monitorul Oficial” din 16 februarie 1926. Pentru noua construcție proiectantul a preconizat și 8 statui de voievozi, grupați câte doi.

„Realitatea ilustrată”, București, anul XI, nr. 529, 10 martie 1937, p. 14 fotografia clădirii fundației având la atic statuile. Ioan V. Lupescu, *Monumentele Unirii*, Editura Sport-Turism, București, 1985, p. 150-151.

Vasile Florea, *Artă românească modernă și contemporană*, Editura Meridiane, București, 1982, p. 36, 264.

Biserica Sf. Elefterie-Nou, proiect arhitectul Constantin Iotzu Vezi: „B.C.M.I.”, repertoriu, p. 103.

„Cronica numismatică și arheologică”, București, anul XVI, nr. 121-122, ianuarie-iunie 1942, p. 22 medalia Aniversarea construirii liniei ferate Buzău-Mărășești octombrie 1881 – 1941, realizare a inginerilor români. Medalia a fost modelată după desenul arhitectului Constantin Iotzu.

Realizări:

Craiova, colaborând cu prof. Ion Mincu a continuat lucrările la Palatul Jean Mihail, finalizate în 1916.

București, Bd. Elisabeta nr. 32 Casa Corpului Didactic, 1912.

Craiova Clădirea Editurii „Ramuri”.

Craiova colaborând cu prof. Ion Mincu a continuat lucrările la Clădirea Băncii Comerțului lucrare finalizată în 1916, azi găzduind Primăria Municipiului Craiova.

Craiova, în vecinătatea Grădinii Publice Centrale Casa Albă.

Brașov, str. Mureșenilor nr. 1 Casa Armatei

Iași, Clădirea Fundației „Regele Ferdinand I”, 1933.

București Palatul Medicilor Veterinari, 1933 – Ministerul Justiției.

Ploiești, Clădirea Băncii „Prahova”

Ploiești, Casa Costel Petrescu/ 1930.

București, str. Constantin Stahi nr. 5-7 Palatul Nunțiatunii Apostolice a Sf. Scaun.

București str. Sf. Elefterie nr. 1 Biserica Sf. Elefterie, colaborare cu ing. Dumitru Marcu pentru rezistență. Pictura Vasile Rudeanu, Iosif Keber. Tâmpla sculptură în lemn de cireș Grigore Dumitrescu, Aurel Obreja, pictarea icoanelor Iosif Keber.

Căminul Corpului didactic, Eforie, 1937.

Pentru 1942 a realizat proiectul unei Catedrale Ortodoxe la Odessa, concurs care a reunit o numeroasă și valoroasă participare, proiectele exprimând o viziune anticipativă a ce urma să fie proiectarea de viitor a edificiilor religioase de factură ortodoxă. Vezi: Augustin Ioan, *Arhitectura Ortodoxă și tema identitară 1900-1942*.

⁵⁹ Emil Prager (19 august 1889 - februarie 1985, București, 5 februarie 1985 cimitirul Bellu). Studii politehnice, inginer specialist în domeniului construcțiilor civile și industriale, întreprinzător care și-a asumat responsabilități prin firma creată, apreciat pentru modul cum onora prin receptivitate, promptitudine contractele atât calitativ, cât și prin respectarea

termenelor. A fost căsătorit cu actrița Elvira Godeanu. Ultima locuință: str. Cosmonauților nr. 7, azi George Enescu.

„Universul”, București, anul 55, nr. 299, 2 noiembrie 1938, p. 9 Noul palat al Ministerului de Interne, str. Academiei, proiectat de arhitectul Paul Smărăndescu, realizată construcția de antrepriza inginer Emil Prager.

„Gazeta municipală”, București, anul X, nr. 552, 20 decembrie 1942, p. 4 realizările firmei ing. Emil Prager:

în București: Palatul Regal, Palatul Școlii Superioare de Război, Palatul Ministerului de Interne, Pavilioanele Spitalului Elias, Casa Studențească cu finanțarea ziarului „Universul”, Blocul Mica, Blocul Carpați, canalizări U.C.B.

În provincie: la Iași Palatul Fundației „Regele Ferdinand I” (B.C.U. „Mihail Eminescu”), Catedrala ortodoxă din Hunedoara, silozurile de la Buzău, Cilibia, halele uzinelor: Metrom din Brașov, Copșa Mică, Cugir, Centrala electrică Schitu Golești [A.N. Biblioteca P III 75].

L. Kalustian, *Simple note*, vol. IV, Editura Eminescu, București 1985, 155 p. La p. 145 menționează nașterea la 19 august 1888 și citează principalele realizări.

VZT: Verticalitatea profesională și-a dovedit-o și la anii senectuții, atunci când, în urma cutremurului de la 4 martie 1977 o serie de construcții s-au prăbușit, formulându-se pripit acuzații la adresa constructorului.

Modul documentat cum a revendicat o temeinică anchetă a dovedit că la respectivele construcții s-a intervenit nechibzuit pe parcursul anilor, schimbând parametrii elementelor de construcție fie prin adăugiri, dar mai ales prin suprimări de elemente din structura de rezistență.

Un asemenea caz la reprezentat blocul „Willson” unde, în preajma anilor războiului, s-a realizat la ultimul nivel un buncăr, tip cazemată, pentru artileria A.A., iar la parter în deceniul opt au fost înlăturați câțiva stâlpi de rezistență pentru a conferi restaurantului o mai largă deschidere a ferestrelor. De unde se enunțase verdictul că vor înfunda pușcăriile acei constructori s-a ajuns la o tacită constatare că vina nu le aparținea și că, de fapt, poruncile ignoranților ar fi trebuit să fie aspru sancționate.

Emil Prager, *Betonul armat în România*, Editura Tehnică, București, 1979.

Castelul de apă din 1945, construit de antreprenorul Emil Prager

Nevoia de apă fiind din ce în ce mai mare, datorită dezvoltării orașului Târgu Jiu, vreme de peste trei decenii, vechiul castel de apă rămâne piesă de muzeu, odată cu ridicarea și punerea în funcțiune în 1945 a noului Castel de apă construit de inginerul Emil Prager (1888-1985), fost discipol al marelui arhitect Anghel Saligny, nume de rezonanță în istoria arhitecturală a Gorjului, după Doppelreiter.

Renumitul antreprenor Emil Prager are meritul de a fi introdus folosirea betonului armat în realizarea structurilor de rezistență ale construcțiilor sale. Este personalitate fondatoare în istoria construcțiilor civile și industriale din România, prin acest faimos procedeu.

Emil Prager este autorul unor renumite clădiri din București și din țară – amintim și construcțiile și amenajările din Defileul Jiului pentru calea ferată, poduri, porturi, biserici, blocuri, arhitecturi unicate, care au rezistat cutremurelor din 1940, 1977, 1986, 1990.

exterioarele, inclusiv aticul clădirii, să fie dotate cu lucrări de artă plastică (statui, medalioane) care au fost încredințate spre realizare celor mai valoroși artiști plastici ai timpului.

Pentru atic au fost concepute⁶⁰ patru perechi de statui redând fiecare câte doi iluștri domni. Artiștii au trebuit să țină seamă de înălțimea edificiului, realizând corecția necesară proporțiilor.

După modelarea în lut, avizare de către comisia de recepție, s-a procedat la turnarea în gips, ca apoi cu titlu de provizorat piesele să fie ridicate și plasate pe locurile preconizate a le fi loc de expunere.

Rezultatul fiind mulțumitor s-a procedat la transpunerea lor în materialul definitiv, respectiv piatră de Vrața. Au fost o prezență la atic temporară deoarece la cutremurul din 10 noiembrie 1940 o piesă sculpturală amplasată pe clădirea Universității din Iași s-a prăbușit la sol.

Experiența dobândită a determinat conducerea fundației să treacă la readucerea la sol și depozitarea pieselor în curtea interioară a instituției până la adoptarea unei alte soluții.

Inițial, înainte de anul 1948 au fost realizate următoarele perechi de statui: Vasile Lupu cu Dimitrie Cantemir, Ștefan cel Mare cu Regele Carol I, Regele Ferdinand I cu Mihai Viteazul, Dragoș Vodă cu Alexandru cel Bun. Ridicate inițial la atic, machetele 1/1 și apoi lucrările definitive, au fost retrase, din precauție, după cutremurul din anul 1940 și depozitate în curtea fundației.

Au cunoscut o intervenție „selectivă” după anul 1948 când s-a procedat la îndepărtarea și distrugerea

⁶⁰ „Boabe de grâu”, București, anul IV, nr. 9 septembrie 1933, p. 569, fotografie redând fațada clădirii Fundației „Regele Ferdinand I” din Iași, având amplasate la aticul edificiului 4 grupuri perechi de domni.

statuilor regilor Carol I și Ferdinand I. Ulterior s-a procedat la o nouă regrupare și completare.

Astfel au fost reunite statuile Ștefan cel Mare cu Mihai Viteazul și au fost realizate statuile Ioan Vodă cel Viteaz și Petru Rareș. Inițial statuile au fost modelate de sculptorii Ion Iordănescu⁶¹, Ion Jalea⁶², Mihai Onofrei⁶³ și Ioan C. Dimitriu-Bârlad⁶⁴. După

⁶¹ Ioan Iordănescu (18 iulie 1881, București – 26 decembrie 1950, București, cimitirul Sf. Vineri), studii de artă la București, Paris și Neapole, participări la expoziții din țară și străinătate, organizator al vieții artistice, inclusiv al învățământului artistic particular.

A participat la campania militară din primul război mondial, adunând schițe a numeroase episoade ce i-au fost surse de inspirație în tratarea viitoarelor monumente dedicate cinstirii Eroilor din diverse localități. Ani de zile a condus destinele Sindicatului Artelor Frumoase în calitate de președinte.

A.N.-D.A.I.C., fond S.A.F., dosar 11 pensii Ioan Iordănescu, *Memoriu de activitate*.

⁶² Ion Jalea (19 mai 1887, Casimcea, jud. Tulcea – 7 noiembrie 1983, București, cimitirul Bellu), Școala de Arte și Meserii 1908, studii de artă plastică – sculptura la București și Paris la Academia Julien, elev al lui Valbudea, Fr. Storck, D. Paciurea și E. Bourdelle. Participant cu lucrări în saloanele din Paris, București, s-a specializat în arta monumentală. La începerea campaniei militare europene, în anul 1914, a revenit în țară participând la luptele de la porțile Moldovei.

Pe platoul de la Cozmești, în apropierea podului peste Siret unde se afla comandamentul generalului Eremia Grigorescu, a fost grav rănit pierzându-și o mână. Invaliditatea nu l-a îndepărtat de sculptură, continuându-și, după război, laborioasa activitate de artist plastic modelator a numeroase și valoroase lucrări, de la cele miniaturale la cele monumentele, dar și de exponent al intereselor sculptorilor în cadrul Ministerului Cultelor și Artelor, unde, timp de peste două decenii, a deținut funcții de conducere în Departamentul Artelor – Direcția Artelor.

Concomitent a desfășurat și o bogată activitate didactică. Participant și câștigător a numeroase concursuri care s-au concretizat cu amplasarea în forul public a unor valoroase monumente, în mai multe împrejurări a colaborat cu sculptorul Corneliu Medrea.

A fost ales membru corespondent, la 31 mai 1946 și la 2 noiembrie 1948, titular 21 martie 1963 al Academiei Române.

⁶³ Mihai Onofrei (4/16 iulie 1896, Boțești, jud. Vaslui – 7 noiembrie 1980, București, cimitirul Sf. Vineri). Părinți Maria, născută Jecu, casnică și al lui Pavel, învățător, Mihai fiind al 8-le născut, mezinul familiei. Studii de artă plastică la Iași, Roma, Neapole, Paris, participant cu lucrări la expoziții din țară și străinătate, multe lucrări fiindu-i integrate în patrimoniul unor prestigioase instituții muzeale sau colecții particulare.

anul 1948 cele două noi statui au fost încredințate spre realizare sculptorilor Iftimie Bârleanu⁶⁵ și Ion Dămăceanu⁶⁶. Precizăm că artiștii care au realizat

În forul public are o serie de monumente inclusiv cele care cinstesc memoria Eroilor neamului românesc. Mihai Onofrei a contribuit la realizarea artistică a fațadei Arcului de Triumf, carieră universitară.

Octavian Barbosa, *Dicționarul artiștilor români contemporani*, Editura Meridiane, București, 1976, p. 370.

Virgiliu Z. Teodorescu, *Sculptorul Mihai Onofrei – mărturii monografice*, Editura Junimea, Iași 177 p.

⁶⁴ Ioan C. Dimitriu-Bârlad (la naștere Demetriu) (17 mai 1890, Bârlad - 23 septembrie 1964, București). Studii de artă plastică la București, specializare la Paris, carieră didactică și artistică. Participant la războiul de întregire a neamului, a cunoscut suferințele apărătorilor gliei strămoșești, a modelat chipuri și ipostaze umane.

În perioada interbelică a obținut numeroase comenzi pentru executarea de monumente ale cinstirii Eroilor. Permanent expozant, a fost în atenția criticilor dar și a comanditarilor, raporturile cu aceștia fiind caracterizate de probitatea profesională. Numeroase localități au în forul public lucrări modelate de Ioan C. Dimitriu-Bârlad.

Virgiliu Z. Teodorescu, *Informații referitoare la activitatea sculptorului Ioan C. Dimitriu-Bârlad*, în: „Revista Muzeelor și Monumentelor” – seria „Monumente Istorice și de Artă”, București, anul XVIII, nr. 1, 1987, p. 52-62 (parcurerea documentelor din Arhivele Statului, a celor deținute de familie și presa timpului a evidențiat prestigioasa creație a artistului plastic, azi ele onorând forul public, instituții muzeale, colecții particulare).

⁶⁵ Iftimie (Eftimie) BÂRLEANU (6/16 octombrie 1916, Măzănești, jud. Suceava – 19 ianuarie 1986, Iași, cimitirul Eternitatea), sculptor, absolvent al Academiei de Arte Frumoase din Iași, promoția anul 1945, elev al lui Ion Irimescu. Ulterior a participat la expoziții colective în țară și străinătate.

Pornind de la prelucrarea lemnului și a pietrei a ajuns, ca pentru lucrările monumentale, să realizeze modelaje care ulterior au fost turnate în bronz. Are lucrări în forul public la Iași, Vaslui, Botoșani, Bârlad, Pașcani, Rădăuți, Câmpulung Moldovenesc, Huși, Prigoreni, Liveni.

O Barbosa, *Dicționarul artiștilor români contemporani*, Editura Meridiane, București, 1976, p.61-62;

Emil Satco, *Arta în Bucovina*, vol. I., Suceava, 1984:.

Radu Negru, *Iftimie Bârleanu*, Editura Junimea, Iași, 1987.

Emil Satco, *Arta în Bucovina*, vol. II, Suceava, 1991, p. 158-159.

„Arc 2000”, vol. IV. p. 14.

⁶⁶ Ioan S. Dămăceanu (5 septembrie 1924, Iași – 27 aprilie 2004, București, înmormântat la 1 mai 2004, în cimitirul Ghencea Militar 3, str. Cooperăției). Participant la cel de al doilea război mondial. Studii militare la Iași.

O conjunctură i-a evidențiat calitățile artistice cu preocupări pentru modelare. Astfel a ajuns sculptor încadrat în colectivul Studioului Artistic al Armatei, unde a participat la realizarea unor lucrări de artă monumentală.

lucrările pentru atic au procedat la corecția necesară pentru a putea fi privite de jos.

Expunerea lor actuală, la sol pe tăpșanul din micul scuar de lângă Casa de Cultură a Tineretului și Studenților provoacă privitorului nedumerire întrucât proporțiile nu sunt firești.

Mai mult, la această justificată impresie concură și prezența celor două noi statui care au fost modelate fără a se mai ține seama de corecția necesară.

O atentă analiză va impune adoptarea măsurilor care să readucă piesele pe pozițiile preconizate de proiectantul edificiului, urmând a fi luate măsurile adecvate unei bune ancorări la atic.

Evenimentele politice ulterioare celui de al Doilea Război Mondial au generat măsura de înlăturare a simbolurilor monarhice⁶⁷ și ca atare statuile regilor Carol I și Ferdinand I au fost distruse procedându-se la data adoptării hotărârii de amplasare pe un tăpșan din apropierea Casei de Cultură a Tineretului și Studenților⁶⁸ la o redistribuire⁶⁹ a componentelor și

Virgiliu Z. Teodorescu, Pro memoria: *Ioan S. Dămăceanu*, în: „Cronica Fundațiilor”, București, anul III, nr. 19, 2004, p. 2 (Necrolog, evocare a sculptorului realizator a valoroase monumente de for public.)

⁶⁷ A.N.-D.J. Gorj, fond Pretura plasei Târgu Cărbunești, dosarele 1/1948-1949, f. 42-43 Ordine ale prefecturii prin care se cere să fie îndepărtate însemnele monarhice de pe monumentele din localitățile urbane și rurale.

⁶⁸ Casa de Cultură a Studenților Iași, str. Vasile Conta, nr. 30, a fost creată pentru a asigura un cadru adecvat pentru petrecerea timpului liber de către studenții din Centrul Universitar Iași, asigurând o largă gamă de mijloace de divertisment la care producători și beneficiari sunt tocmai studenții.

Înființată în anul 1957 inițial activitățile au fost găzduite provizoriu în alte spații până la construirea, dotarea și inaugurarea noului edificiu din zona centrală a Iașului. În anul 1962 a avut loc inaugurarea noului sediu proiectat pentru a asigura condiții optime pentru o variată activitate a resorturilor care în evoluția timpului au cunoscut promovări și restructurări în fireasca concordanță a cerințelor la „zi”.

Exemplificăm citând câteva asemenea formații artistice cum ar fi: "Doina Carpaților", Cenaclul "Mihail Eminescu", Teatrul "Ludic", Cenaclul de literatură "SF. Quasar", formațiile de muzică "Roșu și Negru", "Meteor", Flacăra "Folk 73", Moldavia folk, "Epsilon", Cenaclul de muzică, poezie și

comandarea a două noi lucrări, la care însă artiștii sculptori n-au mai trebuit să țină seama de corecția proporțiilor.

În același an în orașul Cozmeni⁷⁰, jud. Cernăuți, oraș înglobat prin raptul din 1940 la U.R.S.S., azi la Ucraina a fost amplasat în forul public, respectiv în ambianța liceului, un bust Dimitrie Cantemir, lucrare modelată de sculptorul prof. Pantelimon Pentilie⁷¹.

Referindu-ne la orașul Iași consemnăm mai jos alte câteva prezențe la care informațiile însă sunt sumare sau lipsesc cu desăvârșire.

Anul 1957 a stimulat ediliile orașului Chișinău de a trece la înzestrarea aleii centrale cu 12 busturi integrate⁷² în spațiul verde limitrof monumentului Ștefan cel Mare definit acum ca Parcul Ștefan cel Mare și Sfânt.

Ca atare, la inaugurarea acestei inițiative în 1958 se afla la loc de cinste și bustul Dimitrie Cantemir, lucrare modelată de sculptorul N. Gorenășev⁷³,

umor "Moldavia", "Divertis", "Satyricon", "Ethos", "Brevis", "Econthalia", Cenaclul de pictură și grafică "Voroneț", etc.

În decursul anilor această pepinieră de talente a generat o serie de competiții care au evidențiat reale capacități ce au devenit mesageri către alte centre studențești din țară și străinătate.

⁶⁹ F.T., M.C., p. 233, Iași Panteonul voievozilor (4x2) Dragoș Vodă cu Alexandru cel Bun; Ștefan cel Mare cu Mihai Viteazul; Ioan cel Viteaz cu Petru Rareș; Vasile Lupu cu D. Cantemir.

⁷⁰ Cozmeni localitate care până la raptul U.R.S.S. din 26-28 iunie 1940 a făcut parte din teritoriul României. În prezent orașul este centru raional situat la nord de municipiul Cernăuți din componerea Ucrainei. Demografic preponderentă este populația ucraineană.

⁷¹ A.N.-D.A.I.C., fond M.C.A., D.A., inv. 819, dosar 69/1937, f. 47:1935, orașul Cozmeni, jud. Cernăuți, azi Ucraina, bustul D. Cantemir, prof. Pentilie Pantelimon, 3,84 m., 10.000 lei, ridicat prin preocuparea și cheltuielile comitetului școlar al liceului.

⁷² *Monumentele Moldovei*, Chișinău, 1969, p. 10.

Monumentele de istorie și cultură din Republica Moldova, Chișinău, 1994, p. 83.

Chișinău, Enciclopedie, Chișinău, 1997, p. 34.

⁷³ N. Gorenășev nu deținem informații despre acest artist plastic.

completând astfel suita evocatoare a ilustrelor personalități.

După 1990 s-a procedat la completarea acestei semnificative prezențe ajungându-se la 26 de lucrări realizări ale sculptorilor din Republica Moldova dar și din România.

Bustul este o lucrare turnată în bronz și are un reușit pedestal placat cu marmură maronie. Artistul a redat pe vizionarul om de știință figura sa exprimând încrederea în viitor.

Prin edificarea clădirii menită a găzdui patrimoniul arhivistic al județului Iași proiectarea a preconizat ca fațadele să fie purtătoare a unor basoreliefuri (reliefuri înalte) evocând efigiile unor ample ilustre personalități.

Clădirea a fost dată în folosință în anul 1977. Una din lucrări este dedicată efigiei lui Dimitrie Cantemir. După modelare lucrările au fost turnate în piatră artificială de culoare albă.

Atribuirea cărui artist i-a revenit misiunea modelării este azi dificilă, lipsind din arhiva instituției gazdă actele respective. Sunt menționați ca realizatori ai tuturor efigiilor artiștii plastici: Eugen Gocan⁷⁴, Ion Mitrea⁷⁵, N. Vasilescu, Ion Stendl⁷⁶.

⁷⁴ Eugen Gocan (9 noiembrie 1938, Cluj-Napoca -). Studii la I.A.P. „Ion Andreescu” Cluj, cu Kós, promoția 1966 debutează ca sculptor în 1967 la Cluj. Ulterior a fost o consecventă prezență în expozițiile din țară și străinătate. O atenție deosebită acordă figurii umane, preferând ca material de definitivare a proiectelor piatra.

Octavian Barbosa, p. 209-210.

„Arta”, București, anul XXXV, nr. 11, 1988, p. 41 *Calendar*: Eugen Gocan 9 noiembrie 1938.

Arc 2000, vol. II, p. 76.

⁷⁵ Ion Mitrea/ Ion Demetru (3 septembrie 1919, Iclod, jud. Cluj), absolvent al Academiei de Arte Frumoase din București în 1945, elev al pictorilor Nicolae Dărăscui, Eustațiu Stoenescu, Alexandru Steriadi.

Debut ca pictor în 1946 la Salonul Alb-Negru semnând Ion Demetru. Participant la expoziții colective, de grup, organizând și expoziții personale.

Evoluția învățământului militar de grad secundar a cunoscut în secolul XX mai multe amplasamente ca până la urmă să ajungă în localitatea prahoveană Breaza⁷⁷.

Preocupat și de arta monumentală. La Cluj are o lucrare de amploare la Cantina Studențească, și a colaborat la realizarea marelui Sigiliu, marmură pe fațada Arhivelor Naționale, Direcția județeană Cluj, str. Mihail Kogălniceanu Cluj Napoca. Are lucrări în colecții din Canada, Finlanda, Franța, Germania. Octavian Barbosa, p. 331-332.

F.T. M.C., p. 146 Cluj Napoca Fațada A.N.-D.J. Cluj Ion Mitrea și Aurel Terec, Sigiliul Mihai Viteazul, marmură, dezvelit la 21 ianuarie 1981.

⁷⁶ Ion Stendl (18 februarie 1939, Reșița -). A studiat pictura monumentală la Institutul de Artă "Nicolae Grigorescu" din București în perioada 1957 - 1963, având ca profesori pe Ion Popescu Negreni, Ștefan Constantinescu și Gheorghe Popescu.

Pentru anii 1971-1972 a obținut o bursă de studii DAAD pentru academia de artă din Düsseldorf la clasa de grafică liberă a profesorului Rolf Sackenheim. În anul 1973 devine lector însă nefiind membru de partid avansarea îi este oprită. După schimbarea regimului politic, în 1990 a fost numit profesor titular la Catedra de Artă Monumentală

Din 1993, anual, a fost invitat ca profesor la Academia Internațională de vară la Beratzhausen- Bavaria

În anul 2002 a susținut Teza de Doctorat în Arte Vizuale la Universitatea Națională de Arte București cu tema „Estetica, materialele și suporturile desenului, o paralelă între Renaștere și secolul XX”^[2]

Din 2005, este coordonator de doctorat la Universitatea Națională de Arte București.

Ion Stendel este un pictor și gravor român, personalitate de prim rang a artei românești. Din 1965 este membru al Uniunii Artiștilor Plastici din România. Ion Stendl este soțul artistei decoratoare Teodora Stendl.

„Arta”, București, anul XXXI, nr. 8, 1984, p. 6 *Șantiere ale artei actuale*, colectivul sculptorilor: Horia Flămând, Paul Vasilescu, Ion Stendl, arhitectul Romeo Bellea, Monumentul Victoriei Socialismului, p. 6 foto.

Ion Stendl, „D. Cantemir”.

⁷⁷ Breaza jud. Prahova este un oraș situat la 95 km. distanță de București , chiar la intrarea în zona colinară care încadrează Valea Prahovei, la sud de Comarnic, cu o populație de circa 18.000 locuitori.

Localitatea fost declarată stațiune balneo-climaterică în anul 1928, calitatea aerului fiind comparată cu cea din Davos. Localitatea se află în zona subcarpatică, la o altitudine de 380-450 m, pe o terasă situată la o înălțime de 50-60 m deasupra albiei râului Prahova.

Clima este specifică dealurilor Subcarpatice, înregistrându-se o temperatură medie de 19, 6 °C și 129 de zile senine pe an.

Flora și fauna sunt diverse, hidrografia compunându-se din râul Prahova și afluenții săi. Aici se află găzduit și Colegiul Național „Dimitrie Cantemir”. Instituția a fost creată în iunie 1912, la Mănăstirea Dealu, de lângă

Aici beneficiind de o anterioară funcționalitate a unor terenuri și edificii care în prealabil au fost readaptate pentru viitoarele necesități instructiv educative a celor care urmau cursurile liceului militar. În acest amplu proces de dotare s-a înscris și comandarea statuii monumentale evocatoare a celui menit a patrona instituția de învățământ militar.

Așa a fost modelată în anul 1952 statuia Dimitrie Cantemir de către sculptorul Marius Butunoiu⁷⁸, șeful Studioului de Arte Plastice al Armatei.

Târgoviște, fiind prima unitate de învățământ secundar militar românesc organizată pe modelul școlii active. În 1929, a devenit Liceul Militar „Nicolae Filipescu”, apoi Școala Medie Militară, în 1949, la Roman.

După un an, a fost mutată la Predeal într-o fostă unitate de vânători de munte pentru ca, din octombrie 1954, să se reinstaleze și să-și făurească renumele pe actualul amplasament care depășește 22 de hectare, chiar lângă bulevardul principal al orașului Breaza. Dar nici aici existența nu i-a fost tihnită la început, deoarece, în 1960, liceul a fost desființat - ca urmare a imixtiunilor URSS și a evenimentelor internaționale pe care le-a determinat - pentru ca, după doi ani să-și reia activitatea. În 1957, devenise Liceul Militar „Dimitrie Cantemir” denumire menținută până la 1 Decembrie 1999, când a dobândit actuala denumire de Colegiul Militar Liceal „Dimitrie Cantemir”.

În perioada interbelică aici a fost organizate o serie de acțiuni ale organizațiilor de tineret Staja Țării înființată în 1934, activând, ca și cercetășia, în cadrul Oficiului de Educație a Tineretului Român (OETR), Jamboreea Națională a Cercetașelor din 1935. Jamboreea se desfășura sub deviza: „Gata la datorie. Credință și muncă pentru Țară și rege”.

⁷⁸ Marius Traian Butunoiu (22 octombrie 1919, Turtucaia, azi Bulgaria – 2001). Studii militare și Academia liberă de arte frumoase Guguianu. Sculptor, organizator și conducător al Studioului de artă plastică al Armatei. Debut artistic în anul 1948.

Participări la expoziții colective din țară și străinătate. Realizator de artă monumentală evocatoare a trecutului poporului român este o prezență în numeroase localități ale țării.

Artist plastic cu preocupări predilecte pentru arta monumentală evocatoare a istoriei naționale. Lucrări de anvergură turnate în bronz, miniaturale marmură. O prezență la expoziții din țară și străinătate.

A.N.-D.A.I.C., fond U.A.P., dosar 133/1970, f. 214-215; „Arta”, București, anul XXXVI, nr. 10, 1989, p. 40 Calendar; Adresa: str. dr. Marinescu, nr. 41 sculptor cu o bogată activitate în cadrul Studioului artistic al Ministerului Apărării Naționale, realizările fiindu-i integrate în forul public, muzee și colecții.

Lucrarea îl redă pe Dimitrie Cantemir în jilțul domnesc în postura de cugetător cu cartea în mână stângă iar dreapta având-o pe sceptru audiind doleanțele celor ce-i relatau problemele care-i mânaseră spre dreptatea domnească.

La Iași în Grădina limitrofă Teatrului Național „Vasile Alecsandri” în anul 1959 a fost amplasat bustul modelat de sculptorul D. Căileanu⁷⁹.

Anul 1973 a fost mobilizator pentru oamenii de cultură (scriitori, cineaști, artiști plastici) pentru a da momentului „300” cuvenita cinstită la împlinirea a 300 de ani de la nașterea lui Dimitrie Cantemir.

Receptând cererile în perspectivă Artiștii plastici au trecut încă din anii anteriori la modelarea unor variate lucrări, unii concepând chiar diverse compoziții.

Cităm în acest sens preocuparea sculptorului Mircea Spătaru care a realizat la începutul anilor '70 un portret Dimitrie Cantemir care a fost selecționat de către cei desemnați cu organizarea participării artiștilor

Lupta poporului român pentru independența patriei oglindită în artele plastice, ESPLA, București, 1952, prefată P. Constantinescu-Iași, planșa 10 D. Cantemir;

Adriana Topârceanu, *Dialog între istorie și artă*, Editura Militară, București, 1973.

Octavian Barbosa, op. cit., p. 88-89.

Alina Ioana Șerbu, *Marius Butunoiu*, Editura Meridiane, București, 1983, 104 p. La p. 16, 43, 48, 64 text, p. 18 foto statuia Dimitrie Cantemir, 1952, la liceul Militar Breaza

Alexandru Cebuc, Vasile Florea, Negoită Lăptoiu, *Enciclopedia artiștilor români contemporani*, vol. II, Editura Arc 2000, București, 1998, p. 30.

⁷⁹ Dumitru (Doru) CĂILEANU (10 ianuarie 1930, Stupca, jud. Suceava), absolvent al I.A.P., „Ion Andreescu” promoția 1955, secția sculptură, elev al lui Ion Irimescu și Artur Vetro, activitate creatoare, expozant din anul 1949, cu lucrări în forul public la Iași, Suceava, Stupca, Vatra Dornei, Bârlad.

O. Barbosa, *Dicționarul artiștilor români contemporani*, Editura Meridiane, București, 1976, p. 45-46, 286, 288.

VZT 11 noiembrie 1987, Iași, grădina Teatrului Național, stânga bust bronz. D. Cantemir, s.d.j. și datat: Căileanu D., 1959, la spate: Turnătoria Comb. Fond plastic București.

români la manifestări internaționale. În acest caz lucrarea lui a fost integrată între exponatele cu care arta românească a participat la o mare expoziție organizată la Moscova.

Răsunetul calităților respectivei lucrări a fost consemnat de criticul de artă rus Igor Svetlov⁸⁰ în articolul publicat în periodicul „Iskustvo”⁸¹. Articolul a fost tradus în limba română și integrat⁸² în buletinul U.A.P.

Lui Iftimie Bârleanu personalitatea lui Dimitrie Cantemir i-a fost preocupare în diversele momente de documentare pentru a reda epoca cu atmosfera specifică de la cumpăna veacurilor XVII-XVIII în evocarea cărturarului mitropolit Dosoftei⁸³.

⁸⁰ Igor Svetlov: activ critic de artă rus în anii '60-70 ai secolului XX, autor al unor monografii de artă cu formulări pertinente la adresa respectivelor creaturi de artă plastică.

⁸¹ „Iskustvo”, Moscova, U.R.S.S., nr. 8, din 1971, text și fotografia lucrării cu entuziaste aprecieri.

⁸² A.N.-D.A.I.C., fond U.A.P., dosar 163/1971-1972 extras din „Buletinul de informare U.A.P.” nr. 1, București, 1972, preluare a articolului lui I. Svetlov, foto: portretul Dimitrie Cantemir, Mircea Spătaru.

⁸³ Dosoftei [Dimitrie Barila] (circa 26 octombrie 1624, Lemberg, azi Lvov, Ucraina – 13 decembrie 1693, Strâi, Polonia) Părinți fiindu-i Leontari și Misira, fiul unui negustor aromân, studii la Lemberg, din 1649 viață monahală la mănăstirea Probota, episcop la Huși în 1658, apoi la Roman, mitropolit al Moldovei din 1671, an în care s-a refugiat în Polonia în timpul războiului dintre Poarta Otomană și Polonia purtat pe teritoriul Moldovei.

A revenit în Moldova la 1675, închis, iertat, reînscăunat este trimis în anul 1679 să încheie un tratat de închinare a Moldovei Rusiei pentru a obține ajutor împotriva acțiunilor atât ale Porții Otomane cât și ale Poloniei.

Ultimii ani ai vieții i-a trăit în mizerie în închisorile Poloniei la Strâi. Poliglot, umanist, specializat în retorică, poetică, teologie, a publicat *Psaltirea lui David*, în 8634 de versuri. A tradus din slavonește, rusește și grecește cărți liturgice. Prin tot ceea ce a întreprins s-a remarcat ca o proeminentă personalitate a culturii românești.

Lucian Predescu, *Enciclopedia Cugetarea – Material românesc – Oameni și înfăptuiri*, Editura Cugetarea – Georgescu Delafras București, 1940, p. 283-284.

Ionuț Crivăț, Sfântul Sinod al BOR a hotărât: *Canonizarea mitropolitului cărturar Dosoftei*, în: „Cronica Română”, București, anul XII, nr. 3.801, V 8 iulie 2005, p. 3. Referință la mitropolitul Moldovei în perioada anilor 1671-

A primit două comenzi una pentru orașul Huși⁸⁴ și o alta pentru municipiul Iași. A hotărât că materialul care să le dea definitivare contururilor trebuie să fie piatra. Și a trecut la drum realizând un bust monumental dăltuit în piatră albă.

Mediatizarea evenimentului a vizat atât acțiunile din țară, cât și pe cele de peste hotare, un accent deosebit fiind atribuit orașului unde biografia sa, pe parcursul a 22 de ani, a cunoscut acumulări întru cunoașterea a tot ceea ce științele acumulasera reclamând totodată noi investigații care să confere noi formulări la care s-a înrolat în puținii ani ai vieții și el.

Demersurile diplomatice au facilitat ca pe zidurile fostului palat din Istanbul să fie preconizată amplasarea unui panou din marmură albă cu text bilingv (românesc și turcesc) având în partea superioară un mare medalion cu efigia lui Dimitrie Cantemir.

După demersurile diplomatice cu țara gazdă factorii culturii au încredințat lucrarea spre realizare sculptorului Gheorghe Adoc⁸⁵, apreciat ca un artist care

1686 care în calitate de poet, traducător a contribuit la promovarea culturii române.

⁸⁴ Emil Satco, *Arta în Bucovina*, vol. I, Suceava, 1984., p. 19: Pentru Huși și Iași Ifimie Bârleanu a realizat busturile D. Cantemir, piatră albă. F.T., M.C., p. 227 la Huși, jud. Vaslui, bustul D. Cantemir, piatră albă, Ifimie Bârleanu.

⁸⁵ Gheorghe Adoc (22 februarie 1926, Socodor, jud. Arad -). Grafician, pictor, sculptor. Soțul Gabrielei Manole Adoc.

A absolvit Institutul de Arte Plastice la București, ca elev al lui Jean Alex Steriadi și M.H. Maxy. S-a impus ca un valoros grafician realizând, printre altele, remarcabile ilustrații de cărți, ca pictor și mai ales ca sculptor de artă monumentală, dar și miniaturală (medalioane, medalii).

Lucrări de for public: altoreliefurile laterale ale monumentului Independenței de la Iași, trei în stânga (Chemarea poporului la arme, Cucerirea redutei Plevna și Capitularea armatei otomane), trei în dreapta (Proclamarea Independenței, Trecerea Dunării și Marea biruință a oștirii românești).

Pe fațada principală a pedestalului este amplasat textul: "Independența - suma vieții noastre istorice. M. Eminescu".

acorda o atenție deosebită timpurilor trecute, reținând acele elemente esențiale care să confere autenticitate prin fizionomie, vestimentație, obiecte însoțitoare. După mai multe căutări artistul s-a oprit la două variante.

Una având ca fundal elemente ale hărții Moldovei pe care a realizat-o la cumpăna veacurilor XVII-XVIII și o a doua având ca fundal sugerarea fațadei principale a palatului din Istanbul ce l-a găzduit ani de zile. Ambele aveau în prim plan efigia lui Dimitrie Cantemir. Prin proporții, circa 0, 70 m și înălțimea preconizată a fi amplasamentul ofereau privitorului posibilitatea remarcării calităților lucrării. Pentru Istanbul a fost aleasă varianta cu harta Moldovei.

„PE ACESTE LOCURI S-A AFLAT PALATUL REZIDIT SI INFRUMUSETAT DE PRINCIPILE MOLDOVEAN DIMITRIE CANTEMIR SAVANT ENCICLOPEDIST DE RENUME EUROPEAN, AUTOR AL UNEI MONUMENTALE ISTORII A IMPERIULUI OTOMAN, CARE A TRAIT LA ISTANBUL INTRE 1688-1710”.

„BU YERDE 1688-1710 TARİHLERİ ARASINDA İSTANBUL'DA YAŞAMIŞ OLAN VE GEREK GENİŞ ANSİKLOPEDİK BİLGİSİ GEREK YAZDIĞI OSMANLI İMPARATORLUĞU ADLI TARİH ESERİ İLE AVRUPA'DA YAŞAMIŞ BULUNAN MOLDAVYA PRENSİ DİMİTRİ

În diverse amplasamente busturile lui Onisifor Ghibu, Gheorghe Pituț.

Busturile Mihai Viteazul, Nicolae Bălcescu și Alecsandru Ioan Cuza, au fost expuse în capitalele statelor Argentina, Chile, Columbia, fiind donate de statul român .

Salonul pictură, sculptură, Municipiul București, aprilie-mai 1974, sala Dalles Gh. Adoc, Dimitrie Cantemir, medalion 0, 33 m.

KANTEMİR'İN YENİDEN İNŞA ETTİRDİĞİ SARAY BULUNUYORDU”.

Ani de zile panoul respectiv a evocat celor care poposeau și-i dau atenția cuvenită istoria respectivelor locuri.

A intervenit furia teribiliștilor atotstăpânitori ai vestigiilor trecutului care au profanat și acest simbol, impunând ca în primul deceniu al secolului XXI să fie întreprinse măsuri de reabilitare a construcțiilor și conferire a unor funcționalități adecvate spațiilor, după cum vom consemna mai jos, după ce vom evoca alte înfăptuiri menite a-i conferi cinstirea cuvenită

O lespede și textul ce o poartă sunt consemnate într-un număr al periodicului „National Geographic” (ediția turcă, martie 2004) unde este reprodusă o hartă a orașului vechi cu vestigiile bizantine și otomane marcate pe ea, iar unul din ele era marcat „Dimitri Kantemir'in Evi” (în traducere: casa lui Dimitrie Cantemir).

În interiorul palatului dinastiei Cantacuzino construit de Dimitrie Cantemir se mai află și Biserica Sf. Gheorghe (Aya Yorgi Metohion), care e și ea distrusă, a ars într-un incendiu la început de secol.

De fapt după plecarea lui Cantemir din Istanbul palatul său devine mănăstire și biserica a fost construită în 1730 și refăcută în 1821.

E remarcat faptul că Biserica Sf. Gheorghe din curtea palatului lui Cantemir nu se supune Patriarhiei Fenerului ci este o subdiviziune aparte a Patriarhiei Ierusalimului (Metohion), localnicii au definit-o chiar „Biserica Ierusalimului”.

După Primul Război Mondial palatul și mănăstirea sunt părăsite și unele familii sărace își găseau acolo adăpost.

Palatul lui Cantemir, și asta o cunosc foarte puțini, dar sunt surse să o demonstreze: Mihail Cantacuzino a înființat aici o bibliotecă vastă care mai apoi a devenit biblioteca mănăstirii de aici (Aya Yorgi Metohion), iar în 1906 în această bibliotecă este găsită unica copie din lume a „*πρὸς Ἐρατοσθένην ἔφοδος*” („Către Eratosfen despre metode” cunoscută acum ca „The Method of Mechanical Theorems”) scrisă de Archimedes și care se credea pierdută pentru totdeauna.

Acest document este intitulat astăzi ca „Archimedes Palimpsest”, și în anii '20 ai secolului trecut această carte a fost vândută unui colecționar privat în Paris, iar în 1988 un anonim o cumpără la casa de licitații Christie's din New York pentru 2 ml. dolari SUA.

De atunci este transferat la Walters Art Museum din Baltimore pentru cercetări și documentație. Pe 29 octombrie 2008 toată cartea și datele proiectului sunt prezentate pe Archimedes Palimpsest Project în formă digitală, dar o puteți găsi și pe Google Books ca una din cele mai vechi cărți disponibile.

Casa Dimitrie Cantemir din Istanbul a fost reabilitată prin folosirea unor fonduri europene. Există un proiect european care vizează reabilitarea mai multor zone din Istanbul, printre care și cartierul Fatih, unde se află Palatul Cantemir.

Casa memorială se află pe o străduță îngustă și aglomerată din districtul Fati al cartierului Fener din Istanbul.

În cadrul Muzeului „Dimitrie Cantemir”, a fost organizată expoziția realizată în comun de muzeele de istorie din Brăila și Galați. Directorul Muzeului Brăilei,

dr. Ionel Căndea⁸⁶, a spus că a fost o misiune culturală realizată la rugămintea conducătorului Institutului Cultural de la Istanbul, eminentul turcolog Mihai Maxim⁸⁷.

În expoziție au fost expuse cele mai reprezentative lucrări despre Dimitrie Cantemir și cele care aparțin lui Dimitrie Cantemir.

Astfel, personalitatea lui Dimitrie Cantemir este arătată cât mai aproape de valoarea și importanța pe care românii i-o acordă.

⁸⁶ Ionel Căndea (25 februarie 1949, Măcin, jud. Tulcea). Studii primare și secundare la Brăila, universitare la București, Facultatea de Istorie specializare în arheologie, doctoratul la Iași cu tema *Evoluția așezării medievale Brăila și a ținutului înconjurător din sec. X până la constituirea raialei*, pe care a publicat-o sub titlul: *Brăila. Origini și evoluție până la jumătatea secolului al XVI-lea*.

A obținut Premiul „Dimitrie Onciul” acordat de Academia Română la 4 decembrie 1997. Prin activitatea desfășurată în decursul anilor în cadrul Muzeului Județean Brăila a realizat o coordonare a cercetărilor pentru toate perioadele istorice, care a condus la îmbogățirea patrimoniului muzeului, la elaborarea de lucrări definitorii.

Dobândirea de spații a permis o expunere a tezaurului muzeului în secțiile de specialitate. Pentru asigurarea publicării lucrărilor personalului muzeului, dar și a altor cercetători a creat editura muzeului ce în decursul anilor a înregistrat o prestigioasă apreciere. Publicist.

⁸⁷ Mihai Maxim (9 noiembrie 1943, Vorniceni, jud. Dorohoi, azi Botoșani) Studii secundare și universitare la Iași, Baku și Moscova (1961-1968), specializare la Istanbul și Ankara (1969-1972). Istoric, specialist turcolog-osmanist, doctor în istorie (1976).

Carieră universitară. Activ cercetător orientalist pe baza documentelor păstrate în arhive din țară și străinătate studiate analitic și critic care l-au condus la elaborarea unor apreciate lucrări, inclusiv de istoriografia turcă.

În calitate de director al Centrului de Studii Turce „Dimitrie Cantemir” al Universității din București a coordonat activitatea acestui nucleu de specialiști. A preluat în 2007 misiunea de a asigura activitatea Institutului Cultural Român de la Istanbul ce a ajuns să coordoneze Muzeul Dimitrie Cantemir din fostul pala princiar. A fost pensionat în 2011 „brutal” la vârsta de 67 de ani.

E.I.R., p. 215.

Mihai Maxim, *Brâncoveanu și Cantemireștii. Documente noi din arhivele turcești*, în: *Arta istoriei. Istoria artei. Acad. R. Theodorescu la 65 de ani*, București, 2004, p. 125-138.

Este unul dintre marii gânditori și savanți ai lumii moderne, unul dintre oamenii care, chiar dacă a eșuat politic, rămâne în istoria culturii un pilon de bază în sec al XVIII-lea.

Cât timp Cantemir a figurat pe fațada Academiei din Berlin și e autorul unei opere ca *Descriptio Moldavie*, e unul dintre primii cercetători ai curenților din Bosfor și are o operă științifică ce merită să fie cunoscută, merită să se facă aceste eforturi.

La Iași în zona centrală, lângă Piața Unirii, într-un mic scuar delimitat de str. Cuza Vodă și clădirea care bune decenii a găzduit redacția organului de presă locală, „Flacăra Iașului”, azi, după lucrările de consolidare, renovare și adaptare având menirea de a fi pentru municipiul Iași „Casa Căsătoriilor”, a fost amplasat în anul 1973 bustul (hermă) Dimitrie Cantemir, lucrare modelată de sculptorul Vladimir Florea⁸⁸ și turnat în bronz.

Prin proporțiile atât a pedestalului, cât și a bustului, raportul cu spațiul conferit este onorant, oferind trecătorilor prilej de „dialog” cu ilustrul înaintaș.

⁸⁸ Vladimir Florea (3 octombrie 1922, Corlata, comuna Berchișești, jud. Suceava – 30 martie 1984, Iași), studii la Suceava, absolvent al Academiei de Arte Frumoase din Iași 1946, elev al lui Ion Irimescu, carieră universitară. Debut artistic din 1949 cu prezențe la expoziții din țară și străinătate.

Atent la tratarea evocatoarelor portrete ale unor ilustre personalități artistul le-a conferit demnitatea faptelor care le-a asigurat o perpetuă prezență în patrimoniul de spiritualitate românească. Ne referim la lucrări de artă monumentală, cu prezențe în forul public la Iași, Bârlad, Câmpulung Moldovenesc, Suceava, Murgeni, Huși, Pașcani.

Emil Satco, *Arta în Bucovina*, vol. I, Suceava, 1984, p. 86-87.

VZT 6 decembrie 1987, Iași, str. Cuza Vodă în fața redacției ziarului „Flacăra Iașului” într-un mic spațiu verde bustul Dimitrie Cantemir, bronz, semnat dreapta jos: Vl. Florea.

F.T., M.C., p. 231 la Iași bustul D. Cantemir, bronz, eronat atribuit: Vasile Florea, 1973.

Edilii Capitalei României, în contextul anului 1973, au găsit de cuviință să confere tronsonului Piața Unirii–intersecția str. Gheorghe Șincai, Calea Șerban Vodă de pe axul magistralei nord-sud denumirea: Bd. Dimitrie Cantemir iar în spațiul verde limitrof bisericii Slobozia să amplaseze un bust monumental evocându-l pe Dimitrie Cantemir.

Lucrarea a fost modelată de sculptorul Ion Irimescu⁸⁹ și a fost turnată în bronz patinat. Amplasată

⁸⁹ Ion Irimescu (27 februarie 1903, Preuțești, jud. Baia, azi Suceava – 7 octombrie 2005, Fălticeni, jud. Suceava), studii la Fălticeni, Academia de Arte Frumoase București, secția sculptură, specializare la Paris, la Școala română de la Fontenay – aux - Roses, Academia La Grande Chaumière, călătorii de documentare, debut artistic în anul 1928, carieră didactică la Pașcani, București, Slatina, profesor universitar la Iași, Cluj, București, participă la expoziții colective în țară și străinătate, expoziții personale și retrospective, lucrări monumentale în forul public la Craiova, Iași, Constanța, Cluj, București, Lupeni, Râmnicu Vâlcea, Blaj, Fălticeni, Suceava, Slatina, Timișoara, Târgoviște, în colecții din țară și străinătate. Dominantă în creația sa este figura umană în diverse ipostaze.

Marin Mihalache, *Ion Irimescu*, E.S.P.L.A., București, 1958.

Mircea Deac, *Ion Irimescu - Schiță de monografie*, în: „Arta plastică”, București, anul IX, nr. 6, 1962.

Eugen Schileru, *Ion Irimescu*, Album, Editura Meridiane, București, 1969/1970.

Octavian Barbosa, *Dicționarul artiștilor români contemporani*, Editura Meridiane, București, 1976, p. 256-258.

Mircea Deac, *Ion Irimescu*, Editura Junimea, Iași, 1982.

Alexandru Cebuc, *Ion Irimescu*, Editura Arc 2000, București, 1995.

Alexandru Cebuc, Vasile Florea, Negoită Lăptoiu, *Enciclopedia artiștilor români*, Editura Arc 2000, București, 1996, p. 108.

Alexandru Cebuc, *Irimescu*, 100 de ani, București, 2003.

Valentin Ciucă, *Irimescu*, Iași, 2003.

A.N.-D.A.I.C., fond U.A.P., dosar 159/1971: Chestionar completat cu date biografice de către Ion Irimescu.

La Expoziția interregională 1956-1957, Catalog p. 44 Dimitrie Cantemir, bronz 0,34 m.

„Informația Bucureștiului”, 27 octombrie 1973: la 26 octombrie 1973 a avut loc solemnitatea dezvelirii la București, a bustului monumental Dimitrie Cantemir, amplasat la intersecția bulevardului Mărășești cu magistrala Nord-Sud, rebotezată pentru a deveni Bd. „Dimitrie Cantemir”

F.T., M.C., p. 82 București, bustul monumental D. Cantemir, 1973.

Octavian Barbosa, p. 256 București, bustul monumental D. Cantemir, 1973.

pe un suplu pedestal din beton placat cu travertin a fost dezvelită cu un ceremonial deosebit în ziua de 26 octombrie 1973.

În ultimii ani au fost amenajate limitrof mici bazine cu apă țâșnitoare dar și un loc de joacă dotat cu aparate viu colorate care a schimbat ambientul cuvenit unui asemenea simbol.

În deceniul următor la Oradea, jud. Bihor în ambianța pieții „23 August” a fost amplasată o statuie monumentală⁹⁰ modelată de sculptorul Iosif Fekete⁹¹, lucrare turnată în bronz și ridicată pe un pedestal din beton placat cu travertin.

Amplasamentul poate oferi privitorului satisfacții dar și insatisfacții în funcție de unde este privită în raport cu fundalul. Cele câteva fotografii sperăm că sunt concludente.

„Arta”, București, anul XX, nr. 11, 1973, p.12 București, bustul monumental D. Cantemir, 1973.

„Arta”, București, anul XXIII, nr. 2-3, 1976, p. 7 București, bustul monumental Dimitrie Cantemir, 1973.

„Contemporanul”, București, nr. 26 (1.651), 30 iunie 1978, p. 5, Ion Irimescu, bustul monumental Dimitrie Cantemir, foto.

Virgiliu Z. Teodorescu, Ion Irimescu – centenar, în: „Dimineața”, București, anul XIV, nr. 3.521, 27 februarie 2003, p. 1, 8-9 aprecieri critice formulate în decursul anilor, foto.

⁹⁰ Foto Clara Spitzer, text, Doina Ignat, *Oradea*, Editura Sport Turism, București, 1985, în Piața 23 August statuia Dimitrie Cantemir, pedestal placat cu travertin, statuia bronz redându-l în picioare având în mâna stângă pe lângă corp o carte, modelator al statuii sculptorul Iosif Fekete. Foto.

⁹¹ Iozsef-Ianos Iosif Fekete/ în deceniul 4 a adoptat ca artist formulele: I. Negrulea și Iosif F. Hunedoara/ (15 iunie 1903, Hunedoara – 12 octombrie 1979, Băile Felix, comuna Sânmartin, Oradea înmormântat în cimitirul din Oradea). Părinții: Iozsef și Iuliana.

A urmat câteva clase de liceu în mai multe școli ca apoi să meargă la București pentru a urma cursurile Școlii de Belle Arte, avându-i profesori pe D. Paciurea și Oscar Han. Debutul l-a avut la Salonul Oficial din 1925. A fost angajat ca sculptor animalier la serviciul Zootehnic.

Mircea Țoca, *Iosif Fekete*, Editura Meridiane, București, 1977, 112 p.

Alexandru Cebuc, Vasile Florea, Negoită Lăptoiu, *Enciclopedia artiștilor români contemporani*, vol. IV, Editura Arc 2000, București, 2001, 200 p. La p. 64.

Anii imediat următori tricentenarului au generat acordarea de denumiri la arterele de circulație, instituții de cultură și învățământ.

Unele au ajuns să integreze fie în mediul limitrof sau în interioarele clădirilor și simboluri ale cinstirii ca busturi, portrete, capete, basoreliefuri. Fără a deține informații complete consemnăm câteva asemenea exemple.

O lucrare de excepție, un portret Dimitrie Cantemir a fost dăltuit în lemn de sculptorul Constantin Niculin⁹². Piesa a intrat în patrimoniul unuia din sediile unităților județene ale Arhivelor Naționale.

La Onești, jud. Bacău în fața Colegiului Național „Dimitrie Cantemir”, pe aleea care conduce la intrarea principală a fost amplasat bustul Dimitrie Cantemir, lucrare turnată în bronz.

Sunt numeroase alte prezențe care prin măiestria celor care le-au dat conturul definitivării și amplasării, prin prestigiul instituției care le găzduiește merită să fie repertorizate pentru a ști ce pregătim pentru a aduce în forul public în preajma anilor 2018 și 2023.

Facem referință atât la centenarul Mari Uniri la care contribuția cărturarului este incontestabilă cât și la anul împlinirii a 300 de ani de la decesul său.

Cuvintele referitoare la necesara repertorizare fac referință la instituții, multe prin caracterul lor

⁹² Constantin Nicolin (10 noiembrie 1931, Zătrești, jud. Vâlcea), studii I.A.P. „N. Grigorescu”, în Institut din 1951, unde lucrează sub îndrumarea maestrului Rudolf Schweitzer-Cumpăna, din 1952 sub îndrumarea măestrilor Constanstin Baraschi și Ion Lucian Murnu, iar lucrarea de diplomă o realizează cu îndrumarea maestrului Corneliu Medrea, promoția 1957. Sculptor cu debut în 1958.

Obține în 1958 bursa "Dimitrie Paciurea". Ulterior este o prezență în expozițiile din țară și străinătate. Materialul predilect prelucrat de artistul plastic este lemnul de diverse esențe.

Membru UAP din 1961 A participat la toate manifestările oficiale, anuale, bienale, jubiliare de sculptură și grafică, inclusiv tabere de creație.

putând permite extinderea noțiunii de for public dar care, prin laconismul prezentării lucrărilor, nu oferă posibilitatea integrării lor într-o asemenea evidență.

A cere instituției abilitate din cadrul Ministerului Culturii și Patrimoniului Cultural Național o asemenea informație este o deșartă speranță, dincolo de cuvinte meșteșugite și amabile promisiuni.

Sperăm că instituții ca Muzeul Național de Istorie, ca și cele județene de profil, Muzeul Militar Național și ale lui unități subordonate dar și unitățile muzeale din județul Vaslui, predilect Muzeul Memorial „Dimitrie Cantemir” din Huși și Expoziția Memorială „Dimitrie Cantemir” din localitatea Dimitrie Cantemir vor fi determinate să facă elementare gesturi de informare a vizitatorilor sau a celor care, într-un mod sau altul, le solicită cuvenite răspunsuri.

Trebuie să se ajungă la realul act de evidențiere a patrimoniului deținut, atât ca exponat, cât și ca piesă de depozit.

Dăm ca exemplu o fotografie din incinta unei unități de învățământ superior din București, respectiv Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir” care oferă pe Internet imaginea unei solemnități.

Sunt date explicații despre persoana care se află la o anumită dată lângă portretul Dimitrie Cantemir, dar despre această lucrare a „patronului” unității nici un cuvânt. Logic este să ști unde se află, de cine este modelat și când, materialul care este încorporat pentru a-i asigura perenitatea.

Probabil că gazdele au oferit o asemenea fotografie eliptică de sumare date, determinând peste ani generarea unor firești semne de întrebare.

Un necesar act de integrare în „Capitala” Europei Unite s-a realizat la 30 noiembrie 2010 când la Bruxelles, în incinta Parlamentului Europei a fost

depus de către academicianul Nicolae Dabija⁹³ un bust (hermă) Dimitrie Cantemir, lucrare modelată de

⁹³ Nicolae Dabija (15 iulie 1948, comuna Codreni, raionul Cimișlia, Republica Moldova). În anul 1966 este înmatriculat la facultatea de Ziaristică a Universității de Stat din Moldova.

În anul III a fost exmatriculat „pentru activitate proromânească și antisovietică”, fiind restabilit peste un an, în 1970, la Facultatea de Filologie. În 1972 a absolvit Universitatea de Stat din Moldova. Este un activ scriitor, istoric literar și om politic din Republica Moldova, Membru de Onoare al Academiei Române (din 2003).

Nicolae Dabija, de naționalitate română și religie ortodoxă, este nepotul arhimandritului Serafim Dabija, unul din marii duhovnici români, deportat în Gulag în 1947. Cunoaște profund viața comunităților românești din jurul României. În calitate de redactor șef al săptămânalului „Literatura și Artă” editat de Uniunea Scriitorilor din Republica Moldova a avut un rol important în lupta de renaștere națională din Republica Moldova. Săptămânalul condus de Dabija a fost, în anii 1988-1989, cea mai importantă publicație care susținea revenirea limbii române la grafia latină și decretarea ei ca limbă oficială în RSS Moldovenească.

În perioada de glorie săptămânalul "Literatura și Arta" depășea tirajul de 260.000 de exemplare. În 2005 e ales președinte al Forului Democrat al Românilor din Republica Moldova, organizație neguvernamentală de cultură și drept, la care au aderat peste 150 de organizații culturale, uniuni de creație, asociații neguvernamentale.

La 1 iulie 2008 avea peste 250 000 membri, fiind organizația nonguvernamentală cu cea mai largă aderență din republică, cu filiale în Ucraina (Bucovina de Nord, Sudul și nordul Basarabiei, or. Ananiev ș.a), Federația Rusă (Moscova, Norilsk, Surgut), Israel, Italia, Grecia, Serbia, Letonia, Georgia. Dintre activitățile FDRM face parte și depunerea Cererii de Aderare a Republicii Moldova la Uniunea Europeană (la 26 decembrie 2006) din partea Societății Civile, însoțită de peste 200 000 de semnături.

Considerăm necesar să consemnăm și preocupările pe care Nicolae Dabija le-a avut la Moscova unde a căutat relicve referitoare la Dimitrie Cantemir.

Acolo, în actualul parc Țarițano, care în anii prezenței lui Dimitrie Cantemir terenurile constituiau o parte din proprietățile sale. El a proiectat și coordonat lucrările de zidire a unei biserici pe care a și înzestrat-o cu toate cele necesare cultului liturgic. După Revoluția din 1917 și acest lăcaș a fost sacrificat.

În anii 80 ai secolului trecut Nicolae Dabija, aflându-se la cursuri, a căutat această ctitorie cantemirească și a găsit-o în postura de atelier de tâmplărie și de avansată degradare.

În ultimii ani administrația Moscovei a întreprins lucrări radicale care au reabilitat-o arhitectural și probabil și funcțional. Pentru Dabija a fost prilejul să se intereseze și despre lucrările începute de Dimitrie Cantemir pentru edificarea unui palat și al unei biblioteci însă n-a dat de urmele acestor fapte.

sculptorul Gheorghe Tănase⁹⁴ sub îndrumarea sculptorului Marcel Guguianu⁹⁵ și a necesitat în jur de 7.000 de euro, sumă sponsorizată de Clubul Rotary București Atheneum⁹⁶.

Considerăm necesare și câteva cuvinte despre intenții despre a căror finalitate nu avem cunoștință.

⁹⁴ Gheorghe Tănase (n. 1959). Studii la Universitatea Națională de Artă din București. Realizator a unor lucrări definitive în bronz și piatră. A fost unul dintre participanții la Tabăra de creație a sculptorilor de la Măgura-Buzău.

⁹⁵ Marcel Guguianu (26 iunie 1922, Bârlad, azi jud. Vaslui), studii la Școala de Arte și Meserii, la Academia de Arte Frumoase București, elev al lui Cornel Medrea până în anul 1946. Carieră didactică.

Prezent în expoziții din anul 1943, a realizat o serie de lucrări care-l onorează prin prezența în forul public (Botoșani, Iași, București, Negrești, Bârlad, Vaslui, Pașcani). Evoluția sa, varietatea preocupărilor, a soluțiilor adoptate l-au impus în ultimele decenii, fiind o prezență notorie la mari manifestări artistice internaționale. Consilier restaurator pentru monumente istorice și de artă. Membru al U.A.P.

O Barbosa, *Dicționarul artiștilor români contemporani*, Editura Meridiane, București, 1976, p. 222.

Arc 2000, vol. II, p. 80.

⁹⁶ Rotary Club este organizație internațională ce își are obârșia în anul 1905, la Chicago, unde a fost fondat de avocatul francmason Paul P. Harris.

Clubul Rotary Atheneum este cel de-al 4-lea club Rotary înființat la București.

Charta-rea oficială a avut loc în luna octombrie a anului 2001, fiind primul club Rotary din România care a avut onoarea de a primi Charta de înființare din mâna Președintelui Rotary Internațional - Robert King.

Cu ocazia aceleiași ceremonii, ce a avut loc la Hotelul „Marriott” din București, Clubul Rotary Atheneum a beneficiat de onoranta prezență a Primului Ministru al României a acelor ani, Adrian Năstase.

Evenimentul de mare importanță pentru toți membrii fondatori ai clubului a fost sărbătorit, împreună cu rotarieni din întreaga țară, la Clubul Diplomaților din București, unde a avut loc și ceremonia de învestire a fiecărui membru al noului club și de înmânare a insignei.

Ca obiective de binefacere au dus hrana acolo unde ea lipsea, au dus cărți și computere acolo unde nu existau bani pentru cumpărarea lor, au ajutat la recuperarea sănătății și au susținut pe scenă, atâta cât le-a fost în putință, talente tinere dar deosebit de valoroase, despre care au speranța să audă întreaga lume.

Clubul este implicat în opera de editare a întregii creații științifice a lui Dimitrie Cantemir, inițiind și sponsorizând și realizarea bustului menit a fi o prezență permanentă în incinta Clădirii Parlamentului Uniunii Europene de la Bruxelles.

Acțiunea realizării în ambianța Moscovei a unui amplu simbol al cinstirii lui Dimitrie Cantemir aparține Guvernului Republicii Moldova.

Demersurile diplomatice, inclusiv cu conducerea Primăriei metropolei Moscova a condus la facilitarea ca intenția să devină realitate.

La 20 iulie 2009, Andrei Neguța, Ambasador Extraordinar și Plenipotențiar al Republicii Moldova în Federația Rusă, a avut o întrevedere cu Iurii Lujkov, primarul orașului Moscova.

Cei doi demnitari au examinat diverse aspecte legate de instalarea monumentului Domnului Moldovei Dimitrie Cantemir în Parcul Rezervație de Stat „Țarițâno”⁹⁷ din capitala rusă.

⁹⁷ Țarițâno este fosta moșie „Ciornaia Greazi” din apropierea sudică a Moscovei, acordată lui Dimitrie Cantemir de către țarul Petru cel Mare. Împărăteasa Ecaterina a II-a este cea care a rebotezat aceste locuri definindu-le „Țarițâno”, denumire care s-a perpetuat până-n prezent.

În acțiunea armatelor germane care vizau în anul 1941 ca prin războiul fulger să cucerească Moscova, zona a cunoscut importante distrugerii, fostele construcții cunoscând în timp o degradare accentuată.

Măsurile luate în ultimele decenii au condus la declararea ca zonă protejată ca „Rezervație dec Stat”, procedându-se la consolidări, renovări, restaurări ce au permis constituirea unui muzeu cu caracter național.

Academicianul Nicolae Dabija a consemnat evoluția respectivelor locuri astfel:

În actualul parc Țarițâno din Moscova, unde a avut moșii, se păstrează o biserică, numită și azi Kantemirovskaja, construită după proiectul lui D. Cantemir. În 1980, când am găsit-o și am fotografiat-o, era transformată într-un atelier de tâmplărie.

Alături de acest edificiu existaseră un palat neterminat, început de Cantemir, și clădirea unei biblioteci pe care voievodul român și-o dorea cea mai mare din Moscova. Luase cu el la Moscova și câteva care de manuscrise și cărți, între care manuscriptul lucrării „De neamul moldovenilor” de Miron Costin, ce se află azi la Biblioteca „M.E. Saltâkov-Șcedrin” din Sankt-Petersburg, cu însemnările lui D. Cantemir pe margini de file, lucrare pe care fiul celui care-l decapitase pe autorul ei intenționase să o traducă în latină.

Acum doi ani, biserica lui D. Cantemir și palatul lui din Țarițâno au fost restaurate de către Guvernul orașului Moscova, ultimul devenind muzeu, în fața căruia urmează să fie înălțat și un bust al cărturarului nostru. De la Țarițâno Cantemir e chemat de Petru la Sankt-Petersburg, unde îl va numi membru al senatului (post identic cu cel de ministru) și consilier intim al său.

După cum s-a stabilit anterior, lucrarea în cauză este oferită orașului Moscova din partea Guvernului Republicii Moldova.

În special, primarul Lujkov a dat asigurări că monumentul va fi instalat anul acesta, consacrat aniversării a 650-a de la constituirea Statului Moldovenesc.

Monumentul urma să fie instalat la intrarea în în Muzeul-Rezervație de Stat (MRS) "Tarițâno" din sudul Moscovei, din direcția șoselei Novoțarițâno. Alegerea amplasamentului monumentului a fost determinată de faptul că aceste pământuri, în secolul 18, aparțineau familiei Cantemir. Urma de a fi inaugurat cu ocazia Zilei Orașului, în luna septembrie 2010.

Ceremonia urma să aibă loc într-o atmosferă festivă, cu participarea reprezentanților Guvernului Republicii Moldova.

La 23 martie 2010, la „Țarițâno”, a avut loc întâlnirea conducerii muzeului cu o delegație a Guvernului Moldovei pentru a dezbate o serie de aspecte referitoare la amplasarea acestui simbol.

Monumentul, o statuie monumentală, a fost modelat de sculptorul Constantin C. Constantinov⁹⁸

⁹⁸ Constantin C. Constantinov (10 februarie 1943 în orașul Marâ din Turkmenia unde părinții Constantin și Ecaterina Cazimirov, de profesie actori de dramă, instrumentiști muzicali realizau spectacole pentru ostașii care plecau spre front.

După 1944 familia a revenit la Chișinău, având parte de o copilărie în care a avut prilejul să cunoască tot felul de comportamente, reprezentanți ai diverselor etnii, profesii, predilect a celor ce aveau tangență cu viața artistică de toate genurile.

Au fost anii când a deprins mănuierea penelului, dar și a diverse instrumente muzicale. A început la Chișinău studiile în domeniul artelor plastice, iar din 1963 a ajuns la Moscova unde le-a finalizat, ca sculptor, predilect monumentalist. Acolo s-a căsătorit trăind și lucrând în continuare acolo din 1972. În 2009 a fost premiat de Biserica Ortodoxă Rusă pentru realizările sale ce relevă respectul pentru ființa umană și a lui credință.

care a conferit personajului evocat o demnitate care l-au impus contemporanilor săi în anii vieții.

Primarul Moscovei, Iuri Lujkov, a semnat dispoziția referitoare la instalarea în anul 2010 a monumentului dedicat lui Dimitrie Cantemir, relatează agenția RIA Novosti.

Monumentul din bronz, pe un pedestal din granit, creat de sculptorul Constantin Constantinov, a fost făcut cadou capitalei ruse de Guvernul Republicii Moldova. "Monumentul este gata, turnat în bronz, în acest moment se afla în Smolensk".

Muzeul-rezervație istorico-arhitectural, artistic de stat „Țarițâno”, se află pe fosta moșie a dinastiei Cantemir. Pentru merite militare și diplomatice deosebite în fața Rusiei, împăratul Petru cel Mare i-a dăruit lui Dimitrie Cantemir moșia „Ciornaia Greazi”, ulterior numită de împărăteasa Ecaterina a II-a „Țarițâno”.

Biserica Maicii Domnului, a fost edificată la comanda lui Dimitrie Cantemir în 1722; „Bolșoi Dvoreț”; „Hlebnâi Dom”, sunt alte obiective din cadrul complexului istorico-arhitectural „Țarițâno.

Statuia turnată în bronz cizelat care urma să fie ridicată pe un pedestal din granit.

A fost realizat în conformitate cu Anexa nr. 1 la Hotărîrea Guvernului Republicii Moldova nr. 21 din 18 ianuarie 2008 cuprinzând prevederile PROGRAMULUI NAȚIONAL de sărbătorire în anul 2008 a dinastiei Cantemireștilor care trasa Ministerul

Din 1969 este membru al U.A.P. din Chișinău, Moscova și al Federației Internaționale a Artiștilor.

Enunțăm câteva lucrări: Vladimir și Olga (Catedrala lui Hristos Mântuitorul din Moscova), Pușkin și Krâlov în orașul Pușkin, monumentul soldaților din Afganistan în orașul Voskresensk (Regiunea Moscova cu circa 80.000 de locuitori), monumentul lui Dimitrie Cantemir de la Moscova (Țarițîno). Monumentul Grigore Vieru.

Culturii și Turismului misiunea de a coordona edificarea unui monument a lui Dimitrie Cantemir în municipiul Chișinău și a relicei lui în orașul Moscova.

La un moment dat se constată însă o dijunctie în interviul acordat⁹⁹ la Chișinău, *Cristinei PORCESCO* de ministrul Culturii și Turismului, Artur Cozma, care menționa că pentru cinstirea lui Dimitrie Cantemir s-au lansat lucrările pentru două monumente.

Unul va fi realizat de sculptorul Tudor Cataraga¹⁰⁰ și va fi instalat la Chișinău, iar Constantin C. Constantinov, sculptor moldovean stabilit la Moscova, lucrează asupra statuii care urmează a fi inaugurată în parcul Taritâno, din zona sudică a orașului Moscova.

Probabil decesul prematur al sculptorului Tudor Cataraga a impus formula de realizare a ambelor lucrări de către sculptorul Constantin C. Constantinov.

Succinta incursiune, limitată de timpul acordat intervenției, nu ne-a permis să consemnăm și aparente probleme „secundare”¹⁰¹ dar care toate contribuie la

⁹⁹ Publicat în paginile periodicului „Moldova suverană”, Chișinău, nr. 107, 9 iulie 2008.

¹⁰⁰ Tudor Cataraga (4 august 1956, Seliște, RSS Moldovenească, URSS, astăzi în raionul Nisporeni, Republica Moldova - 27 decembrie 2010), a fost un artist plastic din Republica Moldova.

În anii 1981-1984 a urmat cursuri de pregătire în atelierele de sculptură, Academia de Arte Frumoase, Sankt-Petersburg, Rusia 1990 - Academia de Arte Frumoase, secția sculptură, clasa profesorului Kubasov Serghei, Sankt-Petersburg, Rusia.

După anii de pregătire a participat în tabere fiind apreciat ca un activ creator, prezent în expoziții colective, de grup, organizând și expoziții personale. Are lucrări integrate în forul public din Republica Moldova și alte țări, în colecțiile unor muzee.

1993 - Membru titular al Uniunii Artiștilor Plastici, Moldova 1997 - Membru AIAP - UNESCO.

Arc 2000, vol. II, p. 36.

¹⁰¹ Ne referim la prezența sa ca subiect pe emisiunile filatelice, bancnote și monede, ecusoane, insigne, brelocuri, medalii, plachete și medalioane de diverse mărimi realizate de România, U.R.S.S., Republica Moldova și chiar

informarea, chiar incitarea la cunoaștere a multora care în anii vieții au avut sau nu prilejul de a auzi și mai ales înțelege mesajul moștenirii primită de la înaintașii noștri, Dimitrie Cantemir fiind europeanul înțeles și apreciat la timpul său de mulți oameni de știință și cultură.

Sentimentul de firească mândrie trebuie să ne fie factorul mobilizator în a-i cunoaște cele transmise către viitorime.

Sunt azi și mâine și oricând mobilizatoare cele enunțate de George Călinescu¹⁰² despre Dimitrie Cantemir: „...erudit de faimă europeană, voievod moldovean, academician berlinez, prinț rus, cronicar român, cunoscător al tuturor plăcerilor pe care le poate da lumea, un Lorenzo de Medici al nostru”.

Preluăm cuvintele enunțate de Grigore Tocilescu la Călugăreni în 1903, considerându-le de mare actualitate și necesitate pentru români:

E un monument mai durabil și decât monumentele de piatră și decât monumentele de bronz, care face tăria unei națiuni; acest monument e conștiința națională. Nu va pieri niciodată o națiune ce

Transnistria, toate cu menirea de a reține atenția spre exemplara sa preocupare pentru propășirea științei

¹⁰² George Călinescu (19 iunie 1899, București - 12 martie 1965, București-Otopeni, cimitirul Bellu). Studii în București, specializare la Roma, doctor în litere, prozator, poet, dramaturg, critic și istoric literar, eseist, ziarist, publicist, inițiator și organizator al Institutului de istorie literară și folclor, carieră universitară, om politic, membru titular activ al Academiei Române ales la 12 august 1948.

În anii studenției a fost angajat la biblioteca Arhivelor Statului. Au fost anii de documentare care i-au slujit în elaborarea romanelor „*Enigma Otiliei*”, „*Bietul Ioanid*”, „*Scrinul negru*”. A acordat o atenție deosebită studierii vieții și activității lui Mihail Eminescu.

La 23 septembrie 1945 a apărut sub conducerea lui G. C. săptămânalul literar-artistic „Lumea”.

va avea zidit în mințile tuturor fiilor ei acest prețios monument¹⁰³.

¹⁰³ "Voievod luminat, ambițios și blazat, om de lume și ascet de bibliotecă, intrigant și solitar, mânuitor de oameni și mizantrop, iubitor de Moldova lui după care tânje-te și aventurier, cântăreț în tambură țarigrădean, academician berlinez, prinț rus, cronicar român, cunoscător al tuturor plăcereilor pe care le poate da lumea, DIMITRIE CANTEMIR ESTE UN LORENZO DEI MEDICI AL NOSTRU". George Călinescu.

Dimitrie Cantemir. Literatură și credință

Conf. Univ. dr. Gabriel MIHĂILESCU

Autor al unei opere extrem de bogate, deconcertantă prin complexitate și diversitate, Dimitrie Cantemir se vădește a fi, în egală măsură, o personalitate complicată, contradictorie și paradoxală, reflectată ca atare în fiecare dintre lucrările sale redactate între 1698 și 1722.

Într-o carte, pe care am publicat-o acum câțiva ani¹, dedicată analizei structurilor retorice și celor ale imaginarului din *Istoria ieroglifică* opinam că scrierea lui Cantemir aparține structural și tipologic barocului european.

Înclin să extind astăzi această afiliere spirituală asupra întregii opere cantemiriene, considerând că „starea de ruptură interioară cu tendință spre multipolaritate”², definitorie după Eugenio d’Ors pentru spiritul baroc, este o constantă indeniabilă a creației principelui moldovean.

Încercând să analizăm acum această operă vastă din perspectiva convingerilor religioase și filozofice ale autorului ei, impresia generală de „ruptură interioară”, de personalitate contradictorie și paradoxală, nu este defel atenuată. Să urmărim, în această lumină, câteva dintre scrierile fundamentale ale creației cantemiriene.

¹ Gabriel Mihăilescu, *Universul baroc al „Istoriei ieroglifice”*. Între retorică și imaginar, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2002.

² Eugenio d’Ors, *Trei ore în muzeul Prado. Barocul*, trad. de Irina Runcan, București, Ed. Minerva, 1971, p. 207.

În *Divanul*, prima sa operă, scrisă în limba română și publicată, cu text paralel tradus în limba greacă de dascălul său Ieremia Cacavela, la Iași, în 1698, Cantemir dezbate problema raportului dintre materie și spirit, dintre om și natură, dintre trup și suflet în lumina învățăturilor Bisericii ortodoxe.

Fundamentul doctrinar pe care se dezvoltă dialogul polemic dintre „Înțelept” și „Lume” este *Epistola către galateni a Sfântului Apostol Pavel*: „Zic dar: în Duhul să umblați și să nu împliniți pofta trupului. Căci trupul pofteste împotriva duhului, iar duhul împotriva trupului; căci acestea se împotrivesc unul altuia, ca să nu faceți cele ce ați voi” (*Gal. 5,16-17*).

Grăitoare pentru dorința autorului de a nu se îndepărta de spiritul ortodoxiei este mai întâi dedicația mărturisitoare din *Cartea de închinăciune* adresată patronului tipăriturii, fratele său și domnul Moldovei, Antioh Cantemir: „Așe dară eu, dulcele mieu, cinstite și mai mare frate, pentru trei lucruri celui în Troiță de-o ființă Dumnădzău, vecinic atotțiitoriu și chivernisitoriu împărat, slavă, cinste și închinăciune trimăt: întâiu, căci nezloslavnic (i.e. nedefăimător, n.n.), innoplemennic (i.e. străin, n.n.), ce pravoslavnic creștin; a doa, căci nu altii besérici, ce ai Răsăritului următoriu; a treia, căci nu altuia, ce mării-tale dintr-un părinte și dintr-o maică m-au făcut și m-au născut frate...” (p. 109)³.

De asemenea, Ieremia Cacavela, în *Predoslovie* pe care o semnează, prezintă *Divanul* cititorilor săi în următorii termeni: „...de vrème ce cartea aceasta aflare minunată și gând, de-ciia și didascalie cu totul tot

³ Trimiterile la pasaje citate din *Divanul* le dăm după următoarea ediție: Dimitrie Cantemir, *Opere complete, I. Divanul*, ed. îngrijită de Virgil Cândea, text grecesc de Maria Marinescu Himu, București, Ed. Academiei, 1974.

pravoslavnică are, carea capul și începătura credinții noastre iaste” (p. 119).

Scrierea lui Cantemir este plină de argumente și citate de autoritate extrase din *Sfintele Scripturi* prin care Înțeleptul combate ispitele, „nebunia” și deșertăciunea conținută în discursul ademenitor al Lumii.

Întreaga pledoarie a Lumii în favoarea desfătărilor și dezmiardărilor pământești este dezamorsată și întoarsă pe dos de Înțelept prin tehnica scripturistică a analogiei inverse:

„*Lumea*: Dară nu sint înțeliaptă și de toată cunoștința plină?; *Înțeleptul*: Ba înțeliaptă, de te voi nebună ținea și prin a ta nebunie înțelept să mă fac; și mai vârtos, căci „înțelepciunea ta nebunie iaste”[I Cor. 3, 19]; *Lumea*: [...] au nu sint plină de tot binele?; *Înțeleptul*: Ba plină, de mă voiu pricépe precum că tu ești „deșertarea deșertărilor și toate îți sânt deșerte”[Ecl. 1, 1]; [...] *Lumea*: O, puțin socotitoriule, dară ochii de ce triabă îți sânt? Au nu ca a mea ghizdavă și frumoasă lumină să prăvești? [...]; *Înțeleptul*: [...]

Căci așé și Ioan și Ioan propovéduește că: „Dumnădzău lumină, iară lumea-i întunérec [Io. 3,19]. Deci fiind tu întunérec, cum nu te voiu urî, și fiind El lumină, cum nu-L voiu îndrăgi?” (pp. 129-133).

În Cartea a II-a a *Divanului*, unde argumentele și temeiurile biblice se multiplică întru susținerea poziției ascetice a Înțeleptului din prima parte, întâlnim și o parafrază parțială a mărturisirii de credință ortodoxe:

„Acesta dară, Iisus Hristos Dumnădzău și Mântuitoriu, nedějdea și scutirea noastră fu, carele mai denainte prin svinții săi proroci s-au arătat. Până mai pre urmă dară, céle scrise prin proroci a să plini vrémea sosind, singur s-au arătat, de ficiorescul pân-tece

nescărândivindu-să, din Mariia Ficioara și din Duhul Svint omenesc trup luând și întrupându-să, pătimind și răstignindu-să și a treia dzi înviind (după cum era prin aleșii săi scris), pre vechiul și păcătosul Adam, noul și cel fără păcat Adam, împreună cu sine, pre tot omenescul nărod au din morți sculat” (p. 205).

Tot aici, când e vorba de „adevărata cătră Dumnădzău dragoste”, sunt aduse cuvinte de laudă pentru strădaniile, nevoițele duhovnicești și jertfa de sine a sfinților, expresia cea mai puternică a iubirii de Hristos:

„Așijderea sfinții Lui mucenici și mucenițe. Dar pentru de tot lăudații stâlpnici, carii iarna frigul, vara pripăcul în toate dzilele vieții lor au purtat și au răbdat; vara dară vântul credinții aburându-le și iarna a dragostii cătră Dumnădzău veșminte îmbrăcând” (pp. 231-233).

Nu lipsesc nici accentele polemice îndreptate împotriva doctrinei catolice prilejuite de pasajele în care se vorbește despre curățirea de păcate:

„Și mai vârtos într-aceasta a lumii viață ca într-un foc curățitoriu (carele papistașii în viața viitoare a fi îl socotesc și cu numele *purgatorium* îl număsc, adecă curățitoriu) a fi ne poruncêște, ca cu cât ne vom pedepsi mai mult, cu atâta să ne curățim [...] mai mult.

[...] Unde dară mai bun foc curățitoriu decât lumea aceasta vei afla? Căci adevărat să știi că alt foc curățitoriu (fără lumea aceasta nu iaste), iară cine că iaste dzice, rău dzice” (pp. 255-257).

Constatarea, în ceea ce privește conținutul dogmatic, a unei puternice adeziuni la învățăturile creștin ortodoxe, susținută de prezența pasajelor citate mai sus și încă de multe altele asemenea, nu ne împiedică să remarcăm în lucrarea lui Cantemir și o orientare, cel puțin aparent, contrară acestora.

Surprinzătoare este, în acest sens, cvasiabsența oricăror referințe din Părinții răsăriteni.

Sunt, în schimb, citați și utilizați intens autori catolici (Pierre Bersuire sau Petrus Berchorius, benedictin din secolul al XIII-lea, considerat a fi, prin lucrarea sa, *Reductorium morale*, primul enciclopedist medieval francez⁴, Fericitul Augustin, Sf. Grigore cel Mare, Bernard de Clairvaux), umaniști (Pietro Bizzari, cu lucrarea *Persicarum rerum historia*, Anvers, 1584), scriitori și filozofi ai Antichității clasice (Aristotel, Seneca, Democrit, Sextus Empiricus) și autori persani (al Saadi, *Gulistan*). Mai mult decât atât, pentru Cartea a III-a a *Divanului*, Cantemir tălmăcește din latină tratatul de morală creștină al unui eretic, unitarianul originar din Lituania, reprezentant al curentului „Fraților polonezi”, Andrea Wissowatius (1608-1678): *Stimuli virtutum, fraena peccatorum*. Curios este, de asemenea, că pentru citarea numeroaselor pasaje din *Biblie*, Cantemir nu a întrebuințat textul oficial în cadrul ortodoxiei al *Septuagintei* (din care sunt luate totuși citatele corespunzătoare în versiunea paralelă grecească a *Divanului*), ci – așa cum a arătat Virgil Cândea, editorul cel mai avizat al operei cantemiriene⁵ – o ediție a *Vulgatei* sau, câteodată, un *Thesaurus biblicus*, antologie de citate biblice grupate tematic și ordonate alfabetic, foarte răspândită în cultura latină medievală: „Citatele din Cartea a II-a a *Divanului* provin neîndoielnic dintr-un asemenea izvor, din care se iau nu numai textele, ci și titlurile”⁶.

Semnificativă, în lumina surselor utilizate, este citarea de către Cantemir a Fericitului Augustin cu

⁴ Vezi Virgil Cândea, *Studiu introductiv*, în Dimitrie Cantemir, *ed. cit.*, p. 34.

⁵ Vezi V. Cândea, *st. cit.*, pp. 33-35.

⁶ *Ibidem*, p. 34.

atributul de „svint”, în deplină concordanță cu tradiția Bisericii apusene.

Să precizăm totuși că ideile și pasajele preluate și traduse din aceste izvoare eterogene și heterodoxe nu contravin nicăieri, în *Divanul* lui Cantemir, doctrinei creștin ortodoxe.

La puțin timp după publicarea primei sale cărți, Cantemir va elabora, în limba latină, sub influența ideilor filozofice ale flamandului Joannes Baptista van Helmont (1579-1644) un ciudat tratat de „teologo-fizică” intitulat *Sacrosanctae scientiae indepingibilis imago (Imaginea de nezugrăvit a științei sacre)*⁷ (1700-1701).

Premisa fundamentală a expunerii este distincția pe care o face Cantemir între „știința sacră” sau „infuză”, al cărei instrument este intelectul, și „știința senzitivă” sau „profană”, a timpurilor moderne, bazată pe simțuri și pe cunoașterea rațională sau logică: „... căci toți învățații secolului acestuia proclamă în gura mare că toată știința omenească purcede de la simțuri și de la principii indemonstrabile; altmintrelea ar fi păstrat, cum e și bine, știința curată, precum era înainte de cădere, și simplă a învățăturii pe care putea<u> s-o păstreze unică și singură...” (p. 49).

Înțelegem de aici că autorul este un adept al cunoașterii, bazată pe revelație divină, așa cum ne-o oferă în forma cea mai adecvată *Sfintele Scripturi*.

Într-adevăr, Cantemir, mai cu seamă în două dintre capitolele lucrării sale (*Creațiunea sacră a Universului* și *Progresul creațiunii, adecă Operațiunea naturală*), reia principalele momente ale *Genezei*

⁷ În cele ce urmează vom cita din singura traducere românească care a fost publicată până acum: D. Cantemir, *Metafizica*, trad. de Nicodim Locusteanu, f.l., Ed. Ancora, 1928.

pentru a le opune principiilor filozofice „păgânești” și „științei întunecate” a gânditorilor din Antichitate.

Autorul se războiește în paginile tratatului său de metafizică cu ideile lui Platon și Aristotel, și în special cu acesta din urmă, punând de fiecare dată în evidență falsitatea teoriilor lor prin raportare la adevărul revelat al *Bibliei*. Pentru Cantemir, „adevărul diferitelor științe este unul și același, simplu și uniform” (p. 20), iar intelectul „învață atât pe teologi, cât și pe fizici (i.e. pe filozofii naturii, n.n. G.M.), că trebuie să respire același adevăr” (p. 23).

Aceste premise ale demersului său filozofic sunt însă adesea contrazise în cursul expunerii. Pe urmele lui Van Helmont, Cantemir completează datele biblice ale facerii lumii cu o serie de explicații pseudoștiințifice, derivând din filozofia naturală a gânditorului flamand, și prin care, între voința divină și creația propriu-zisă a lumii, se interpune o serie întreagă de factori naturali și principii mijlocitoare: elementele simple (apa și aerul), „blasul mișcător” (sau „forța pulsivă a stelelor” – p. 161) și cel „alterativ” (care este responsabil pentru producerea frigului, a căldurii și a vânturilor), fermentii („impulsiunea”) și arheii („artizanii spețelor”, care, „mișcați prin puterea fermentilor, au primit ordinul să specifice figurile lucrurilor și să le păstreze neschimbate până la sfârșitul perioadei de mai nainte determinate” – p. 83).

Avem aici, așadar, în locul „adevărului simplu și uniform” al revelației biblice un adevăr compus și multiform, propriu științei senzitive, i.e. filozofiei naturale, supus acesta unei cunoașteri raționale modelate după schema emanatistă a neoplatonicienilor. Pe de altă parte, privit îndeaproape fermentul vanhelmontian nu este altceva decât „agentul” sau „cauza eficientă” a lui Aristotel, iar „arheul” este

îndeaproape înrudit cu „Ideea” sau „Forma” platoniciană, aprig combătută de Cantemir.

De la Aristotel, numit în *Sacrosanctae scientiae...* „fiul întunericului și părintele obscurității păgânești” (p. 202), preia cărturarul moldovean și împărțirea universului în două regiuni distincte, sublunară și supralunară:

„Căci precum toate corpurile sublunare⁸ din elementul simplu al apei trebuiau să fie periodic alterabile și schimbătoare, tot așa și corpurile supralunare, chiar și firmamentul a fost creat din unicul element al aierului [...] pentru motivul că trebuia să fie totdeauna neschimbate, inalterabile și permanente în acelaș<i> mod” (p. 75).

În „metafizica” sa, Cantemir are numai cuvinte de ocară la adresa rațiunii și a principalului său instrument, care este logica.

În scena biblică a ispitării Evei, el îl pune pe Lucifer să recurgă la metoda logicii pentru a o convinge pe Eva să guste din pomul cunoașterii: „O învață logica, adevărată arta de a afla știința prin simțuri, îi arată silogismul sofistic și în sfârșit se încearcă din toate puterile să se consoleze de nenorocirea sa prin nenorocirea altuia și să obțină rezultatul dorit” (p. 99).

În același timp însă, în introducerea la lucrarea sa de logică *Mic compendiu asupra întregii învățături a logicii* (*Compendiolum universae logices institutiones*), elaborată la puțin timp după încheierea *Imaginii de nezugrăvit...*, Cantemir face – într-o frumoasă apostrofă adresată lui Adam și Evei – din logică, dimpotrivă, darul nesperat al lui Dumnezeu oferit omului imediat după cădere ca ajutor de neprețuit

⁸ În ediția din 1928, cuvântul „sublunare” este tipărit greșit, ca „supralunare”.

și leac pentru ridicarea acestuia din „boală” și pentru întoarcerea sa la adevărata înțelepciune:

„Dar totuși Dumnezeu, Tatăl preamilos, v-a învederat și v-a dăruit, nu pe potrivă faptelor voastre, ci pe potrivă nemăsuratei și nesfârșitei sale îndurări, un leac acestei înveninate boli a voastre, nu după meritele voastre, ci după milostivirea sa cea veșnică.

Către aceasta să vă întoarceți biata voastră minte mult încercată în genunea celor mai dese întunecimi și să se lumineze iarăși ochii sufletului vostru. [...]

Așadar, v-a lăsat puțința de a găsi și de păstra a adevărul, precum și un leac de vindecare, adică luminile voastre naturale, pentru ca, folosindu-vă de ele, să ajungeți de la mai mic la mai mare, de la cele de jos la cele mai de sus și de la cele pământești la cele cerești, ba chiar și până la cunoașterea adevăratei înțelepciuni”⁹.

Aceasta este logica – adică „știința senzitivă” din *Sacrosanctae scientiae...* –, numită, aici, „cheia celor mai ferecate porți ale filosofiei” și „deschizătoarea și dezvoltătoarea înțelepciunii și a nemăsuratelor comori ale lăcașului acesteia”¹⁰.

Să mai spunem și că *Micul compendiu...* se bazează în întregime – prin mijlocirea lucrării lui Ieremia Cacavela *Institutio logices* pe care Cantemir o prescurtează – pe structura tratatelor de inspirație clasico-aristotelică¹¹.

Adeziunea la principiile aristotelice sau neoaristotelice a discipolului lui Ieremia Cacavela este manifest și în *Istoria ieroglifică*, roman alegoric și

⁹ Dimitrie Cantemir, *Mic compendiu asupra întregii învățături a logicii*, trad. de Dan Slușanschi, st. introd., note și indice de Alexandru Surdu, București, Ed. Științifică, 1995, pp. 93-94.

¹⁰ *Ibidem*, p. 94.

¹¹ Vezi Alexandru Surdu, *Studiu introductiv*, în D. Cantemir, *Mic compendiu...*, p. 42.

politic îndreptat împotriva lui Constantin Brâncoveanu și a susținătorilor săi, scris, în 1705, în limba română.

Dacă în *Sacrosanctae scientiae...* Cantemir respingea cu hotărâre conceptele aristotelice de materie, substrat (subiect) și formă¹², el revine, în *Istoria ieroglifică*, cu definiții luate din filozofia Stagiritului: „Materie – lăt. – Orice supt formă s-ar supune – precum materia lumânării iaste ciara, săul” (*Scara a numerelor și cuvintelor streine tâlcuitoare*, p. 61¹³); „Ipochemen – el. – Lucrul ce dzace supt altul, ca cum iaste materia supt formă, lâna supt vâpsală” (*ibid.*, p. 67).

Tot aici, Șoimul (i.e. Toma Cantacuzino) – prietenul și apărătorul Inorogului (i.e. Dimitrie Cantemir) și unul dintre purtătorii săi de cuvânt în economia ficțională a romanului – în discursul său față de Corb (i.e. Constantin Brâncoveanu), expune teoria aristotelică a celor patru cauze (cauza materială, formală, eficientă și finală) și amintește despre existența unui prim motor imobil: „Lucrurile firești [...] cei ai firii iscoditori și cu de-adinsul cercători dzic, precum patru pricini să li să dea; pricina, adecă cine, din ce, în ce chip și pentru ce.[...] așijderea, céle firești toate în sferă să întorc și sferâi firéște sfârșit nedându-să, iată că nu pentru odihna sfârșitului, ce pentru vécinica clătire de la neclătitul clătitoriu să clătéște” (pp. 243-244).

¹² „...căci de fapt o materie himerică de felul acesta, adecă un corp fără corp, un subiect care nu subsistă și o esență neexistentă, nu se găsia nicăieri și în fine nu observai colțul lui metafizic nesăturat sau decorat cu nume curvesc, adecă apetitul pentru primirea formelor. De asemenea nu putui găsi nici forma...” (D. Cantemir, *Metafizica*, p. 88).

¹³ Pentru citatele din *Istoria ieroglifică*, am folosit următoarea ediție: Dimitrie Cantemir, *Opere complete*, IV. *Istoria ieroglifică*, text stabilit de Stela Toma, prefată de Virgil Cândea, st. introd., comentarii și note de Nicolae Stoicescu, București, Ed. Academiei, 1973.

De asemenea, după ce în *Sacrosanctae scientiae...* construise un adevărat rechizitoriu împotriva simțurilor „devastatoare” și „înclicate spre rău” (pp. 179-181), Cantemir se transformă, în *Istoria ieroglifică*, într-un susținător al întâietății cunoașterii prin simțuri: „... că precum toată știința din povața simțurilor să află, toată lumea știe...” (p. 74); „...că precum axioma filosofască știută îți iaste: toată cunoștința și toată știința din înaintea mărgătoarea simțire purcede” (discursul Inorogului către Șoim, p.193)¹⁴.

O atitudine contradictorie adoptă principiile moldovean și în raport cu așa numita teorie a „dublului adevăr”. În *Sacrosanctae scientiae...*, este postulată, ce-i drept, existența a două modalități de cunoaștere și, deci, a două feluri de științe – știința sacră și știința profană –, dar numai celei dintâi dintre ele îi este recunoscută posibilitatea de a accede la adevăr.

În schimb, în *Istoria ieroglifică*, Cantemir acordă – așa cum se vede și din citatele de mai sus – legitimitate deplină cunoașterii prin simțuri, dar numai în sfera realității naturale sau fizice: „toată filosofia fizăciască asupra trupului firesc și în știința lucrurilor ființăști să sprijenește” (p. 95).

Rezultă de aici autonomia filozofiei naturale față de teologie, punct de vedere aflat în deplină concordanță cu dedublarea specifică spiritului iezuit și baroc al Contrareforme și, în genere, cu cea a gândirii moderne.

Această doctrină a bifurcării cunoașterii – prezentă, de altfel, și în opera neoaristotelicianului

¹⁴ Cf. „Mai afirmăm de asemenea că știința este măsura lucrurilor și, pentru aceeași rațiune, și senzația, și anume pentru motivul că tot ceea ce cunoaștem, cunoaștem prin intermediul științei și senzației” (Aristotel, *Metafizica*, trad. de Șt. Bezdechi, București, Ed. IRI, 1996, p. 371).

Teofil Coridaleu – fusese rezumată memorabil într-unul dintre aforismele lui Baltasar Gracián din *Oracolul manual și arta prudenței*: „Trebuie să recurgi la mijloacele omenești ca și cum n-ar exista și divine, și la cele divine ca și cum n-ar exista omenești”¹⁵.

Expresia cea mai completă a adeziunii lui Cantemir la teoria „dublului adevăr” o întâlnim însă în *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, una dintre ultimele lucrări ale sale, încheiată în 1722.

În spiritul modern al istoriei ca disciplină științifică, se disociază aici între istoria sacră, cea din *Sfânta Scriptură*, și istoria popoarelor, obiect al unei reconstituiri raționale și argumentate pe baza surselor celor mai sigure și mai credibile: „...nici istoria pofteste credință, ce știință, că credința trebuie să o avem în lucrurile carile nici dovadă au, nici a să dovedi să pot, care lucru, la istorie puțin și mai nici un loc nu are”¹⁶;

„Aicea eu într-o parte las sfânta a *Bibliilor* istorie a căriia izvoditoriu nu omul, ce Dumnădzău să fie fost, cum să cade s-au credzut și să créde. [...] Însă noi, pentru ca să nu amestecăm sfintele spurcatelor, de acestea mai mult a lungi părăsindu-ne, ochii spre istoria limbilor să ne aruncăm”¹⁷.

Tot din ultimii ani de viață ai lui Cantemir datează însă și lucrarea intitulată *Loca obscura in catechisi*¹⁸ în care gânditorul raționalist și aristotelician

¹⁵ Baltasar Gracián, *Cărțile omului desăvârșit*, trad., pref., note și comentarii de Sorin Mărculescu, București, Ed. Humanitas, 1994, p. 330.

¹⁶ Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, vol. I, ed. îngrijită de Stela Toma, București, Ed. Minerva, 1999, p. 230.

¹⁷ *Ibidem*, p. 149.

¹⁸ Textul a fost publicat în traducere românească de Pr. Prof. Teodor Bodogae: *Locuri obscure în catehismul tipărit în slavonește de un autor anonim sub titlul „Prima învățătură pentru prunci”, iar acum clarificate de principele Dimitrie Cantemir*, în „Biserica Ortodoxă Română”, XCI, nr. 9-10, pp. 1063-1111.

din tinerețe sau istoricul „modern” din *Hronic* revine pe pozițiile celei mai riguroase ortodoxii.

Opusculul principelui moldovean, redactat la sfârșitul anului 1720, se constituie într-o replică polemică la catehismul, publicat în același an la St. Petersburg (fără menționarea numelui autorului), *Pervoe učenje otrokom* (*Întâia învățătură pentru copii*) a arhiepiscopului de Pskov Theofan Prokopovici (1681-1736).

Prokopovici (care studiasse în Germania protestantă) era, în acea vreme, principalul colaborator al țarului Petru cel Mare în acțiunea de reorganizare a Bisericii ortodoxe ruse care viza, în principal, subordonarea Bisericii față de stat, desființarea Patriarhiei și preluarea atribuțiilor acesteia de către instituția sinodală.

În acest sens, Theofan Prokopovici va scrie, în 1719, *Regulamentul ecleziastic* în care sunt expuse noile idei de administrare ecleziastică, în funcție de care va fi organizat și Sf. Sinod, în 1721, după abolirea Patriarhiei¹⁹.

În lucrarea sa cu caracter didactic, *Întâia învățătură pentru copii*, pătrund unele înrâuriri reformate, luterane sau calvine, pe care Dimitrie Cantemir le combate rând pe rând în *Loca obscura*.

Cărturarul moldovean îi impută mai întâi autorului catehismului (pe care se preface că nu-l cunoaște) că în *Predoslovie* făcuse concesii punctului de vedere calvin în chestiunea predestinației: „cu greu ai putea să nu fii rău, după ce odată te-ai născut rău” (p.

¹⁹ Vezi P. P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir. Viața și opera*, București, Ed. Academiei, 1958, p. 204, precum și Manuela Anton, *Dimitrie Cantemir și Theofan Prokopovič – două păreri divergente despre literatura didactică*, în *Texte uitate, texte regăsite*, vol. III, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2004, pp. 154, 165-167.

1063). Răspunsul lui Cantemir vine prompt: „Fără îndoială că trebuie să admitem că din punct de vedere moral nu e nimeni bun decât singur Dumnezeu. Din punct de vedere natural însă toate sunt bune din câte a făcut Dumnezeu, și în primul rând omul «care a fost zidit după chipul și asemănarea Lui»” (*ibid.*).

Mai departe, Prokopovici consideră că educația copiilor trebuie să înceapă cu învățarea și explicarea Decalogului, în timp ce Cantemir afirmă, dimpotrivă, importanța primordială, în școală, a învățăturilor din *Noul Testament*, pentru că prin acestea se definește specificitatea creștinului în raport cu celelalte religii monoteiste, mahomedanismul și iudaismul:

„Alcătuitorul acestui nou Catehism ar fi trebuit în primul rând să aibă în vedere această lege desăvârșită, pe care însuși Domnul și Mântuitorul casei lui Israel a adus-o prin descoperirea harului, iar nu pe aceea care e «umbră» și «ghicitură», și care ne reamintește de acel nerecunoscător popor care a refuzat lumina harului” (p. 1070).

Comentând explicarea primei porunci, principele moldovean simulează, cu abilitate retorică, mirarea atunci când constată absența oricărei referiri la Sfânta Treime în întreg Catehismul:

„De ce însă, în explicațiile din această cârtică nici măcar nu se face mențiune despre Sf. Treime (care e începutul, miezul și sfârșitul acestei porunci) – nimeni, cred, nu se poate mira destul despre acest lucru” (p. 1072).

În continuare, sunt examinate în *Loca obscura*, dintr-o perspectivă cât se poate de fidelă tradiției ortodoxe, alte aspecte ale doctrinei creștine ignorate, tratate superficial sau eronat în Catehismul lui

Prokopovici: cinstirea sfintelor icoane²⁰, existența „minunilor săvârșite de Dumnezeu prin mijlocirea sf. icoane și moaște ale sfinților” (p. 1090), afirmarea liberului arbitru al omului „(adecă facultatea naturală de a voi și alege)” (p. 1103) și cultul Fecioarei Maria²¹.

În ciuda unei depline consecvențe față de învățăturile ortodoxe, Cantemir nu se dezice nici în această lucrare de abordarea paradoxală pe care o întâlnim în toate scrierile sale.

Astfel, în *Loca obscura*, cărturarul nostru face la un moment dat elogiul limbii grecești, arătând necesitatea cunoașterii acesteia pentru înțelegerea cât mai exactă a învățăturilor ortodoxe și, în același timp, dificultatea traducerii unor termeni de specialitate în limbile materne²².

Cu toate acestea, el își alcătuiește lucrarea în limba latină și se întemeiază, în apărarea principiilor ortodoxiei, pe o serie întreagă de argumente extrase dintr-un catehism sau din lucrări polemice romano-catolice²³.

Dintr-o asemenea lucrare vor fi fost extrase și citatele, cuprinzând cuvinte de apărare a icoanelor, din epistola papei Grigore al II-lea către Leon Isaurul sau a papei Adrian către împăratul bizantin Constantin al VI-lea. Ambilor papi li se acordă, în bună tradiție catolică, atributul de „sfinți” (p. 1079).

Așa se explică și referirea frecventă la „doctorii Bisericii” (p. 1065), însuși Mântuitorul nostru fiind numit „doctorul slujirii veșnice” (p. 1066).

²⁰ D. Cantemir, *Locuri obscure...*, pp.1075-1088.

²¹ *Ibidem*, pp. 1104-1106.

²² *Ibidem*, p. 1106.

²³ Vezi, în acest sens, și studiul introductiv la ediția citată: Pr. Prof. Teodor Bodogae, *Dimitrie Cantemir, pedagog și teolog ortodox*, în „Biserica Ortodoxă Română”, XCI, nr. 9-10, p. VIII.

În pofida surselor catolice utilizate, Cantemir nu se dă însă în lături să combată, în paginile opusculului său, celibatul preoțimii romano-catolice²⁴.

Într-o măsură mai mare ca în *Divanul* sunt, pe de altă parte, surprinzătoare, aici, argumentele aduse în sprijinul ortodoxiei împrumutate din autorii clasici ai Antichității, Cicero, Vergiliu, Diogene Laertius sau Tibul.

Amintind, pe urmele Sf. Apostol Pavel, de importanța fecioriei în Biserica creștină, învățatul umanist moldovean face și un mic excurs prin cultura sa clasică: „...fapt pe care, în afară de Sfântul Pavel și de întreaga Biserică a lui Hristos, l-au propovăduit și școlile mai vestite ale păgânilor, îndeosebi secta pitagoreilor care descria cu cele mai mari laude viața retrasă și castitatea trupească [...].

Părerea poetului Virgiliu era: în această religie să se păstreze feciorelnici nepoții, iar poetul Tibullus zicea: celor mari le plac fecioarele tinere, veniți dar tinerelor în haine curate și aduceți zeilor apa izvoarelor limpezi” (p. 1095).

La capătul acestor notații asupra câtorva dintre paradoxurile gândirii cantemiriene, să mai adăugăm că dezinvoltura cu care Cantemir se mișcă între referințele culturale și confesionale cele mai diverse și mai contradictorii – de la Părinții latini la scrierile unitarianului Wissowatius și de la persanul al Saadi la filozofia naturală a lui Van Helmont – fără să se abată, în fond, nicio clipă de la esența învățăturilor Bisericii ortodoxe ar putea constitui un posibil model de urmat pentru credinciosul ortodox de astăzi aflat în fața provocărilor unei mari diversități culturale, dar și a ecumenismului modern.

²⁴ D. Cantemir, *Locuri obscure...*, p. 1094.

***Dimitrie Cantemir și Vlahii Balcanici.
Marturii din Hronicul vechimii a romano-
moldo-vlahilor***

Dr. Tănase BUJDUVEANU

Cea mai importantă operă la care Dimitrie Cantemir a lucrat până la sfârșitul vieții sale este *Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor*²⁵.

Tema abordată se referă la originea daco-romană a tuturor românilor având în vedere romanizarea ținuturilor carpato-dunărene-balcanice²⁶, continuitatea neamului, latinitatea limbii române, romanitatea unor instituții juridice etc. Hronicul reprezintă cea mai întinsă lucrare consacrată originii românilor.

Nicolae Iorga afirmă că aceste idei se regăsesc și la înaintașii cărturari ai lui Dimitrie Cantemir²⁷.

Eruditul domn, istoric cu deplină maturitate, aplică ideile pentru descoperirea adevărului într-o ordine firească²⁸.

De asemenea, analizează izvoarele umaniste antice, medievale și tratează despre originea, noblețea și drepturile poporului român²⁹.

²⁵ Nicolescu Miron 1974, *Personalitatea lui Dimitrie Cantemir*, în volumul *300 de ani de la nașterea lui Dimitrie Cantemir*, București, 13.

²⁶ Berza Mihai 1974, *Activitatea istoriografică a lui Dimitrie Cantemir*, 30.

²⁷ Iorga Nicolae 1929, *Istoria literaturii românești. Introducere sintetică*, București, 31.

²⁸ Gulian-Ionescu C. 1974, *Umanism și raționalism la Dimitrie Cantemir*, 48-49.

²⁹ Căndea Virgil 1974, *Locul lui Dimitrie Cantemir în cultura românească*, 72.

El arată legăturile tuturor românilor inclusiv pe cele ale vlahilor balcanici utilizând scrierile bizantine³⁰.

Hronicul este realizat inițial într-o formă concisă, în limba latină, în anul 1717, sub titlul *Historiae Moldo-Vlachica*.

Această variantă are 96 de foi manuscrise și este destinată Academiei din Berlin al cărui membru a fost ales Dimitrie Cantemir³¹.

Este conceput la Sankt Petersburg iar originalul se păstrează în Biblioteca Arhivei Principale din Moscova a Ministerului Afacerilor Externe. Ca atare, lumea savantă europeană apelează la cărturarul român pentru a afla despre argumentarea și dovezile romanității dunărene. Versiunea în limba română a Hronicului are 343 de foi manuscrise și este dedicată conaționalilor lui³².

Scrisă între anii 1719-1720, tot în Rusia, față de versiunea latină, textul românesc se prezintă ca o lucrare nouă³³ cu destule adăugiri și modificări.

Pentru studiul de față s-a utilizat ediția „*Al Hronicului romano-moldo-vlahilor, Compus de Domnul Dimitrie Cantemir, Tomul II, Iași, În Tipografia Mitropoliei, 1836*”³⁴.

Este în limba română iar cuvintele sunt scrise cu litere ale alfabetului chirilic. Acesta cuprinde mai

³⁰ Iorga Nicolae 1929, *Istoria literaturii românești*, 37.

³¹ Armbruster Adolf 1974, *Dimitrie Cantemir și romanitatea românilor*, 78.

³² Cantemir Dimitrie 1901, *Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor*, în *Operele principelui Dimitrie Cantemir*, publicate de Academia Română, VIII, București, 180.

³³ Gheorghiu Mihnea 1974, *Orizontul cultural-politic al lui Dimitrie Cantemir*, 140.

³⁴ Această ediție se află în *Fondul Carte rară din Colecțiile speciale ale Bibliotecii Județene „Ioan N. Roman”* Constanța, pusă cu amabilitate la dispoziția noastră pentru studiu de personalul acesteia și în special cu sprijinul d-nei Carmen Buștiuc căreia îi mulțumim. Cartea are cota R II 28384.

multe Cărți, iar Cartea a VIII-a se referă la vlahii balcanici³⁵ în contextul luptelor Asăneștilor³⁶ cu Imperiul Bizantin și cuprinde 18 capitole, între paginile 241-313. În introducerea Cărții a VIII-a, Dimitrie Cantemir informează cititorul că această parte cuprinde viața vlahilor în Vlahia³⁷, Moesia³⁸, Tracia³⁹, Macedonia⁴⁰ până în Grecia.

De asemenea, se referă la luptele desfășurate împotriva Imperiului Bizantin, latinilor și nu în ultimul rând despre viața politică din Bizanț, Vlahia Mare⁴¹, Niceea⁴² etc.

Una din sursele primordiale utilizate de Dimitrie Cantemir este lucrarea „*Istoria*”, scrisă de Nicetas Choniates⁴³, alcătuită din 21 de cărți și relatează despre evenimentele din perioada 1118-1206.

³⁵ Vlahii erau răspândiți în părțile răsăritene ale Balcanilor, în munții Haemus, pe coasta pontică, de unde pornește mișcarea lui Petru și Asan, în teritoriul dintre Dunăre și Marea Neagră, Rodopi, Tesalia, Epir, Serbia, regiuni unde în secolele al XII-lea-al XIV-lea, se constituie în formațiuni politice.

³⁶ Vlahia Asăneștilor se întinde în munții Haemus, Moesia, Tracia, Macedonia. A se vedea Iorga Nicolae 1919, *Istoria românilor din Peninsula Balcanică*, București, 20; Giurescu C. C. 1931, *Despre Vlahia Asăneștilor*, în *Lucrările Institutului de Geografie al Universității din Cluj*, IV, Cluj, 109-124; Iorga Nicolae 1937, *Historie des Roumains et de la Romanité Orientale*, Bucurest, III, 106; Brătianu I. Gh. 1945, *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, București, 51-83; Bănescu Nicolae 1947, *L'ancien État bulgare et les Pays roumains*, Bucurest, 60; Panaitescu P. P. 1977, *Einführung in die Geschichte der rumänischen Kultur*, București, 187.

³⁷ Teritorii balcanice ale vlahilor.

³⁸ Teritoriu la sud de Dunăre, provincie romano-bizantină în Balcani.

³⁹ Regiune istorică în Balcani (Thracia).

⁴⁰ Temă, unitate administrativă ce se întinde până la Marea Marmara situată în Tracia vestică. Macedonia este denumirea unei regiuni istorice aflată în partea central-vestică a Peninsulei Balcanice.

⁴¹ Vlahia din Tesalia.

⁴² Oraș în Bithinia, centrul politic al formațiunii bizantine, Imperiul de la Niceea (1205-1261).

⁴³ Choniates Nicetas (c.1155, n.Chonai-Khonos, Frigia, Asia Mică – m.1213). Deține înalte demnități în Imperiul Bizantin. Este guvernator în Philippopolis. După cucerirea Constantinopolului de către latini, se stabilește

Valoarea ei pentru poporul român este deosebită deoarece descrie în detaliu răscoala Asăneștilor⁴⁴, întemeierea Imperiului Vlaho-Bulgar⁴⁵ și scoate în evidență rolul jucat de vlahi în cadrul acestor evenimente⁴⁶.

Sub aspect formal, Cantemir face o prezentare a datelor și a faptelor conform surselor documentare. Sub aspectul conținutului, referirile lui cuprind aspecte istorice, de geografie fizică, elemente de geografie politică și economică și nu în ultimul rând informații militare.

Capitolul I confirmă afirmațiile lui Dimitrie Cantemir cu privire la consultarea scrierilor bizantine, ale lui Nicetas Choniates și ale altor autori, pentru a afla implicarea vlahilor în evenimentele din Balcani.

El face referiri și îi menționează ca locuitori în Bulgaria, Moesia, Tracia etc. Precizează că se deosebesc de celelalte popoare din jur și au propria

la curtea de la Niceea unde I se dau alte funcții imperiale. Aici încheie lucrarea „Istoria”. A realizat opere cu caracter religios și laic.

⁴⁴ Giurescu C. Dinu 1981, *Statul Asăneștilor (I)* în *Magazin Istoric*, XV, 2, București, 11-13 și *Statul Asăneștilor (II)*, XV, 3, București, 12-16; BĂNESCU Nicolae 1942-1943, *O problemă de istorie medievală*; crearea și caracterul statului Asăneștilor, în *Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice*, III, XXV, București, 543-590; Ostrogorsky Georges 1956, *Histoire de l'État byzantin*, Paris, 424-440; Stănescu Eugen 1968, *Byzantinovlahica I: Les Vlaques à la fin du X-e siècle-début du XI-e siècle et la restauration de la domination byzantine dans la Péninsule Balcanique* en *Revue des Etudes Sud Est Européennes*, VI, 3, 407-438.

⁴⁵ Varo Ionescu Gabriela 1968, *Valah, român*, în *Magazin Istoric*, II, 12, București, 87-89; POP Ioan Aurel 2010, *Despre numele românilor și al țării (țărilor) lor*, în *Magazin Istoric*, XLIV, 5, București, 18-22; STĂNESCU Eugen 1977, *Vlahii din Imperiul Bizantin*, în *Magazin Istoric*, XI, 2, București, 18-22; NĂSTUREL P. S. 1969, *Valaques, Coumans et Byzantins sous le règne de Manuel Comnène, Thessalonique*; Ostrogorsky Georges 1963, *Geschichte des byzantinischen Staates*, München; XXX 1975, *Fontes Historiae Daco-Romanae*, Izvoarele istorice ale României, III, scriitori bizantini (sec. XI-XIV), București, 245-477.

⁴⁶ *Hronicul*, 241.

individualitate⁴⁷ iar numărul lor este destul de mare, întinzându-se din Moesia până în Tesalia. Organizarea lor politică este confirmată și pe timpul lui Ioan Cantacuzino,⁴⁸ având legături cu alte formațiuni⁴⁹ deoarece Vlahia Mare⁵⁰ avea un rol important în regiune.

Cantemir amintește de scrierile lui Laonic Chalcocondyl⁵¹ unde vlahii sunt menționați pe o zonă destul de mare, până în Tesalia și sunt de același neam cu cei din Dacia, de la nord de Dunăre. Și în munții Pindului⁵² sunt într-un număr mare și au același mod de viață cu ceilalți din Imperiul Bizantin⁵³.

Celor din Pind li se spun Kutzovlahi și duc o viață păstorească ca și cei de la Dunăre. De asemenea, sate populate de vlahi se găsesc în jurul Ioaninei⁵⁴. Scriitorii bizantini îi consideră pe vlahi continuatorii populației latine din Imperiul Roman de Răsărit⁵⁵.

În *Capitolul II* Cantemir prezintă cauzele pentru care vlahii balcanici doresc îndepărtarea dominației bizantine. Interesul manifestat față de mișcările acestora se circumscrie evenimentelor.

Imperiul Bizantin, în această perioadă, trece prin frământări politice la nivel înalt. Populația din

⁴⁷ Ibidem, 242-244.

⁴⁸ Vlahia Mare își va păstra de-a lungul timpului o largă autonomie, așa cum rezultă dintr-un act din 1342, emis de Ioan Cantacuzino, regent al împăratului minor Ioan V Paleologul, prin care îl numește pe Ioan Angelos, despot peste toate cetățile și ținuturile Vlahiei.

⁴⁹ Stănescu Eugen 1977, *Vlahii din Imperiul Bizantin*, 22.

⁵⁰ Hronicul, 245.

⁵¹ Laonic Chalcocondyl (c.1423-c.1490) este unul din marii istorici bizantini din secolul al XIV-lea, cunoscător al romanității orientale. În *Expunerile istorice* prezintă evenimentele din anii 1298-1463.

⁵² XXX 1975, *Fontes Historiae Daco-Romanae*, 484-485.

⁵³ Hronicul, 246.

⁵⁴ Ibidem, 247.

⁵⁵ Ibidem, 248.

Constantinopol se răscoală iar la tron se instaurează o nouă dinastie, Angelos,⁵⁶ prin Isaac II (1185-1195). Spre sfârșitul anului 1185 se declanșează războiul vlahilor cu împărăția bizantină⁵⁷.

Vlahii menționați cu numele de misieni, se ridică la răscoală, conduși de Petru și Asan.⁵⁸ Ei cer să fie primiți de împărat⁵⁹ - aflat în tabăra de la Kipsala⁶⁰ -, pentru a li se alătura bizantinilor în schimbul acordării unui domeniu⁶¹ în munții Haemus⁶². Cererile nu sunt îndeplinite⁶³ iar comportamentul împăratului determină răzvrătirea lor⁶⁴.

În *Capitolul III* Cantemir se referă la mijloacele utilizate de vlahi pentru a ieși de sub tutela bizantinilor și arată starea de spirit a acestora față de evenimente. Inițial nu toți vlahii au fost alături de răscoală.

Petru și Asan - pentru a-i atrage pe cei din sate, târguri, cetăți care erau indeciși - apelează la credința lor și astfel poruncesc să se zidească o biserică cu hramul Sfântul Dimitrie,⁶⁵ afirmând că Dumnezeu le dorea libertatea⁶⁶.

⁵⁶ Brezeanu Stelian 1981, *O istorie a Imperiului Bizantin*, București, 156.

⁵⁷ Hronicul, 249.

⁵⁸ Ștefănescu Ștefan 1969, Asăneștii, în *Magazin Istoric*, III, 10, București, 10-11.

⁵⁹ Se referă la integrarea lui Petru și Asan în pronoia, o instituție specifică feudalismului bizantin, o formă de cedare a impozitului de la țărani către anumite persoane și nu către visteria imperială, în urma unor servicii aduse autorităților bizantine.

⁶⁰ Azi Ipsela, oraș în Tracia. Împăratul se afla aici din cauza războiului cu normanzii.

⁶¹ Brezeanu Stelian 1981, *O istorie*, 228-229.

⁶² Hronicul, 250.

⁶³ Ostrogorsky Georges 1963, *Geschichte*, 133.

⁶⁴ Hronicul, 251.

⁶⁵ Sfântul Dimitrie patronul spiritual al Tesalonicului. În acest oraș i s-a ridicat o impunătoare biserică care de-a lungul timpului a fost distrusă și refăcută.

⁶⁶ Hronicul, 252.

Vlahii se adună la îndemnul celor doi conducători⁶⁷, alcătuiesc o armată din așezările Haemului și se îndreaptă spre cetatea⁶⁸ Preslav⁶⁹.

În *Capitolul IV* Cantemir prezintă începutul ostilităților cu armatele bizantine și le concretizează în primul război dintre vlahi și Isaac Angelos.

Împotriva răsculaților aliați cu bulgarii, este trimisă o armată condusă de împărat. Superioritatea armatei bizantine îi determină pe Asan și Petru să treacă și să se organizeze în nordul Dunării⁷⁰.

O nouă expediție imperială are loc în toamna anului 1186 împotriva lui Petru și Asan.

În urma acestei confruntări, armatele vlaho-bulgarilor sunt învingătoare⁷¹.

Armata bizantină se reface iar în anul 1187 pornește împotriva răsculaților⁷².

Regiunea Moesia este prădată iar împăratul se întoarce la Constantinopol⁷³.

Unghiul de vedere a lui Cantemir urmărește în amănunt confruntările armate de pe ambele maluri ale Dunării.

În *Capitolul V* Cantemir acordă atenție reorganizării vlahilor și menționează întoarcerea acestora de dincolo de Dunăre în Moesia.

⁶⁷ Ibidem, 253.

⁶⁸ Ibidem, 254.

⁶⁹ Una din cele mai vechi cetăți ale Haemusului, veche capitală a primului țarat bulgar. A avut denumirea și Megalopolis.

⁷⁰ Bănescu Nicolae 1996, *Răscoala vlahilor și bulgarilor*, în Magazin Istoric, XXX, 10, București, 5.

⁷¹ Giurescu C. Dinu 1981, Statul Asăneștilor (II), 13; ȘTEFĂNESCU Ștefan 1969, Asăneștii, 10.

⁷² Hronicul, 254.

⁷³ Ibidem, 255-256.

Cele afirmate ne demonstrează realitățile din nordul Dunării în contextul coalizării populațiilor din zonă. Astfel Asan își regroupează forțele⁷⁴ după ce primește sprijin de la sciți și cu o mare armată se întoarce la sud de Dunăre⁷⁵.

Dorința lui era să atace armata bizantină, să o înfrângă și să instaureze în regiune propria guvernare⁷⁶.

Oștile vlahilor erau numeroase iar împotriva lor împăratul bizantin Isaac II își organizează armata și la Taurokomos⁷⁷ se coalizează cu armatele cezarului Conrad de Monferrat⁷⁸ conducătorul mercenarilor latini din Constantinopol⁷⁹.

În *Capitolul VI* autorul se referă la cel de-al doilea război dintre vlahi și Isaac Angelos.

El utilizează toate informațiile pentru a demonstra că aceste ostilități nu puteau fi omise fără o confruntare directă. Sunt urmărite deplasările oștilor și itinerariile balcanice ale acestora, modul de organizare și nu în ultimul rând tacticile aplicate pentru câștigarea bătăliilor. Împăratul organizându-și oastea la Taurokomos, se va îndrepta împotriva armatelor vlahilor⁸⁰.

O reorganizare a armatei are loc la Vasterne⁸¹. După trei zile se îndreaptă către o nouă localitate numită Berroe⁸².

⁷⁴ Giurescu C. Dinu 1981, Statul Asăneștilor (I), 13.

⁷⁵ Hronicul, 256.

⁷⁶ Ibidem, 257.

⁷⁷ Localitate aflată în apropiere de Adrianopol.

⁷⁸ Dieten von Jan Louis 1971, Niketas Choniates. Erläuterungen zu den Reden und Briefen nebst einer Biographie, Walter de Gruyter, Berlin-New York.

⁷⁹ Hronicul, 258.

⁸⁰ Hronicul, 258.

⁸¹ Localitate în Bulgaria.

⁸² Stara Zagora.

Nu au străbătut nici patru parasanghe⁸³ când sunt întâmpinați de un bărbat care îi anunță că vlahii se întorc pe alte căi cu prăzi și prizonieri.

Aceștia aplică o tactică și anume își împart armata în două părți. Unii cu prada de război se îndreaptă către munți iar ceilalți se pregătesc pentru confruntare cu bizantinii. În urma acțiunilor militare o parte din prizonieri sunt eliberați. Împăratul oprește astfel năvălirea vlahilor la Berroe⁸⁴.

Chiar dacă se risipesc, ei hărțuiesc armatele bizantine care se îndreaptă spre cetatea Philippopolis⁸⁵. Operațiunile erau conduse direct de către Asan. Împăratul ia hotărârea de a-i supune pe vlahi mergând în Zagora⁸⁶. Armata bizantină se deplasează ajungând în localitatea Triadița⁸⁷.

De aici știa că drumul este mai lesnicios dar iarna începuse iar împăratul renunță la această campanie pentru a o relua la primăvară⁸⁸.

Se întoarce la Constantinopol făcându-și planuri pentru cucerirea cetății Loviții⁸⁹. Ofensiva este reluată în primăvara anului 1188 fără a-i învinge pe răsculați.

Totuși evenimentele nu au rămas fără urmări și au fost decisive pentru vlahi. Împăratul recunoaște printr-un acord noua realitate politică dintre Balcani și Dunăre, anume formarea statului vlaho-bulgar⁹⁰ cu centrul la Târnovo⁹¹.

⁸³ Unitate de măsură a lungimii la vechii perși preluate de choniates și de alți scriitori bizantini.

⁸⁴ Hronicul, 259-2605.

⁸⁵ Localitatea Plovdiv din Bulgaria.

⁸⁶ Regiune istorică în Balcani.

⁸⁷ Orașul Sofia din Bulgaria, numită în vechime Sardica.

⁸⁸ Hronicul, 261.

⁸⁹ Localitate situată la sud de Plevna.

⁹⁰ Hronicul, 262.

⁹¹ Capitala celui de-al doilea țarat vlaho-bulgar.

Capitolul VII continuă cu al treilea război al vlahilor împotriva lui Isaac Angelos. Cantemir descrie evenimentele din anul 1190⁹² în contextul presiunii exercitate de coaliția vlahilor.

El este interesat și reușește să arate starea de spirit sub care se aflau atât armatele vlahilor cât și cele bizantine. Vlahii aliați cu cumanii⁹³ năvălesc în părțile Apusului ale imperiului⁹⁴. Împăratul bizantin pornește împotriva lor⁹⁵. Ajunge în munți dar cetățile fortificate nu-i permit a fi cucerite.

Se întoarce pe la Berroe către Constantinopol. Vlahii hărțuiesc armatele împăratului iar acum se pregătesc să atace orașe mai mari. Au supus cetatea Varna⁹⁶ ajungând la Triadița⁹⁷.

Împăratul respinge atacul vlahilor în zona Philippopolis. Vlahii se reorganizează, atacă din nou⁹⁸ și în această situație reprezintă o mare amenințare pentru multe cetăți.

Năvălesc spre Philippopolis, Sardica și chiar Adrianopole. Împăratul este nemulțumit și de faptul că Alexie Gidos, conducătorul trupelor din Răsărit și Vasile Vatatzes, ale celor din Apus, au suferit mari înfrângeri. Gidos se retrage în dezordine iar celălalt cade în luptă⁹⁹.

În anul 1195, pe lângă insuccesele armatei bizantine față de armatele vlahilor, Isaac II este

⁹² Constantin Aspietes, fost comandant al armatei bizantine, în luptele împotriva vlahilor, este orbit din ordinul lui Isaac III Angelos, pentru că a cerut plata soldelor.

⁹³ Sciții.

⁹⁴ Părțile occidentale ale Imperiului Bizantin.

⁹⁵ Hronicul, 263.

⁹⁶ Punct strategic pentru bizantini.

⁹⁷ Hronicul, 264.

⁹⁸ Ibidem, 265.

⁹⁹ Ibidem, 266.

înlăturat de la tron de fratele său Alexios III Angelos¹⁰⁰.

În *Capitolul VIII* Cantemir descrie situația vlahilor sub Alexie III Angelos numit și Comnenos. El apreciază inițiativele de pace ale împăratului dar contextul nu este favorabil pentru asemenea demersuri. Odată ajuns la putere el încearcă să stabilească ordinea în imperiu¹⁰¹.

Pentru încetarea ostilităților trimite soli la Petru și Asan în vederea încheierii unui armistițiu.

Conducătorii vlahilor nu sunt de acord cu condițiile impuse de către împărat și ca atare acesta trimite un corp de oaste împotriva lor. Armata bizantină condusă de Isaac Comnenul se confruntă cu armata vlahilor condusă de Asan¹⁰².

În *Capitolul IX* Cantemir apreciază în mod special organizarea vlahilor și descrie evenimentele dramatice la nivelul conducerii lor. Aceasta trece prin perioade dificile în contextul eliminării conducătorilor lor. În anul 1196, Asan se întoarce în Moesia. Aici este asasinat de Ivanko sau Ioan, din același neam cu el¹⁰³.

Ivanko cere sprijin împăratului bizantin pentru a ocupa întreaga Moesie și să preia conducerea de la Târnovo. Împăratul îl trimite pe strategul Manuel Kamytzes¹⁰⁴ în fruntea unei oștiri dar acțiunile armatei eșuează. Ivanko se retrage către Constantinopol și i se încredințează apărarea orașului Philippopolis împotriva armatelor vlahilor.

¹⁰⁰ Ibidem, 267-268.

¹⁰¹ Ibidem. 268-269.

¹⁰² Ibidem, 270-271.

¹⁰³ Rudă apropiată țarului Asan.

¹⁰⁴ Conducătorul armatei bizantine care suferă un eșec împotriva armatelor lui Petru.

Pleacă din Philippopolis către hotarele Moesiei, dar armata se răscoală iar vlahii îi atacă, învingând¹⁰⁵. Astfel, Petru va stăpâni întreaga Moesie.

În anul 1197, Petru conducătorul vlahilor este asasinat.¹⁰⁶ Conducerea Imperiului Vlaho-Bulgar este preluată de Ioniță Caloian¹⁰⁷ (1197-1207), remarcabil comandant și conducător al armatei balcanice¹⁰⁸.

Dimitrie Cantemir inspirat de istoricul bizantin Nicetas Choniates îl confundă pe Ioniță (1197-1207) cu Ivanko ucigașul lui Asan căruia îi atribuie fapte de arme pe care nu le realizase.

Aceasta se datorează faptului că scrierile cronicarilor români¹⁰⁹ au interpretat greșit informații ale cronicarilor bizantini⁷ influențați și de anumite teorii legate de migrația românilor din sudul în nordul Dunării¹¹⁰.

În *Capitolul X* Cantemir urmărește evoluția vlahilor sub noul împărat. Acțiunile descrise au loc la începutul domniei¹¹¹ lui Ioniță¹¹².

În această perioadă și alte formațiuni statale ale vlahilor din Balcani se opun puterii bizantine și dă în detaliu mișcarea de rezistență a acestora. Ivanko ajunge la curtea din Bizanț iar împăratul dorea să-l atragă în familia imperială.

¹⁰⁵ Hronicul, 272-273.

¹⁰⁶ Ca și Asan de către un om din neamul lui.

¹⁰⁷ Giurescu C. Dinu 1981, Statul Asăneștilor (II), 13-14.

¹⁰⁸ Hronicul, 274.

¹⁰⁹ XXX 1975, Fontes Historiae Daco-Romanae, III, București, XXIV-XXVII.

¹¹⁰ Brezeanu Stelian 1980, „Imperator Bulgaria et Vlachia”. În jurul genezei și semnificației termenului „Vlachia” din titulatura lui Ioniță Asan, în Revista de Istorie, 33, 4, București, 651-655.

¹¹¹ Ștefănescu Ștefan 1969, Asăneștii, 11-12.

¹¹² Hronicul, 274.

Năvălirile vlahilor din neamul cărora și el face parte, se desfășoară acum în Haemus, Macedonia și Tracia¹¹³.

Însuși împăratul Bizanțului se îndreaptă spre Kypsala pentru a salva orașele din Tracia, distruse de vlahi. De asemenea, vroia să-l aducă sub ascultare pe Chrysos,¹¹⁴ conducător vlah al principatului situat pe Vardar, în ținuturile Serrai¹¹⁵.

La început Chrysos nu s-a înțeles cu Petru și Asan, chiar s-a ridicat cu armată împotriva lor, ca aliat al bizantinilor. Fiind bănuț de colaborare cu vlahii, este arestat apoi eliberat și pus să păzească¹¹⁶ localitatea Strumitza¹¹⁷.

Vlahii atacă din nou orașele din Tracia, ajung în apropierea localităților Misenia¹¹⁸ și Tzurulos¹¹⁹ ca apoi să se îndrepte spre Kyperion¹²⁰ spre Rodostos¹²¹, unde se împart în două armate¹²².

În anul 1199 are loc expediția nereușită a lui Alexis III împotriva lui Chrysos care avea în posesie Strumitza și reședința la Prosakos¹²³.

Cetatea¹²⁴ a fost abandonată de bizantini iar Chrysos a refăcut-o neputând fi cucerită prin atacurile lor. Împăratul o asediază fără succes¹²⁵ dar în final el va ceda cetățile și împrejurimile lui Chrysos stabilind

¹¹³ Ibidem, 275.

¹¹⁴ Stănescu Eugen 1977, Vlahii din Imperiul Bizantin, 21.

¹¹⁵ Localitate pe valea râului Strymon.

¹¹⁶ Hronicul, 276.

¹¹⁷ Oraș în sudul Macedoniei sârbești.

¹¹⁸ Localitate situată între Arcadiopolis și Tzurulos.

¹¹⁹ Corlu din Turcia europeană.

¹²⁰ Localitate în Tracia răsăriteană.

¹²¹ Localitate aflată la țărmul Mării Marmara, astăzi numindu-se Rodostos.

¹²² Hronicul, 277.

¹²³ Cetate aflată pe Vardar în Macedonia-Skopie.

¹²⁴ Hronicul, 278.

¹²⁵ Ibidem, 279.

legături mai apropiate. Chrysos va domni și peste mai multe sate de vlahi.

În *Capitolul XI* Cantemir îl menționează pe Ivanko ca aliat a lui Ioniță, creator a unui principat autonom cu centrul la Philippopolis¹²⁶.

Deși are o durată efemeră acesta demonstrează dorința vlahilor de a înlătura tutela bizantină. Împotriva lui este trimisă armata imperială care va fi înfrântă iar comandantul acesteia Manuel Kamytzes este luat prizonier.

Împăratul trimite un nou corp de oaste iar principatul lui Ivanko este încorporat imperiului¹²⁷. Alexis III și-a atras de partea lui alte regiuni și cetăți ce se întind până la Mosynopolis¹²⁸, muntele Pangheon,¹²⁹ spre marea Egee la Abdira¹³⁰.

În anii 1201-1202, Ioniță atacă imperiul, cucerește mai multe cetăți iar în final încheie pace cu Alexis III¹³¹.

În *Capitolul XII* Cantemir descrie evenimentele care duc la căderea împărăției bizantine sub latini. El face referiri la posibilitățile de colaborare între oștile vlahilor și cele bizantine împotriva latinilor care de multe ori va fi benefică.

Armatele latine ocupă ținuturile din Asia și Apus ale Imperiului Bizantin. Alexis III se refugiază de la Constantinopol la Almyros. El cere ajutorul lui Ioniță-aflat în munții Haemus- cel care pustiise de atâtea ori părți ale Imperiului Bizantin.

¹²⁶ Ibidem, 281.

¹²⁷ Ibidem, 282.

¹²⁸ Localitate situată în nordul Greciei.

¹²⁹ Munte în sudul Bulgariei.

¹³⁰ Localitate în Grecia de nord la sud de Xanthi. Hronicul, 283.

¹³¹ Ibidem, 284-286.

Ajutate de armatele vlahilor, orașele-cetăți din Tracia rezistă în fața atacurilor latinilor care suferă pierderi însemnate. În alte zone, occidentalii catolici reușesc să-și consolideze pozițiile¹³².

În *Capitolul XIII* Cantemir oferă detalii referitoare la confruntările între vlahi și latini și face observații de ordin militar.

El descrie caracterul și poziția lui Ioniță față de armatele occidentale. În acest timp vlahii atacă cetăți și târguri din apropierea Constantinopolului vasale noilor cuceritori¹³³.

Ioniță îndeamnă la răzvrătire cetățile din zona Tesalonicului și va cuceri cetate după cetate¹³⁴.

Capitolul XIV prezintă împărăția grecilor de la Niceea și moartea lui Balduin în robie. Presiunea lui Ioniță asupra latinilor este puternică dar și victoriile sunt pe măsură. Autorul oferă detalii în contextul confruntărilor armate dar și al cuceririlor de noi teritorii de către armatelor vlahilor.

La începutul anul 1205 Ioniță își continuă ocupațiile la cetățile din întreaga Tracie și sprijină răscoala aristocrației grecești din regiune. Sub amenințarea vlahilor, Balduin cheamă în ajutor trupele latine de dincolo de Bosfor în primăvara anului 1205.

Armatele vlaho-bulgaro-cumane conduse de Ioniță înving armatele bizantine sub zidurile Adrianopolului iar Balduin este luat prizonier¹³⁵.

¹³² Ibidem, 287-292.

¹³³ Giurescu C. Dinu 1981, Statul Asăneștilor (II), 14-15; ȘTEFĂNESCU Ștefan 1969, Asăneștii, 11-12.

¹³⁴ Hronicul, 293-298.

¹³⁵ Brezeanu Stelian 1981, O istorie, 165-166; ȘTEFĂNESCU Ștefan 1969, Asăneștii, 11.

Ioniță își consolidează importante poziții în Tracia și Macedonia¹³⁶.

În *Capitolul XV* Cantemir descrie biruința lui Ioniță și dobândirea a mai multor cetăți și face observații asupra zonelor eliberate. După cucerirea cetăților din Tracia, Macedonia, zona Tesalonicului de la latini, Ioniță le cedează locuitorilor¹³⁷. Sunt eliberate și cetățile Sirras, Tesalonic, Skopie¹³⁸.

În *Capitolul XVI* Cantemir oferă detalii despre confruntările militare din regiunea Tracia.

Evenimentele se referă la acțiunile latinilor dar și ale bizantinilor. Este descrisă starea în care se află cetățile, inclusiv cea a Adrianopolului, în urma confruntărilor armate¹³⁹.

Evenimentele din anul 1206 sunt relatate în amănunt la *Capitolul XVII*.

Armatele vlahilor conduse de Ioniță amenință oștile latine și ca atare unele se retrag din Asia în partea Europeană. Au loc lupte pentru cucerirea cetăți Philippopolis și este menționată ascensiunea lui Theodor Lascaris¹⁴⁰.

Ioniță se întoarce în Moesia, restabilește ordinea și din nou va porni cu armatele împotriva bizantinilor și latinilor. O parte din oaste va ajunge la Adrianopol¹⁴¹.

¹³⁶ Hronicul, 299-301.

¹³⁷ Ibidem, 301.

¹³⁸ Ibidem, 302-304.

¹³⁹ Ibidem, 305-307.

¹⁴⁰ Ibidem, 307.

¹⁴¹ Ibidem, 307-310.

În anul 1207 intervine moartea neașteptată a lui Ioniță, asasinat sub zidurile cetății Tesalonic de către aliatul său cuman Monaster¹⁴².

În *Capitolul XVIII* Cantemir arată intenția directă a otomanilor în contextul războiului între Theodor Lascaris și sultanul turcilor care exercită presiuni mari asupra Imperiului Bizantin. Lascaris încearcă să încheie tratate de alianță împotriva turcilor¹⁴³.

Informațiile prezentate de Cantemir constituie o sursă documentară interesantă, mai ales prin coroborarea lor cu alte documente ale timpului.

Deși acordă un spațiu de descriere confruntărilor militare, evenimentele care se succed cu repeziciune sunt surprinse în esența lor.

¹⁴² Giurescu C. Dinu 1981, Statul Asăneștilor (II), 14.

¹⁴³ Brezeanu Stelian 1981, O istorie, 165-167.

Cantemir, domn luminat și umanist cărturar

Arhim. conf. univ. dr. Vasile MIRON

Contextul istoric în care activează Dimitrie Cantemir

Începutul secolului al XVII-lea, înscrie în cronica neamului, cea dintâi unire a celor trei Țări Române, sub domnia marelui voievod Mihai Viteazul; unitate națională treimică, sfântită cu sângele său martiric la 9/19 august 1601.

De atunci, la Mănăstirea Dealu, s-a aprins o candelă, candela conștiinței naționale române care nu va apune din ființa acestui neam, atât cât soarele va străluci pe cer.

De acum, lupta redeșteptării naționale din cele trei provincii românești va căpăta un caracter nou și va continua mai riguros și mai victorios la realizarea unității naționale prin sabia cuvântului, a cuvântului scris care va încrusta pentru totdeauna pe pedestalul demnității, limba, cultura, credința și conștiința noastră românească.

În acest context, între marii bărbați de cultură și de simțire românească, la al treilea pătrar al secolului al șaptesprezecelea se înscrie marea personalitate a domnitorului luminat și cărturarului umanist – Dimitrie Cantemir.

„Izvorătorul de carte” – Dimitrie Cantemir – s-a născut în ziua de prăznuire creștină a „*Sfântului Dimitrie izvorătorul de mir*”, (la 26 octombrie 1673); os de domn, răsărit din coapsa lui Constantin Cantemir (1685-1693) și a domniței Ana așa cum consemnează Mitropolitul Academician Dr. Antonie Plămădeală, în lucrarea sa *Dascăli de cuget și simțire românească*.

Acest vlăstar de domn moldovean, apare în istorie ca un luceafăr pe cerul înstelat al culturii și simțirii românești al secolului al XVII-lea, secol în care Moldova oferă „întregii seminții românești” – *Cartea românească de învățătură* – (Cazania) Mitropolitului Varlaam (1643), monument al limbii, literaturii și culturii naționale, tipărită la Iași în tipografia lui Petru Movilă după *Mărturisirea de credință ortodoxă* a Mitropolitului Kievean (1642); urmată de *Cartea românească de învățătură de la pravelele împărătești și de la alte giudețe* (1646), constituind cel dintâi cod de legi în limba română și unul dintre primele legiuiri din Europa tipărite în limba națională a unui popor.

În același timp, în Țara Românească, după ce egumenul mănăstirii Dealu, Matei al Mirelor, termină de scris în versuri *Cronica Țării Românești* (pentru anii 1602-1618); călugărul oltean Mihail Moxa, întocmește *Pravila bisericească* tipărită la Govora (1640).

Odată cu Letopisețul Țării Românești (1650), la Curtea lui Matei Basarab se zămislea *Îndreptarea Legii* (1652), în timp ce Udriște Năsturel oferă spiritualității românești în traducere *Viața sfinților Varlaam și Ioasaf* și *Imitatio Christi* a lui Thomas de Kempis; confirmându-se prin toate acestea, înaltul grad la care se ridicase limba română, care de acum va domina cultura, spiritualitatea și pe cărturarii epocii respective.

În același timp, din Transilvania, după tipăriturile diaconului Coresi, avea să se înscrie ca

monument al culturii române Noul Testament de la Bălgrad (1648) al Mitropolitului Simion Ștefan care avea să fie adresat către toată seminția românească prin cuvintele: „Cuvintele sunt ca banii și banii aceea sunt buni care circulă peste tot”.

Dimitrie Cantemir se înscrie pe firmamentul culturii românești în epoca marilor cronicari români:

Grigore Ureche, oferă cea dintâi creație istoriografică a vechii culturii române prin *Letopisețul Țării Moldovei* (de la întemeiere până în 1594);

Nicolae Milescu, înainte de a merge în misiune diplomatică în China, termină de tradus din limba greacă în limba română Septuaginta (Vechiul Testament);

Miron Costin, la 1675, redă în circuitul culturii românești *Letopisețul Țării Moldovei*, iar când umanistul Cantemir avea doar vârsta de doisprezece ani, marele cronicar (la 1685) își încheie capodopera: *De neamul Moldovenilor* – „charta conștiinței latine și a mândriei originii române”.

„Spiritul și ideile din această Cronică vor căpăta dimensiuni monumentale, în vasta operă a lui Dimitrie Cantemir și, prin aceasta, în conștiința națională a cărturarilor Școlii Ardelene”.

Istoricul, teologul, umanistul și cărturarul Dimitrie Cantemir se naște odată cu Psaltirea în versuri a mitropolitului Dosoftei (Uniev 1673), în timp ce frații Șerban și Radu Greceanu împreună cu episcopul Mitrofan al Hușilor trudeau la realizarea celui mai grandios edificiu al limbii, culturii și literaturii române, – Biblia lui Șerban Cantacuzino, Biblia de la București sau Biblia anului 1688.

Secolul în care se naște și se formează Dimitrie Cantemir este un secol al efervescenței culturii și al

artei românești dominată de epoca lui Vasile Lupu și Matei Basarab.

Marele Cantemir cu aripi de vultur se înalță în cultura națională și universală de pe temelia culturii, artei și gândirii profunde a Cantacuzinilor și Brâncovenilor, el însuși fiind un exilat martirizat pe altarul conștiinței de neam, așezat cu demnitate în marele monument al credinței și al ființei noastre naționale.

*Personalitatea universală a luminatului
Cantemir*

În acest fel, Dimitrie Cantemir se înscrie în istorie ca o personalitate remarcabilă a culturii europene și naționale, fiind primul academician român, pe care în 1973, UNESCO l-a omagiat, incluzându-l alături de ceilalți savanți erudiți, ca reprezentant al culturii universale.

Poliglot și spirit enciclopedist, Dimitrie Cantemir, prin preocupările sale în multiple domenii: filosofie, istorie, geografie și cartografie, beletristică, muzicologie, teologie și orientalistică, matematică și fizică a stârnit admirația savanților și diplomaților, a regilor și împăraților din vremea sa.

Adevărat precursor al gândirii moderne românești, acest învățat a lăsat o prețioasă zestre culturală care se bucură de durabilitate și apreciere unanimă, datorită remarcabilei sale contribuții adusă la dezvoltarea tezaurului cultural al umanismului actual¹.

¹ Prof. Constantin Mihălcescu, *Umanistul Dimitrie Cantemir*, „Mitropolia Olteniei”, anul XXV (1973), nr. 9-10, p. 735.

Fiu de domn și principe luminat al Moldovei (29 martie 1693 – 18 aprilie 1693 și noiembrie 1710 – 16 aprilie 1711), diplomat și om de arme, și-a închinat viața și opera în slujba poporului român, militând pentru libertatea, independența și propășirea sa culturală și socială.

În cultura română, Dimitrie Cantemir a fost cel dintâi mare poliglot. El conversa cu ușurință în unsprezece limbi, ceea ce confirmă o memorie rar întâlnită. „Limbile streine le-a învățat mai întâi în familie. Tatăl său, domnul Constantin Cantemir (1685-1693), a adus la Iași un renumit învățat grec – Ieremia Cacavelas – pentru educația fiilor săi”, așa cum se desprinde din Descrierea Moldovei².

Umanismul lui Dimitrie Cantemir

Dimitrie Cantemir a întruchipat calități ale savanților umaniști din epoca Renașterii. Cultura umanistă a pătruns în țara noastră, grație legăturilor cu școli superioare din străinătate: Polonia, Constantinopol, Italia – patria Renașterii – și cu umanismul și cultura europeană. În Transilvania, umanismul a avut ca reprezentant de seamă pe Nicolaus Olahus (1493-1568), care informa cercurile umaniste din Europa despre originea română a poporului român.

În secolul XVII umanismul se manifesta *prin impunerea limbii naționale, originea romană și prin*

² Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1973, p. 373: „Apoi și tatăl nostru, Constantin Cantemir, a chemat la Moldova pe preainvățatul ieromonah Ieremia Cacavela Cretanul și i-a dat în grijă învățătura fiilor lui...”.

ideea de unitate națională, ilustrată de istoriografia română.

De aceea, formarea umanistă a lui Dimitrie Cantemir nu poate fi disociată de cea a cronicarilor: Nicolae Milescu, Miron Costin, Grigore Ureche, de mitropolitul Dosoftei și de stolnicul Constantin Cantacuzino.

Detășându-se de epocă, a depășit pe înaintași, susținând idei care aveau să fie reluate de renumita Școală Ardeleană.

Pe de altă parte, în Cantemir s-au îmbinat, în mod fericit, o inteligență scilicet, dragoste de muncă, voință și răbdare într-un mediu cultural propice și favorabil³.

Umanismul lui Dimitrie Cantemir se desăvârșește la Constantinopol, unde a fost trimis de Constantin Cantemir ca ostatic și apoi capuchehaie. A studiat la Marea Școală sau Academia Patriarhiei Ecumenice din Fanar, având profesori renumiți: Meletie de Arta, Alexandru Mavrocordat, marele predicator Ilie Miniat, Hrisant Notaras – viitor patriarh al Ierusalimului.

Doi greci, Angeli și Kiemani Ahmed, l-au inițiat în muzica turcească iar un învățat turc, Saadi Efendi, i-a fost profesor de matematică și gimnastică.

Cultura vastă și erudită și limbile pe care le însușise l-au ajutat, de timpuriu, în creația proprie. Scrierile din tinerețe dezbat probleme filozofice, în care își dau întâlnire ideile originale cu normele moralei creștine⁴.

Opera teologică a lui Dimitrie Cantemir

³ Prof. Constantin Mihălcescu, *op. cit.*, p. 736.

⁴ *Ibidem*, p. 737.

Prima sa carte este *Divanul* sau *Gâlceava înțeleptului cu lumea sau Giudețul sufletului cu trupul* și a fost scrisă sub influența lui Ieremia Cacavelas. Tipărită la Iași în 1698, scrierea abordează probleme legate de formarea personalității morale a omului.

Deși este „o izvodire originală după Vechiul și Noul Testament”, cum spune N. Iorga, *Divanul* se întemeiază și pe gândirea filozofilor antici stoici, cum ar fi: Socrate, Cicero, Epictet, Seneca, Plutarh și a gânditorilor Renașterii: Erasmus, Van Helmont, pe care îi citează.

„*Divanul* este prima carte românească originală de gândire religioasă”⁵ și este fundamentată pe elementele tradiționale ale doctrinei ortodoxe, dar și pe metodele și principiile raționale.

„Deși se arată atât de permeabil culturii laice, culturii *noi*, Cantemir rămâne un ortodox, care trage o deosebită fală din acest fapt”⁶.

În *Divanul*, Cantemir este preocupat, deci de educația morală a omului.

De aceea, opera aceasta își păstrează valoarea și importanța ei pedagogică până astăzi.

Prin ea, Dimitrie Cantemir are și alt rol în cultura română: „*întemeietor al filosofiei românești*”⁷, ceea ce reprezenta un lucru foarte important pentru vremea aceea.

O lucrare de originalitate este și *Sacrosanctae scientiae indepingibilis imago* (1700) – Imaginea științei sacre.

⁵ *Divanul*, Editura pentru literatură, București, 1969, p. 131.

⁶ Dan Bădăraș, *Dimitrie Cantemir*, Editura Academiei R.S.R., București, 1964, p. 195.

⁷ G. Ivașcu, *Istoria literaturii române*, vol. I, Editura Științifică, București, p. 246.

Știința sacră este teologia. Pe temeiul învățaturii ortodoxe, el încearcă să explice existența lumii și a omului. Mijloc de cunoaștere a Absolutului este Revelația dumnezeiască, dar nu exclude și celelalte mijloace de cunoaștere: filosofică, psihologică, istorică, astronomică, etc. Este prima scriere de metafizică românească⁸.

O altă lucrare, în care dezbate tot probleme de educație, este *Logica*, cu titlul latin *Compendium universae logices institutiones* (1700-1704).

Dimitrie Cantemir a fost un fervent apărător al Ortodoxiei românești. Astfel, în *Loca obscura in cathechesi*, el apără învățătura ortodoxă de influențele protestante și catolice.

Domnia și pribegia domnitorului

Ca umanist, Cantemir a căutat să pună în practică idealurile sociale și politice ale unei guvernări luminate; ajuns domn al Moldovei, a promulgat unele reforme.

Astfel, Ion Neculce spune în *Letopisețul* său: „A scăzut <<banii steagului>> (dare ce se lua la noua domnie) pe jumătate, așijderea și mazililor le-au scăzut tot pe jumătate și mai bine dajdiile”, a desființat „destina” și altele⁹.

Speranța eliberării de sub jugul turcesc i-a sugerat ideea de a încheia tratate de alianță cu Rusia lui Petru cel Mare. Visul de neatârnamare n-a fost realizat și, după înfrângerea de la Stănilești (1711), s-a refugiat în

⁸ Prof. C. Mihălcescu, *op. cit.*, p. 738.

⁹ Mihail Kogălniceanu, *Cronicele României sau Letopisețele Moldaviei și Valahiei*, tom. II, București, 1872, p. 303.

Rusia. Aici a devenit senator și consilier al lui Petru cel Mare, care-l socotea „om învățat și capabil pentru sfaturi.

În anul 1714, a fost ales membru al Academiei de științe din Berlin. Până la sfârșitul vieții, rămas în Rusia, militând pentru eliberarea și înălțarea patriei prin scrierile sale.

Creația istorico-literară a marelui umanist

Dimitrie Cantemir a scris în limba latină, la cererea Academiei din Berlin, lucrarea monografică *Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae*, 1714—1716. (Descrierea statului vechi și contemporan al Moldovei, tradusă în limba română în anul 1825).

Este o operă științifică alcătuită din trei părți: partea geografică, partea politică și despre cele bisericești și ale învățăturii în Moldova.

Descrierea Moldovei este o sinteză geografică, istorică, administrativă, etnografică, culturală, fără precedent în cultura română, la nivelul științei europene.

Istoricul literar P. P. Panaitescu spunea că „*Descrierea Moldovei* este cea dintâi scriere științifică a unui român”¹⁰. Lucrarea era însoțită de o hartă desenată de Cantemir. Este prima hartă a Moldovei ce s-a tipărit la Haga în 1737.

O mențiune demnă de remarcat în această lucrare o constituie faptul că autorul precizează că Mitropolitul

¹⁰ P. P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir, viața și opera*, Editura Academiei R.P.R., București, 1958, p. 148.

Țării Moldovei se bucura de deplină autonomie față de Patriarhia Ecumenică:

„...De altfel, Mitropolitul Moldovei poartă în Biserica Răsăriteană o vrednicie cu totul deosebită și care este refuzată altora (mitropoliți), căci, cu toate că nu se bucură de numele de patriarh și măcar că primește binecuvântarea patriarhului, nici nu este îndatorat să aștepte ceea ce se cheamă ψήφον – votare sau <<întărirea Marei Biserici>>, ca toți ceilalți mitropoliți.

Celui ales, după ce a fost aprobat de domn, îi conferă harul cei trei episcopi ai Moldovei și printr-o scrisoare trimisă patriarhului fac cunoscut că a fost ales cutare sau cutare om cuvios, cu bun chip și învățat.

Același lucru îl face și Domnul printr-o osebă scrisoare către patriarh și-l roagă să-l întărească, prin binecuvântarea sa, în vrednicia aceea pe nou sfințitul mitropolit, ceea ce patriarhul nu poate refuza, în nici un chip, ci trebuie să împlinească întru totul voia domnului.

Mai departe, el este scutit de tributul care se plătește patriarhului de către toți mitropoliții sub numele de <<dajdie obștească și ajutor>> și nici nu este îndatorat prin nici o lege să-l întrebe pe patriarh despre treburile care au a se face sau care s-au făcut în Biserica Moldaviei, ba el chiar se folosește în Moldova de aceeași libertate pe care o are patriarhul de Ohrida în dieceza sa”¹¹.

Dimitrie Cantemir s-a preocupat și de istorie. Lucrările sale i-au creat faima de istoric european. Iată lucrările sale de istorie:

¹¹ Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei...*, p. 175.

Istoria imperiului otoman (Incrementa atque decrementa Aulae Othomanicae) in 1716, operă de mare circulație europeană;

Sistema religiei mahomedane, în 1722, la dorința lui Petru cel Mare;

Vita Constantini Cantemyri, în 1716, prima monografie biografică modernă în cultura română, în care prezintă figura lui Constantin Cantemir;

Hronicul vechimei a româno-moldo-vlahilor, scrisă la cererea Academiei din Berlin. Din nefericire lucrarea nu a fost terminată. În 1717, Cantemir a scris pentru „Academia științelor din Berlin un tratat pe scurt, în latinește;

Historia Moldo-Vlachica. Din Hronic, Cantemir n-a realizat decât prima parte, care se termină cu descălecatul Moldovei și a Țării Românești, sub Dragoș și Negru-Vodă.

Autorul afirmă descendența romană a poporului român și originea latină a graiului limbii locuitorilor din Moldova, Muntenia și Ardeal. „Adevereste, zice el, graiul limbii a lăcuiitorilor acei țări, carele și până azi latinesc iaste... precum limba lor din cea latinească să fi ieșit”¹².

Unitatea etnică este demonstrată logic și argumentat de către Dimitrie Cantemir. El susține că poporul care locuiește în Dacia își trage originea de la Roma și ilustrează acest adevăr pe baza următorilor termeni: Dacia, Țările Românești, Daco-Romania, Țara Românească:

„Precum și acest nume cum moldovenilor sau muntenilor și ardelenilor prin multă vreme au fost tot unul și de obște, iară mai pre urmă s-au despărțit”¹³.

¹² Principele Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimei a româno-moldo-vlahilor*, București, 1901, p. 160; Prof. C. Mihălcescu, *op. cit.*, p. 742.

¹³ *Ibidem*, p. 297.

Cronicarii s-au mândrit cu descendența romană a poporului român care este nobilă, el descinzând din romani, care au avut o civilizație aleasă și o cultură clasică.

Dimitrie Cantemir realizează pentru întâia oară „sinteza unității conștiinței autohtone a românilor și argumentează științific originea romană a românilor, servind drept ripostă împotriva unor teorii greșite cu privire la originea poporului român”¹⁴.

Foarte important este că Dimitrie Cantemir nu scrie un Letopisetz, așa cum concepe el *Hronicul*, ci o istorie a tuturor românilor, pe care n-o izolează de istoria altor popoare, ci o încadrează în istoria universală¹⁵.

Evenimentele le analizează în spirit filosofic, pe baza determinismului cauzal, pe teme științifice, bazat pe observații și pe legile care guvernează cursul istoriei. Dar în *Istoria imperiului otoman*, evenimentele au un caracter strict istoric.

Unele evenimente au dus la creșterea imperiului, altele la descreștere, arătând că dezechilibrul intern condamnă la pieire marele imperiu, care ținea sub apăsare atâtea popoare.

De asemenea, un lucru deosebit de important este remarcabila contribuție a lui Dimitrie Cantemir la croirea de noi drumuri pentru dezvoltarea limbii literare române. „El pune baze începutului de modernizare a limbii”¹⁶.

Dacă introducerea neologismelor i-a preocupat pe înaintași: Simion Ștefan, Miron Costin, Dosoftei, Cantemir își dă seama că împrumutarea cuvintelor din limbi străine naște dificultăți de înțelegere. De aceea, el se străduiește să le explice.

¹⁴ *Umanistul Dimitrie Cantemir*, p. 742.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Umanistul Dimitrie Cantemir*, p. 142.

Astfel, glosarul din prima sa scriere românească, *Divanul*, este alcătuit cu tâlcuirea cuvintelor: libov = dor; pomăzui = a unge; scară = tablă de materii; hluger = tulpină.

Umaniștii s-au manifestat și pe tărâmul beletristicii. Gânditor umanist, Cantemir este și el deschizător de drumuri în literatură română. În 1705, el scrie:

Istoria ieroglifică (de fapt între 1703—1705), tipărită la București, în 1883 de Gr. Tocilescu. Această lucrare este primul roman alegoric din literatura română în care se desfășoară un vast tablou al societății feudale din Moldova și Țara Românească.

Opera prezintă evenimentele contemporane legate de lupta pentru domnie între partidele boierești din Țările Române. După mazilirea Vidrei (Constantin Duca), boierii din cele două principate se adună lângă Adrianopol pentru a desemna pe noul domn. Acesta va fi impus prin voința Corbului (Constantin Brîncoveanu) și domnia revine Struțocămilei (Mihai Racoviță), act consfințit oficial.

Întorși în țară, boierii determină prin jaful lor răscoala muștelor (țăranii). Corbul obține ordinul de arestare și surghiun al Inorogului (Dimitrie Cantemir), principalul său rival politic.

Dar situația schimbându-se în favoarea Inorogului, scaunul Moldovei revine Filului (Antioh Cantemir), iar Corbul duce, nevoit, tratative de împăcare cu Inorogul.

Istoria ieroglifică este un manual politic și un eseu filosofic, în același timp. Lupta pentru domnie se reflectă și printr-o dispută filosofică, printr-un conflict de principii între două simboluri: Inorogul și Corbul¹⁷.

¹⁷ *Ibidem*, p. 743.

În acest roman pamfletar, Cantemir dezbate unele probleme legate de cunoașterea omului și a rolului pe care-l are în societate și natură.

Omul este pieritor, un „atm putrezitor”, dar este și marea excepție în opoziție cu lumea înconjurătoare, singura ființă care se poate realiza pe sine, să se desăvârșească și să aspire la nemurire și la dobândirea fericirii veșnice.

În *Istoria ieroglifică*, Cantemir își arată simpatia față de țăranii răzeși, a căror trudă o compară cu a albinelor. Boierii, care storc bani din sudoarea săracilor sunt „pungi de piele cu sânge umplute”¹⁸.

El aduce elogii științei, exprimându-și opinia ca dregătoriile înalte să fie acordate celor cu știință de carte, îndoindu-se, în felul acesta, de capacitatea boierilor. „Știința înțelepciunii nu lăcuește în scaunele trufașe și înalte, ci în capetele plecate și învățate”¹⁹. Deci, modestia este însușirea omului învățat.

Cantemir a avut mult respect și pentru artă. Avea pasiune pentru muzică (interpret, instrumentist, profesor, etnograf, folclorist, teoretician muzical, compozitor, etc.).

A stat la Constantinopol între anii 1688 – 1710 (adică 22 de ani), când Imperiul Otoman cunoștea cea de-a treia epocă de înflorire muzicală.

Mănăstirile de derviși (călugări musulmani), celebrele „tekke”-le din capitala otomană, aveau școli avansate pe diferite planuri în domeniul artei muzicale. Seraiul și demnitarii imperiului protejau și încurajau pe muzicanți, organizând concerte de muzică în casele lor în care invitau pe cei mai străluciți interpreți.

¹⁸ *Istoria ieroglifică*, vol. II, Editura pentru literatură, București, 1965, p. 53.

¹⁹ *Ibidem*, p. 76.

De aceea și aceste împrejurări i-au favorizat cultivarea talentului muzical²⁰.

Monarchiarum phisica examinatio (Cercetare a monarhiilor în lumina filosofiei naturale), 1714, în care „expune rațiunile logice și naturale ale evoluției marilor state care apar, predomină și decad, lăsând locul altora”²¹.

Patriotismul cantemirian

Întreaga operă a lui Cantemir este însuflețită de un patriotism fierbinte. Despărțit de țară, a scris cu gândul la patria lui, pe copii i-a crescut cu gândul revederii patriei.

„Poate noi vom vedea patria noastră de odinioară”, scria Maria, fiica sa, într-o scrisoare adresată lui Antioh Cantemir. Cantemir a luptat cu nestăvilit devotament pentru neatârarea și suveranitatea țării lui. „Luptă-te pentru moșie... și dragostea toate le biruiește”.

În *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, el adresează acest mesaj urmașilor: „să nu se mândrească în trudele și sângele strămoșilor”, ci să se ridice la gloria străbună, „cari cu mult mai cu ferice au ținut cinste a muri, decât cu chip de cinste și de bărbăția lor, nevrednici a trăi”²².

²⁰ A se vedea la Diac. asist. Nicu Moldoveanu, *Preocupări muzicale ale lui Dimitrie Cantemir*, „Mitropolia Olteniei”, anul XXV, (1973), nr. 11—12, p. 908-917.

²¹ Pr. prof. dr. Al. I. Ciurea, „Îndrumător bisericesc, misionar și patriotic”, nr. 1 (1985), editat de Episcopia Romanului și Hușilor, p. 60.

²² Principele Dimitrie Cantemir, *Hronicul*, p. 7 ; Prof. C. Mihălcescu, *op. cit.*, p. 743.

Patriotismul arzător al lui Dimitrie Cantemir se vede și din aceea că el își revarsă mânia asupra interpolatorilor, asupra celor ce falsifică trecutul și adevărul istoric al poporului nostru.

Crezul istoricului trebuie să fie obiectivitatea, dragostea pentru adevăr, căutarea și scoaterea lui la lumină: „Ce noi precum denceput am giuruit, ori plăcut, ori neplăcut ar fi, carele istoricii pentru neamul românilor scris au lăsat, pre toate cu o inimă și cu un condeiu le vom arăta”²³.

Unitatea și continuitatea națională în opera lui Dimitrie Cantemir

Preocupat de unitatea națională, originea și continuitatea românilor în Dacia, Cantemir consideră Dacia, asemeni cronicarilor înaintași, ca fiind leagănul etnogenezei românilor.

Unitatea politică a neamului româno-moldo-vlahilor în spațiul carpato-dunărean este confirmată până și de numele și de limba acestuia, „care nebiruit martur iaste”²⁴.

În privința originii, el susținea, însă, că românii se trag numai din romani, prefigurând una din ideile de bază ale Școlii Ardelene.

Dar, dezbaterea acestor mari idei ale renașterii noastre: originea latină, continuitatea, de viață în Dacia și unitatea de neam, face din Cantemir puntea de

²³ D. Cantemir, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, text ales și stabilit, tabel cronologic, prefăță și note de Stela Toma, Editura Albatros, București, 1981, p. XXXI.

²⁴ *Ibidem*.

legătură între cronicarii secolului XVII și epoca modernă²⁵.

Dimitrie Cantemir a avut un adevărat cult pentru civilizația antică romană. Roma antică a fost leagănul unei civilizații unice în lume și în aceasta constă mândria poporului român că descendența sa provine din neamul nobil al romanilor „că de la Râm ne tragem”.

Încă din 1705-1707, Cantemir căuta urmele stăpânirii romane în Dacia. Astfel, în *Hronic*, el menționează cum a căutat o inscripție romană găsită la Galați: „Ce noi această piatră, și în domnia fratelui nostru Antioh, și pe vremea noastră, trecând pe la Galați într-adins am cercat-o ce nu s-au aflat”²⁶.

Dimitrie Cantemir pune pentru prima dată problema continuității totale, neîntrerupte a românilor pe teritoriul țării.

Pentru Dimitrie Cantemir a existat o unitate politică și după cucerirea și colonizarea Daciei de către romani, iar, ulterior, datorită împrejurărilor istorice, teritoriul ei s-a despărțit în cele trei provincii „Moldova, Muntenia și Ardealul”²⁷.

Adversar politic al otomanilor, Dimitrie Cantemir atrage atenția lumii civilizate asupra pericolului pe care-l reprezenta acest imperiu ridicat pe cuceriri, jaf și exploatare.

Dragostea sa pentru pământul Moldovei îl îndeamnă să facă cunoscută vitejia românilor în lupta cu balaurul vavilonesc. El arată că rezistența opusă de români turcilor a constituit un zid în apărarea

²⁵ *Ibidem*, p. XXXVI.

²⁶ Petru Vaida, *Cantemir și umanismul*, Editura Minerva, București, 1972, p.203, nota 1.

²⁷ Maria Mușat, Silvestru Boatcă, *Dimitrie Cantemir*, Editura militară, București, 1975, p. 125.

civilizației europene și de aceea este de datoria tuturor țărilor Europei să lupte alături de români împotriva Porții.

„De le vom căuta firea, inima și cea ironicească vitejie, aiave iaste că a hotărălor lumii românești împotriva sirepelor niamuri tătărăști ca pe niște ziduri de armă puși și nebiruiți apărători s-au socotit”²⁸.

Craiul țării în credința, cultura și știința românească

Promovarea ideii patriotismului de către Dimitrie Cantemir reflectă sensul patriotic al operei științifice a marelui cărturar²⁹ care a avut un rol hotărâtor în biruința limbii române ca limbă de cultură.

Deosebit de semnificativă este relevarea întemeierii tipografiilor românești în secolul al XVII-lea.

Datorită tipografiei românești întemeiată de Vasile Lupu, spune Cantemir, „S-au putut citi în graiul țării, la început evangheliile și scrierile apostolilor, după aceea și toată liturghia”³⁰.

Pentru umanistul moldovean, care a fost preocupat toată viața de răspândirea culturii în limba poporului, de crearea limbii științifice și literare românești, pătrunderea limbii române în biserică, dar,

²⁸ *Ibidem*, p. 128.

²⁹ Petru Vaida, *op. cit.*, p. 90. „*Patosul cetățenesc vibrează în prefețele cărții ce încununează întreaga operă, Hronicul, umanismul, arătând motivele care l-au îndemnat să scrie, enunță principiul patriotic apelând la tradițiile civismului antic: Neclătită (neclintită) și nemutată rămâne acea vestită a bătrânilor zisă: luptă-te pentru moșie. <<Non solum nobis, sed et Patriae et amicis vivendum>>*”.

³⁰ *Ibidem*, p. 143.

desigur și în cultură în general, este un moment tot atât de important al renașterii culturii moldovenești și românești în genere.

Deși este vorba despre o monografie consacrată Moldovei (*Descrierea Moldovei*), în care un capitol este intitulat *Despre literele moldovenilor*, în caracterizarea pe care o dă renașterii literelor, Cantemir cuprinde într-o singură privire și Moldova și Țara Românească.

După cum poporul „româno-moldo-vlah” este pentru el un singur popor, așa el se apropie de ideea unei culturi românești unitare, în genere³¹.

Crepusculul cantemirian

Marele savant român a murit la 21 august 1723 și a fost înmormântat în curtea mănăstirii grecești din Moscova, în biserica zidită de el, unde era înmormântată Casandra, soția lui.

În 1935, în urma tratativelor duse de Nicolae Titulescu, osemintele lui au fost aduse în țară, unde odihnesc la biserica „Sf. Trei Ierarhi” din Iași.

³¹ Petru Vaida, *op. cit.*, p. 144. „Caracteristic pentru umanismul lui Cantemir, care nu avea și nu putea avea, după cum am mai menționat, orientarea anticlericalistă a umanismului apusean, este și faptul că pentru el studiile clasice, pătrunderea limbii grecești însemnau și o renaștere a vieții religioase. De aceea, menționează el ca indiciu al <<trezirii la lumină>> a Moldovei nu numai <<științele>> și școlile grecești, dar și introducerea limbii grecești în Biserică...”.

Astfel, „promovarea limbii grecești, ca limbă autentică a teologiei ortodoxe, și a cărților în limba greacă, ca bază a traducerilor românești, chiar dacă nu a contribuit direct la afirmarea limbii române, a contribuit la promovarea studiilor clasice și la ieșirea culturii românești..., la contactul cu formele mai avansate ale culturii europene” (*Ibidem*, p. 146-147).

Peste veacuri, figura strălucitului domnitor și cărturar a luminat cultura, conștiința și sufletul românească. El este cea mai reprezentativă personalitate română de valoare europeană din epoca premodernă a țării noastre, ce nu poate fi comparată decât cu marii oameni ai Renașterii.

Faima numelui și operei lui Dimitrie Cantemir au trecut repede peste granițele țării, cucerind cu ușurință, pentru cugetarea aleasă și erudiția întinsă, Apusul și Răsăritul cultural și științific al epocii, încă din timpul vieții sale.

Mai târziu, scrierile lui au fost traduse în engleză, franceză, germană, italiană, și rusă precum și arabă, bulgară și greacă. Socotit o autoritate europeană în multe ramuri ale științei și culturii, el apare în bibliografia de început pentru o seamă de discipline, iar biografia sa nu lipsește din enciclopedii și dicționare.

Opera sa a fost și rămâne un izvor de cultură și inspirație pentru generațiile din secolele următoare. Școala Ardeleană, pașoptiștii, istoricii din secolul XIX, au moștenit și dezvoltat ideile prețioase ale cărturarului și domnitorului, cinstindu-i astfel memoria.

Despre Dimitrie Cantemir s-a scris foarte mult. G. Barițiu, Gr. Tocilescu, Ovid Densusianu, Ilie Minea, G. Ibrăileanu, Dan Simionescu, Perpessicius, Virgil Câdea, Constantin C. Giurescu, Maria Mușat și Silvestru Boacă s-au oprit, în cercetările lor, asupra personalității și operei marelui cărturar.

George Călinescu, în a sa *Istorie a literaturii române*, schițează astfel portretul lui Dimitrie Cantemir: „Voievod luminat, ambițios și blazat, om de litere și ascet de bibliotecă, intrigant și solitar, mănuiitor de oameni și mizantrop, iubitor de Moldova lui după

care tânjește, cântăreț în tambură, țarigrădean, academician berlinez, prinț rus și cronicar român”³².

„Dimitrie Cantemir e <<sfântul>> nostru Dimitrie românesc, singurul român al cărui nume figurează alături de Molebranche, Fénelon, Leibniz, Addison, Newton în — Templul Faimei — din biblioteca Sainte Geneviève din Paris”³³.

Dimitrie Cantemir „este Lorenzo de Medici al nostru”³⁴, dar mai ales, el a fost, este și rămâne Dimitrie Cantemir al românilor și al culturii universale.

³² Maria Mușat, Silvestru Boacă, *op. cit.*, p. 140.

³³ Episcop Dr. Antonie Plămădeală, *Dascăli de cuget și simțire românească*, București, 1981, p. 243.

³⁴ Maria Mușat, Silvestru Boacă, *op. cit.*, p. 140.

***Considerații privind utilizarea
adjectivului verbal ca centru de grup în operele
cantemiriene Historia Moldo-
Vlachica si Hronicul vechimei a romano-
moldo-vlahilor***

Conf. univ. dr. Florentina NICOLAE

Personalitatea lui Dimitrie Cantemir a oferit întotdeauna exegeților prilejuri de elogieri generate de erudiția și de activitatea sa politică: „cea mai complexă personalitate a literaturii noastre vechi” (Al. Piru, 1994: 364), „intelectual cu dragoste de patrie” (Mihnea Gheorghiu, 1974: 134), „reprezentant al epocii sale în plan european” (I. C. Chițimia, 1973: 178) etc.

Aplecându-se cu finețe de psiholog, asupra vieții și activității lui Dimitrie Cantemir, G. Călinescu sublinia și el complexitatea personalității voievodului moldovean: „Figura lui, umbrită până azi, e a unui om superior.

Voievod luminat, ambițios și blazat, om de lume și ascet de bibliotecă, intrigant și solitar, mănuiitor de arme și mizantrop, iubitor de Moldova lui, după care tânjește, și aventurier, cântăreț din tambură țarigrădean, academician berlinez, prinț rus, cronicar român, cunoscător al tuturor plăcerilor pe care le poate da lumea, Dimitrie Cantemir este Lorenzo de Medici al nostru” (G. Călinescu, 1993: 42).

La mai puțin de patruzeci de ani, devine o personalitate europeană, cum o dovedește, între altele, alegerea sa ca membru al Academiei din Berlin, la 11 iulie 1711: *sua accesione societati nostrae splendorem*

et ornamentum eximium inferre dignatur („și prin adeziunea sa, societatea noastră a dobândit o strălucire și o podoabă unică”).

La cererea acestui for cultural european, Dimitrie Cantemir a scris „*Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae*” (Descrierea Moldovei), la care se adaugă „*Historia incrementorum atque decrementorum Aulae Othmanicae*”, „*Vita Constantini Cantemyrii*” și „*Historia Moldo-Vlachica*”, versiunea primară a „*Hronicului vechimei a romano-moldo-vlahilor*”.

În studiul de față, vom analiza comparativ și contrastiv HMR și HVR, sub aspectul sintactic al utilizării adjectivului ca centru de grup.

În gramaticile latine de tip tradițional, adjectivele sunt considerate de două tipuri: propriu-zise și verbale. La rândul lor, adjectivele verbale se clasifică în două clase:

adjective provenite din rădăcini verbale care, deși nu sunt incluse în paradigma verbului, rămân suficient de legate de baza lor de derivare, pentru a fi complinite de una sau mai multe determinări proprii;

adjective verbale derivate fie din tema verbală, fie direct din rădăcina verbului, cu rolul unor participii durative sau finite.

Adjectivele verbale pot fi folosite atât cu valoare adjectivală pură, ca atribute adjectivale, încadrate într-un GN, cât și cu valoare pur verbală, ca centru al unui GV.

Exemplele considerate ca reprezentative pentru demersul analitic au evidențiat faptul că autorul a utilizat exclusiv adjectivele verbale (participiile) cu valoarea unui centru de grup.

Analiza sintactică a pornit dinspre latină, spre română, respectând ordinea cronologică a redactării

celor două lucrări, din care cea redactată în latină a reprezentat modelul pentru „Hronicul” românesc.

Grupurilor cu centru un adjectiv verbal (*i.e.* un participiu) în HMV le corespund, în general, în HVR, structuri identice.

Fără a mai face alte considerații de detaliu, ne vom limita la analiza principalelor tipuri de corespondențe realizate între asemenea grupuri verbele, în cele două opere.

a). GAdj inclus într-un GN – un element predicativ suplimentar

hanc narrationem in	această poveste
Moldavicus annalibus	în hronicul
scriptam non invenisse	lui Ureche
	însămnată neaflând-o

(HMV, I, 11, 34, p.192) (HVR, III, 12, 105, p. 117)

Grupul adjectival este organizat în jurul unui centru de origine verbală, *scriptam*.

Determinanții celor două grupuri se află între regentul nominal al participiului – centru (*narrationem*, respectiv *poveste*) și acesta este plasat în poziție finală, după modelul topicii verbale latinești.

Ambele sintagme reprezintă grupuri complexe, în interiorul cărora sunt cuprinse un GN (*in Moldavicus annalibus*, respectiv *în hronicul lui Ureche*) și un GAdj (*in...annalibus scriptam*, respectiv *în hronicul... însămnată*).

b). Adjectivul-centru ca atribut adjectival

<i>ut aestum hominibus</i>	
<i>intolerabilem</i>	să verse căldură oamenilor și
<i>effunderet</i>	dobitoacelor nesuferită

(HMR, I, 12, 38, p.198) (HVR, III, 13, 111, p. 121)

Ca și în exemplul precedent, grupurile adjectivale sunt cuprinse între regentul nominal și adjectivul – centru.

În ambele situații acesta este de origine verbală, ceea ce explică plasarea sa la finalul grupului: *intolerabilem*, respectiv *nesuferită*.

Față de originalul latin, GAdj din HVR își dublează seria de unități lexicale determinative: *hominibus – oamenilor și dobitoacelor*.

Precizarea suplimentară *și dobitoacelor* din „Hronic” dă un plus de plasticitate imaginii unei scene de război, în care animalele au un rol fundamental.

undique aquis cinctam et in

a fost o cetate pré tare,

urbem munitissimam

în toate părțile cu apă încungiurată

(HMR, I, 12, 39, p. 200) (HVR, III, 13, 112, p. 122)

Ambele GAdj se organizează în jurul unui centru de origine verbală, *cinctam*, respectiv *încungiurată*, plasat după seria determinanților.

Sintagma din HVR este lărgită față de cea latină, pentru că adverbului *undisque* îi corespunde GN *din toate părțile*, mai expresiv, plasat sub regența adjectivului *încungiurată*.

de Romanis latronis Ladislao

de Romanii cei din temnițele

in auxilium missis

Râmului scoși și într-agiutoriul lui

Laslău trimiși

(HMR, I, 12, 40, p. 202) (HVR, III, 13, 115, p. 123)

GAdj grupat în jurul adjectivului – centru *missis*, care reprezintă atributul substantivului *latronibus*, îi corespund, în HVR, două grupuri adjectivale: din temnițele Râmului scoși și într-ajutoriu lui Laslău trimiși, care se subordonează substantivului *Romani*.

Ca și *missis*, centrii de grup scoși și trimiși sunt de origine verbală, ceea ce explică plasarea lor după seria de determinanți.

c). Element predicativ suplimentar în HMR – Sintagmă gerunzială în HVR

aeneam illi statuam equo insidentem
făcând chipul lui Laslău de aramă
et securim manu tenentem erexisse
vărsat, pe cal călare și în mână
toporul ținând

(HMR, I, 12, 40, p. 202) (HVR, III, 13, 115, p. 123)

Textul latin cuprinde două grupuri adjectivale aflate sub regenta verbului „erexisse”, cărora le corespund trei grupuri adjectivale, care se subordonează substantivului „chipul”.

GAdj 1 equo insidentem/ pe cal călare
G adj 2 securim manu tenentem/ în mână toporul
ținând
Adj aeneam/ de aramă vărsat

Elementul predicativ tenentem este tradus, în HVR, prin gerunziul ținând, ambele devenind centri de grup adjectival cu o structură similară.

sibi alligatam super eundem

pe sapa calului după

equum tenebat

sine aruncând-o

(HMF, I, 12, 40, p. 202) (HVR, III, 13, 114, p.

123)

GAdj latin se organizează în jurul regentului alligatam, care corespunde gerunziului aruncând.

d). Ablativ absolut – Grup adjectival

a quondam vicinorum invidiae

sau de la vre un prostac însă

stimulo percito

zavistuatoriu, mai denainte din

creieri fătată au aflat-o

(HMF, I, 11, 37, p. 196) (HVR, III, 12, 108, p.

119)

Subordonatei absolute nominale din HVR îi corespunde, în Hronic, un GAdj complex, al cărui regent este adjectivul fătată.

În interiorul ei este cuprins GN de la vre un prostac însă zavistuatoriu.

Textul românesc se caracterizează printr-un grad ridicat de sugestivitate, față de echivalentul latin, prin alegerea unor unități lexicale plastice: prostac, zavistuatoriu, fătată.

Modul de organizare sintactică al celor două sintagme arată că tiparul fundamental este același, însă amplificat în HVR:

e). Chiar dacă, în general, Cantemir caută echivalențe la nivelul organizărilor sintactice din HMV și HVR, tiparul sintactic nu este respectat întotdeauna, astfel încât fie de la un GN sau un GV se ajunge la un GAdj, fie se constată fenomenul invers, adică un GAdj latin nu se mai regăsește în HVR cu aceeași calitate.

Rex Lasleu cum suas copias et parvas

Craiul Laslău văzindu-să slab

et dispersas haberet

de oști și de puteri

(HMF, I, 11, 35, p.194) (HVR, III, 12, 105, p. 117)

GN suas copias et parvas et dispersas îi corespunde GAdj slab de oști și de puteri, singurul punct comun care există între cele două sintagme fiind numărul determinanților plasați după regent.

ascenso illo equo aëreo

pe calul cel năsdăvan din ceriu coborât

(HMF, I, 12, 40, p. 202) (HVR, III, 13, 114, p. 122)

Adjectivului de origine nominală aëreo îi corespunde GAdj mai expresiv din HVR, din ceriu coborât.

piscibus aliisque cibus pro Quadragesima

cu bucate de post

ab Ecclesia institutis

(HMF, I, 11, 36, p.196) (HVR, III, 12, 107, p. 118)

Grupului adjectival pro Quadragesima ab Ecclesia institutis este redus, în HVR, la un banal determinant adjectival, de post.

f). Topica grupului adjectival GAdj nu apare niciodată independent, ci este integrat într-un GN sau GV, așadar centrul de grup este întotdeauna subordonat față de un substantiv sau un verb.

Topica normală cere ca elementul cunoscut să fie urmat de cel necunoscut, ceea ce înseamnă că „determinatul precedă determinantul” (Iorgu Iordan, Stilistica: 210).

Conform acestei teorii, adjectivul – centru trebuie succedat de determinanții săi.

Viziunea lui Dimitrie Cantemir asupra topicii adjectivului regent este diferită, prin faptul că acesta ocupă, în cadrul grupului, diferite poziții.

Plasarea regentului adjectival în poziție inițială este foarte rară:

vacua tunc temporis illa loca occupasse

să fie aflat locurile...pustii și

de oameni deșerte

(HMV, I, 11, 37, p.196) (HVR, III, 12, 108, p.

118)

GAdj vacua tunc temporis se află în raport de subordonare față de substantivul loca, al cărui regent este verbul occupasse.

Sintagma corespondentă din HVR cuprinde GN locurile ... pustii și deșerte, în care a fost inserat GAdj de oameni deșerte, cu regentul în poziție finală.

Atât în HMV, cât și în Hronic, majoritatea grupurilor adjectivale au centru de grup plasat în poziție finală: omnes illos latrones...armis et alio

bellico apparatu ornatos (HMOV, I, 11, 35, p.194); ad istam în opprobrium forte gentis Valachicae excogitatam fabulam investigandam (HMOV, I, 12, 32, p. 198); de coloniis Romanis ex Dacia in Mysiam translatis (HMOV, I, 48, p.218), respectiv tâlhari de la împăratul Râmului trimiși (HVR, III, 12, 106, p. 117); să fie rămas acei Romani pentre Unguri în Ardeal multă vreme lăcuiitori (HVR, III, 13, 108, p. 118); am dat peste un hronic bulgăresc, cu limba slovenească, însă fără numele și fără porecla izvoditoriului scris (HVR, III, 13, 109, p. 120).

În toate grupurile adjectivale cu centrul de grup în poziție finală se observă că adjectivul respectiv este de origine verbală, atât în HMOV, cât și în HVR, ceea ce explică structurarea acestora după modelul grupului verbal, în care verbul este poziționat forte, la final.

Analiza statistică a grupurilor adjectivale din cele două eșantioane a condus către următoarele concluzii:

Cele mai multe adjective regente se află în poziție finală, urmând modelul stilistic al latine clasice, care cere ca elementul cel mai important al enunțului să fie plasat, de regulă, în poziție finală.

Dacă în HMOV au fost identificate câteva grupuri adjectivale în care centrul este exprimat printr-un adjectiv propriu-zis, de exemplu contrariam, claras, certior, certiozem ac severiozem, în Hronic toate grupurile adjectivale cu regentul final exprimat printr-un adjectiv de origine verbală.

Pe de altă parte, în textul românesc, toate grupurile adjectivale cu regentul plasat inițial îl exprimă prin adjective non-verbale, de tipul orbi, surzi, vrednici.

La nivelul frazei, grupurile adjectivale sunt incluse în grupurile nominale de care depinde regentul lor, în defavoarea succesiunilor rectilinii de grupuri.

Bibliografie:

Cantemir, Dimitrie, 1983: *De antiquis et hodiernis Moldaviae nominibus și Historia Moldo-Vlachica*, Prefață de Virgil Cândea, Ediție critică, traducere, introducere, note și indici de Dan Slușanschi, în „Opere complete”, Vol. IX, Tomul I, Editura Academiei Române, București.

Dimitrie Cantemir, 1999: *Hronicul vechimei a Romano - Moldo - Vlahilor*, I- II, Ediție îngrijită, studiu introductiv, glosar și indici de Stela Toma, Editura Minerva, București.

Călinescu, G., 1994: *Istoria literaturii române, de la origini, până în prezent*, Editura Garamond, București.

Chițimia, Ion, 1973: Dimitrie Cantemir, reprezentant al epocii sale în plan european, *RITL*, Tom 22, Nr. 2, București.

Gheorghiu, Mihnea, 1974: Orizontul cultural-politic al lui Dimitrie Cantemir, în „300 de ani de la nașterea lui Dimitrie Cantemir”, București, 133-140.

Marouzeau, J., 1922: *L'ordre des mots dans la phrase latine*, Librairie Ancienne Honoré Champion, Paris.

Marouzeau, J., 1935: *Traité de stylistique appliqué au latin*, Les Belles Létres, Paris.

Piru, Al., 1961: *Literatura română veche*, București, Editura pentru Literatură.

Pop, Emil, 1969: Dimitrie Cantemir și Academia din Berlin, „Studii. Revista de Istorie”, Tom XXII, 5, 825 - 847.

Slușanschi, Dan, 1976: O altă predoslovie la "Hronic", „Manuscriptum”, An VII, 1 (22), 13 - 16.

Slușanschi, Dan, 1976: Historia Moldo-Vlachica - Precuvântare, „Manuscriptum”, An VII, 1 (22), 17 - 27.

Cenzura comunistă, Revista „Tomis” și Dimitrie Cantemir

Dr. Virgil COMAN

Încă de la început considerăm necesar să precizăm că pentru o mai bună înțelegere a demersului nostru am considerat necesară prezentăm dinamica instituției cenzurii presei și tipăriturilor, din perioada ce a urmat Actului de la 23 august 1944 și până la desființarea Comitetului pentru Presă și Tipărituri, în anul 1977, prin prisma principalelor documente cu caracter legislativ care au stat la baza evoluției sale¹.

Un prim moment s-a derulat la data de 5 septembrie 1944, când ministrul de Interne din acea vreme, Aurel Aldea, avea să emită *Ordinul nr. 2876* prin care directorii ziarelor erau informați cu privire la menținerea cenzurii presei, în special pentru articolele care tratau evenimentele diplomatice, cele referitoare la armată, îndemnurile la dezordine și jafuri sau știrile care puteau provoca neîncredere în guvern².

Nu peste multă vreme, mai exact, în zorii zilei de 13 septembrie, reprezentanții Guvernului român, pe de o parte și R. I. Malinovski în numele Puterilor Aliate,

¹ Vezi, pe larg, în acest sens, Virgil Coman, *Studiu introductiv*, în *Tomis. Cenzurat/ Necenzurat. Mărturii documentare (1967-1977)*, Ediție de Virgil Coman și Nicoleta Grigore, Editura Tomis, 2007, pp. 5-14.

² Marian Petcu, *Puterea și cultura. O istorie a cenzurii. Cuvânt înainte de Mihai Coman*, Editura Polirom, Iași, 1999, p. 155; Idem, *Cenzura în România*, în *Cenzura în spațiul românesc* (coord. Marian Petcu), Editura Comunicare.ro, București, 2005, p. 70.

pe de altă parte, aveau să semneze *Convenția de armistițiu* (datată 12 septembrie 1944)³.

Potrivit articolului 16 „Tipărirea, importul și răspândirea în România a publicațiilor periodice și neperiodice, prezentarea spectacolelor de teatru și a filmelor, funcționarea stațiunilor de T.F.F., poștă, telegraf și telefon, vor fi efectuate în acord cu Înaltul Comandament Aliat (Sovietic)”⁴.

În anexa aceluiași articol se mai preciza că „Guvernul Român se obligă ca transmiterile fără fir, corespondența telegrafică și poștală, corespondența cifrată și prin curier, precum și comunicările telefonice cu țările străine ale Ambasadelor, Legațiilor și Consulatelor aflătoare în România să fie dirijate potrivit modului stabilit de Înaltul Comandament Aliat (Sovietic)”⁵.

Legislația privind cenzura presei și tipăriturilor avea să fie completată prin promulgarea *Decretului-Lege nr. 102 pentru epurarea presei*, publicat în „Monitorul Oficial” din 12 februarie 1945, care prevedea sancțiuni drastice pentru ziariștii, publiciștii și colaboratorii din presă care înainte de 23 August 1944, prin activitatea desfășurată în acest domeniu, au susținut: hitlerismul sau fascismul, au fost sprijiniți financiar de către puterile Axei pentru propagandă în favoarea politicii lor, au pregătit opinia publică pentru aderarea la Axă și au îndemnat la războiul antihitlerist, au militat pentru idei contrare principiilor democratice sau influențați de concepții antidemocratice, au îndemnat la acte de teroare, rebeliuni, schingiuiri și

³ Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX (1918-1948)*, Editura Paideia, București, 1999, p. 489.

⁴ xxx *România – marele sacrificat al celui de al doilea război mondial. Documente*, vol. I (coord. Marin Radu Mocanu), Arhivele Statului din România, București, 1994, p. 312.

⁵ *Ibidem*, p. 314.

omoruri sau au participat la ele. O comisie constituită dintr-un președinte și patru ziariști profesioniști, menită a pune în aplicare noua lege avea obligația ca în termen de trei luni să identifice vinovații, aducând probe în acest sens ⁶.

Treptat, principiile doctrinarilor sovietici privind cenzura aveau să fie puse în practică și de reprezentatii abilitați în acest sens ai noului guvern instaurat la data de 6 martie 1945, protestele unor oameni politici cu viziuni democratice și ale unor ziariști neavând, în final, nici un rezultat ⁷.

Data de 20 mai 1949 poate fi considerată drept momentul de început al instituționalizării controlului informațional din România ⁸.

Astfel, prin *Decretul nr. 214 pentru transformarea Ministerului Artelor și Informațiilor în Ministerul Artelor*, Direcția Presei și Tipăriturilor din fostul minister supus reorganizării se transformă în Direcția Generală a Presei și Tipăriturilor, noul organism urmând a funcționa pe lângă Consiliul de Miniștri al Republicii Populare Române ⁹.

În aceeași zi era emis și *Decretul nr. 218 pentru organizarea Direcției Generale a Presei și Tipăriturilor de pe lângă Consiliul de Miniștri al Republicii Populare Române* care fixa principalele

⁶ „Monitorul Oficial”, Partea I, nr. 34, 12 februarie 1945, p. 18; vezi și M. Petcu, *op. cit.*, pp. 71-72.

⁷ *Ibidem*, pp. 72-79.

⁸ Bogdan Ficeac, *Cenzura comunistă și formarea „omului nou”*, Prefață de Daniel Barbu. Postfață de Petru Ignat, Editura Nemira, București 1999, p. 34.

⁹ „Buletinul Oficial” al Republicii Populare Române, Nr. 32, 23 mai 1949, p. 11. Prin *Decretul nr. 64, pentru organizarea Ministerului Artelor și Informațiilor al Republicii Populare Române*, Direcția presei și tipăriturilor avea să se afle în subordinea acestui minister până la data de 20 mai 1949 când se reorganizează. („Monitorul Oficial”, Partea I, nr. 42, 19 februarie 1949, p. 2).

atribuții ale instituției cenzurii presei și tipăriturilor: redactarea „Buletinului Oficial”; autorizarea apariției tuturor tipăriturilor (ziare, reviste, afișe, etc) și luarea de măsuri pentru respectarea condițiilor legale de imprimare; autorizarea tipăririi cărților de toate genurile, atât în București cât și la nivelul întregii țări; redactarea și difuzarea către presă a comunicărilor oficiale transmise de Consiliul de Miniștri; coordonarea activității serviciilor de presă ale ministerelor, departamentelor și instituțiilor publice¹⁰.

Practic, Direcția Generală a Presei și Tipăriturilor exercita controlul politico-ideologic asupra tipografiilor, a conținutului ziarelor, revistelor, periodicelor, cărților, a producției teatrale, a emisiunilor radio, iar mai apoi și a celor de televiziune, a posturilor de radio, a centralelor de radioficare și stațiilor de radioamplificare, autoriza importul și exportul tuturor produselor din sfera de control etc.¹¹.

La scurt timp, mai exact la data de 22 iunie 1949, avea să fie adoptată *Hotărârea Consiliului de Miniștri nr. 612* care prevedea, între altele, că Direcția Generală a Presei și Tipăriturilor este condusă de un director ajutat de un director adjunct și are în componență un număr de șase servicii: Serviciul Buletinului RPR și al comunicărilor oficiale; Serviciul autorizării și evidenței presei și tipăriturilor din Capitală; Serviciul presei și tipăriturilor din țară; Serviciul evidenței presei și tipăriturilor străine; Serviciul autorizării cărților; Serviciul control¹².

¹⁰ *Ibidem*, pp. 11-12; vezi și M. Petcu, *op. cit.*, p. 79; Marin Radu Mocanu, *Cenzura comunistă. (Documente)*, Editura Albatros, București, 2001, p. 13; Eugen Denize, Cezar Măță, *România Comunistă. Statul și propaganda 1948-1953*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2005, p. 125; Virgil Coman, *Cenzura în Dobrogea (I)*, în „Tomis”, XLII, februarie 2007, p. 81.

¹¹ M. R. Mocanu, *op. cit.*, p. 13.

¹² B. Ficeac, *op. cit.*, pp. 41-42.

Noile documente legislative privind cenzura presei și tipăriturilor aveau să fie completate cu instrucțiuni privind activitatea birourilor de cenzură din provincie. Potrivit acestora, atribuțiile cenzorilor locali erau:

„1) cenzura presei și tipăriturilor care apar în localitatea respectivă precum și controlul tipografiilor sau al oricăror alte imprimerii;

2) controlul difuzării presei și cărții;

3) controlul bibliotecilor publice, școlare, universitare, cămine culturale etc.;

4) controlul și cenzura emisiunilor de știri, conferințe etc. ale posturilor locale de radioamplificare;

5) cenzura presei și tipăriturilor ieșite din străinătate în oficiile vamale locale pentru particulari sau instituții, organizații de masă precum și autorizarea expedierii în străinătate a tipăriturilor sau a obiectelor de artă (tablouri, gravuri, manuscrise, cărți)”¹³.

Nu intrau însă, în sfera lor de activitate, eliberarea autorizațiilor de apariție pentru buletine oficiale, reviste, ziare, orice alte publicații periodice sau religioase, de uz intern sau care urmau a fi comercializate, autorizarea apariției și cenzura cărților de orice natură, a broșurilor, plachetelor de versuri, almanahurilor, calendarelor sau cărților ce ar fi putut să se tipărească în localitatea respectivă, ele urmând a fi eliberate numai de direcții¹⁴.

Potrivit aceluiași instrucțiuni, cenzorii locali mai aveau obligația de a preveni și opri, după caz, utilizarea tiparului în scopuri contrare regimului, cât și apariția tipăriturilor necorespunzătoare sau neautorizate.

¹³ Apud *Ibidem*, pp. 43-44.

¹⁴ *Ibidem*, p. 44.

Activitatea de cenzurare a tipăriturilor se putea desfășura în tipografie sau la sediul biroului local, „bunul de imprimat” urmând a fi acordat pe manuscris sau pe șpalt, după ultima corectură a tipografiei.

Ziarele, revistele și publicațiile periodice trebuiau cenzurate și în pagină, după ultima revizie tipografică, la tipărirea primului exemplar. În situații speciale care nu ar fi putut fi soluționate nici cu sprijinul altor organe locale competente, sau atunci când ar fi apărut divergențe între acestea, avizul și alte instrucțiuni urmau a fi solicitate Direcției, telefonic.

Orice încălcare a instrucțiunilor era considerată infracțiune, obligația constatării ei revenind tot cenzorilor locali care întocmeau și înaintau procesul-verbal împreună cu propunerile de sancționare, Direcției Generale a Presei și Tipăriturilor¹⁵.

Controlul difuzării presei și cărții, al bibliotecilor, știrilor și conferințelor transmise prin posturile de radioamplificare, cât și cenzura presei și a tipăriturilor sosite din străinătate se realizau tot de către cenzorii locali.

Prin activitățile specifice, personalul specializat din teritoriu trebuia să cenzureze: știrile, articolele sau imaginile care prin conținutul lor ar fi putut aduce prejudicii de imagine regimului, care ar fi putut să incite împotriva partidului, guvernului sau organelor puterii de stat, apoi cele care ar fi putut defăima sau incita împotriva URSS, a conducătorilor sovietici și a „țărilor de democrație populară” etc.

În același timp, cenzorii trebuiau să ia măsuri pentru prevenirea apariției în presă a unor informații preluate din presa și radioul statelor „imperialiste” sau alte surse neautorizate, să nu permită a se transmite

¹⁵ *Ibidem*, p. 45.

știrile radiotelegrafice și telegramele care nu proveneau de la AGERPRESS ori posturile de radio din țară, să verifice lucrările apărute la editura PMR, citatele din clasicii marxismului, leninismului sau ale conducătorilor partidului care urmau să apară în presă etc.¹⁶.

Noul cadru legislativ avea să fie completat cu *Decretul nr. 291 din 2 iulie 1949, al Marii Adunări Naționale pentru constatarea și sancționarea unor infracțiuni la Decretul nr. 218 din 20 mai pentru organizarea Direcției Generale a Presei și Tipăriturilor de pe lângă Consiliul de Miniștri al Republicii Populare Române* care prevedea sancțiunile ce urmau a fi aplicate în cazul în care s-ar fi încălcat legislația din domeniul cenzurii presei și tipăriturilor¹⁷.

Reforma instituțională din acest domeniu avea să continue astfel încât, la data de 28 aprilie 1951 este adoptată *Hotărârea Consiliului de Miniștri al Republicii Populare Române nr. 461 pentru organizarea Direcției Generale a Presei și Tipăriturilor* care prevedea:

„Art. 1. Sarcinile Direcției Generale a Presei și Tipăriturilor sunt:

Eliberează autorizații de apariție pentru ziare, reviste, buletine și orice alte publicații periodice.

Acordă „bun de imprimat” pentru tipărirea cărților, broșurilor și a oricăror alte lucrări editoriale.

Ia măsuri pentru respectarea condițiilor legale de imprimare a ziarelor, publicațiilor și tipăriturilor de tot felul, în Capitală și pe întreg teritoriul Republicii Populare Române.

¹⁶ *Ibidem*, pp. 48-49.

¹⁷ *Ibidem*, pp. 49-50.

Avizează asupra importului și exportului de ziare, reviste, cărți și tipărituri de orice fel și autorizează difuzarea tipăriturilor importante.

Propune retragerea cărților și tipăriturilor necorespunzătoare și ia măsuri pentru eliminarea acestora din librării, biblioteci publice, anticariate.

Coordonează activitatea serviciilor de presă ale Ministerelor, Departamentelor și instituțiilor publice.

Organizează școli pentru pregătirea profesională a personalului necesar, propune și participă la înființarea de școli profesionale pentru personalul redacțional destinat serviciilor de presă sau publicațiilor editate de Ministere și instituții.

Întocmește și execută bugetul său propriu.

Orice alte sarcini date prin Hotărâri ale Consiliului de Miniștri.

Art. 2. Direcția Generală a Presei și Tipăriturilor este condusă de un Director General ajutat de 2-3 Directori Generali adjuncți.

Art. 3. Directorul General are întreaga conducere în conformitate cu legile și hotărârile în vigoare.

Art. 4. Pentru îndeplinirea sarcinilor sale Direcția Generală a Presei și Tipăriturilor are următoarele organe centrale:

Direcția Presei și Publicațiilor Periodice

Direcția Autorizării Cărții

Serviciul Presei Străine

Serviciul Secretariat

Serviciul Cadre și Învățăământ Profesional

Serviciul Administrativ

Serviciul Contabilității.

Direcția Generală a Presei și Tipăriturilor va avea în reședințele regionale și raionale organele sale proprii.

Aceste organe exterioare sunt:

cele prevăzute în schema de organizare împuterniciți prin delegație în localitățile neprevăzute în schema de organizare.

Art. 5. Atribuțiunile și funcționarea organelor centrale și exterioare ale Direcției Generale a Presei și Tipăriturilor se vor stabili prin Decizia Directorului General.

Art. 6. Direcția Generală a Presei și Tipăriturilor are bugetul său propriu, care se va înscrie în bugetul general al Statului, începând de la 1 Ianuarie 1951.

Pe aceeași dată, bunurile deținute de Direcția Generală a Presei și Tipăriturilor, rămân în folosința acesteia”¹⁸.

În aceeași zi avea să fie adoptată și *Hotărârea Consiliului de Miniștri al Republicii Populare Române nr. 462* prin care Direcției Generale a Presei și Tipăriturilor îi mai era încredințată sarcina de a controla emisiunile de știri radiofonice și radiotelegrafice destinate informării presei și opiniei publice, tot acum fiind abrogată HCM nr. 612 din 22 iunie 1949¹⁹.

Cele două documente aveau să fie completate, la data de 15 martie 1952, prin adoptarea *Hotărârii Consiliului de Miniștri nr. 340*, în baza căreia Direcția Generală a Presei și Tipăriturilor avea obligația de a exercita controlul asupra emisiunilor posturilor de radio-amplificare și radioficare din întreaga țară,

¹⁸ HCM nr. 461 din 28 mai 1951 pentru organizarea Direcției Generale a Presei și Tipăriturilor nu a fost publicată după promulgare fiindu-ne pusă la dispoziție de către personalul specializat al Arhivei Secretariatului General al Guvernului României (în continuare se va cita ASGGR).

Documentul cuprinde și schema de organizare a Direcției Generale a Presei și Tipăriturilor de pe lângă Consiliul de Miniștri, iar în Anexa 1 sunt menționate organele sale regionale și raionale. Vezi, în acest sens, ASGGR, HCM nr. 461 din 28 mai 1951, pp. 1-11); vezi și B. Ficeac, *op. cit.*, pp. 68-70.

¹⁹ ASGGR, HCM nr. 462 privind unele sarcini ale direcției Generale a Presei și Tipăriturilor din 28 mai 1951 p. 1; B. Ficeac, *op. cit.*, p. 70.

asupra materialelor expuse în muzee și expoziții, asupra filmelor produse în studiourile din țară și a reclamelor cinematografice, asupra materialelor cu caracter editorial, cărți, broșuri, publicații, buletine, prospecte, inclusiv materialele de acest gen pentru uz intern tipărite sau multiplicare în ministere și instituții centrale, mai puțin Ministerul Forțelor Armate, Ministerul Afacerilor Interne și Ministerul Afacerilor Externe²⁰.

Treptat, pe măsură ce activitatea privind cenzura se perfecționa și legislația avea să fie adaptată noilor cerințe astfel încât printr-un control cât mai riguros să se poată preveni difuzarea unor informații care ar fi contravenit intereselor regimului.

Așa se face că, la data de 23 februarie 1954 este adoptată *Hotărârea Consiliului de Miniștri al Republicii Populare Române nr. 267 privind stabilirea sarcinilor și organizarea Direcției Generale a Presei și Tipăriturilor de pe lângă Consiliul de Miniștri* care prevedea, la punctele 1-3, următoarele:

„1. - Sarcinile și organizarea Direcției Generale a Presei și Tipăriturilor de pe lângă Consiliul de Miniștri, se stabilesc potrivit prevederilor Hotărârii de față.

2. – Direcția Generală a Presei și Tipăriturilor exercită controlul de Stat în scopul apărării secretului de Stat și din punct de vedere al conținutului politic, asupra tuturor materialelor cu caracter de propagandă, agitație și a oricăror tipărituri, imprimate, ce urmează a fi difuzate în public.

3. – Direcția Generală a Presei și Tipăriturilor are următoarele atribuțiuni ce decurg din sarcina sa de bază:

²⁰ *Ibidem*, pp. 71-72.

a) Exerciță controlul asupra conținutului ziarelor, revistelor, buletinelor, publicațiilor periodice, a oricăror tipărituri și imprimare.

b) Exerciță controlul asupra conținutului cărților, broșurilor, a oricăror lucrări editoriale.

c) Exerciță controlul asupra cărților, broșurilor, publicațiilor, prospectelor, cu caracter de „uz intern” editate de Ministerele și Instituțiile centrale.

d) Exerciță controlul asupra tuturor tipografiilor și a oricăror mijloace de multiplicare, pentru a asigura aplicarea atribuțiunilor de la punctele a și b.

e) Exerciță controlul asupra conținutului emisiunilor radio-telegrafice, destinate informării presei și opiniei publice.

f) Exerciță controlul asupra conținutului emisiunilor posturilor de radio, ale centrelor de radioficare și ale stațiilor de radioamplificare.

g) Exerciță controlul asupra materialelor ce urmează a fi expuse în muzee și expoziții.

h) Exerciță controlul asupra filmelor, diafilmelor, ce urmează a fi difuzate în cinematografele din R.P.R.

i) Participă prin organele sale la îndrumarea și la controlul oricăror forme de agitație vizuală conform H.C.M. Nr. 839 din 27 Mai 1952.

j) Exerciță controlul asupra producției teatrale, destinată publicului larg.

k) Ia măsuri pentru a asigura respectarea condițiilor legale de apariție a ziarelor, revistelor, buletinelor, publicațiilor periodice pe întreg teritoriul R.P.R.

l) Exerciță controlul asupra clasificării, manipulării și circulației în biblioteci și în toate instituțiile și întreprinderile de difuzare sub orice formă a materialelor prevăzute la punctul 2. Stabilește

împreună cu organele indicate pe cale legală, retragerea materialelor necorespunzătoare și dispune asupra utilizării lor.

m) autorizează importul și exportul tuturor materialelor ce intră în sfera sa de control.

n) Exerciță controlul asupra îndeplinirii legilor, hotărârilor și directivelor în legătură cu sarcinile ce îi sunt încredințate. În acest scop propune sau colaborează la elaborarea dispozițiilor legale în legătură cu realizarea sarcinilor sale, emite instrucțiuni, colaborează cu reprezentanții instituțiilor interesate cu privire la realizarea sarcinilor sale.

o) Constată abaterile de la dispozițiunile din sfera sa de control și urmărește sancționarea celor vinovați, conform legilor în vigoare.

p) Organizează școli și cursuri pentru pregătirea profesională a cadrelor necesare Instituției.

r) Întocmește și execută bugetul său propriu.

s) Orice alte sarcini date prin dispoziții legale în legătură cu sarcinile Instituției.

Nu intră în atribuțiile Direcției Generale a Presei și Tipăriturilor, controlul asupra materialelor clasificate „secrete” sau „strict secrete” în general și a materialelor de „uz intern” ale Ministerului Forțelor Armate, Ministerului Afacerilor Interne și Ministerului Afacerilor Externe”²¹.

După cum se observă, sarcina de căpătâi a instituției cenzurii rămânea, în continuare, aceea de a controla în special conținutul informațiilor ce urmau a fi transmise publicului larg prin intermediul mass-media, asupra conținutului broșurilor, cărților și tipăriturilor de toate categoriile, asupra filmelor și

²¹ ASGGR, HCM nr. 267 din 23 februarie 1954, pp. 1-3; B. Ficeac, *op. cit.*, pp. 93-95.

diafilmelor ce urmau a rula în cinematografe, asupra producției teatrale, ș.a. Însă, responsabilitatea împuterniciților din teritoriu avea să crească odată cu emiterea *Ordinului nr. 113/1966*, de către directorul general al Direcției Generale a Presei și Tipăriturilor. Prin urmare, în baza acestuia, din data de 1 ianuarie 1967, toate publicațiile social-politice și culturale care apăreau în provincie urmau a fi lecturate pe plan local, pe proprie răspundere²².

Direcția Generală a Presei și Tipăriturilor avea să-și desfășoare activitatea până la data de 30 mai 1975 când, este promulgat *Decretul Consiliului de Stat nr. 53 privind înființarea, organizarea și funcționarea Comitetului pentru Presă și Tipărituri*. Acesta era constituit ca organ central de partid și de stat, sub conducerea Partidului Comunist Român și a Consiliului de Miniștri.

Edificatoare în opinia noastră este expunerea de motive în care se preciza că: „În vederea aducerii la îndeplinire a prevederilor Constituției și ale Legii presei, cu privire la creșterea contribuției mijloacelor de informare publică la îndeplinirea politicii partidului și statului nostru, prin alăturatul decret al Consiliului de Stat se înființează Comitetul pentru Presă și Tipărituri”²³.

Potivit aceluiași document, principala sarcină era aceea „de a contribui prin întreaga sa activitate la îndeplinirea politicii partidului și statului în domeniile presei, emisiunilor radioului și televiziunii, lucrărilor editoriale, spectacolelor, filmelor și altor forme de

²² Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Constanța (în continuare se va cita S.J.A.N. Constanța), fond Comitetul pentru Presă și Tipărituri Constanța, dosar 1/1964-1967, f. 24; V. Coman, *op. cit.*, p. 82.

²³ „Buletinul Oficial” al Republicii Socialiste România, Partea I, nr. 51, 30 mai 1975, p. 1.

imprimare sau înregistrare grafică, fonică ori vizuală, destinate și folosite ca mijloace de exprimare și informare publică”²⁴.

Atribuțiile de bază ale noului organism erau: prevenirea publicării și difuzării materialelor care încălcau legislația în vigoare din acea perioadă, cât și sesizarea redactorului șef al publicației, conducătorul instituției de presă, al editurii ori înlocuitorul ei; controlul modului de aplicare a normelor legale privind imprimarea mijloacelor de informare publică în tipografii și unitățile socialiste dotate cu mijloace de multiplicare, precum și difuzarea imprimatelor care nu au caracter intern și de serviciu; înregistrarea autorizației de editare a ziarelor, revistelor și altor periodice, tipărite sau multiplicare, emise de editori, urmărirea respectării condițiilor de apariție aprobate și avizarea modificării acestora ș.a.²⁵.

După cum se observă, menirea Comitetului pentru Presă și Tipărituri era asemănătoare vechiului organism al cenzurii. Funcționarea sa va fi însă de scurtă durată, după numai doi ani de activitate fiind desființat, ca urmare a adoptării *Hotărârii Comitetului Central al Partidului Comunist Român din 29 iunie 1977 cu privire la creșterea rolului și răspunderii organizațiilor de partid și de stat, de masă și obștești, a uniunilor de creație, a conducerilor colective ale redacțiilor, Radioteleviziunii, editurilor, caselor de filme, instituțiilor de spectacole, în activitatea de informare și educare a oamenilor muncii*²⁶, respectiv a *Decretului Consiliului de Stat nr. 472 din 24*

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*, pp.1-3. Vezi și V. Coman, *op. cit.*, p. 81.

²⁶ „Buletinul Oficial” al Republicii Socialiste România, Partea I, nr. 57, 1 iulie 1977, pp. 1-4.

*decembrie 1977 cu privire la încetarea activității Comitetului pentru Presă și Tipărituri*²⁷.

Prin reorganizarea din vara lui 1977, Comitetul pentru Presă și Tipărituri era, practic, dizolvat dispărând însă, ca instituție de sine stătătoare, oficial, cum am văzut, abia la finele anului.

Membrii săi urmau a exercita de acum înainte controlul de stat asupra realizării programului de tipărituri, al aplicării legilor din domeniul presei și tipăriturilor, de respectarea condițiilor de apariție și difuzare a ziarelor și periodicelor.

În același timp, ei trebuiau să participe la activitatea de atestare a ziariștilor și să urmărească aplicarea legislației în vigoare privitoare la lucrătorii din presă²⁸.

Renunțarea în mod oficial la cenzură, nu a însemnat și eliminarea ei ci, mai cu seamă, generalizarea autocenzurii.

²⁷ Iată ce prevedea acest decret:

Art. 1. – Pe data intrării în vigoare a prezentului decret, Comitetul pentru Presă și Tipărituri își încetează activitatea.

Art. 2. – Personalul Comitetului pentru Presă și Tipărituri care trece la alte unități se consideră transferat în interesul serviciului. Personalul transferat în interesul serviciului la alte unități, în funcții cu niveluri de retribuire mai mici, precum și personalul devenit disponibil ca urmare a încetării activității comitetului, beneficiază de drepturile prevăzute la art. 21 din Decretul nr. 162/1973 privind stabilirea normelor unitare de structură pentru unitățile economice.

Art. 3. – Comitetul de Stat al Planificării, Ministerul Finanțelor și Ministerul Aprovizionării Tehnico-Materiale și Controlului Gospodăririi Fondurilor Fixe vor propune modificările ce decurg din aplicarea prezentului decret cu privire la indicatorii planului și bugetului de stat pe anul 1977, precum și cu privire la baza materială a Comitetului pentru Presă și Tipărituri.

Art. 4. – Decretul Consiliului de Stat nr. 53/1975 privind înființarea, organizarea și funcționarea Comitetului pentru Presă și Tipărituri se abrogă („Buletinul Oficial” al Republicii Socialiste România, Partea I, nr. 138, 26 decembrie 1977, p. 4).

²⁸ „Buletinul Oficial” al Republicii Socialiste România, Partea I, nr. 57, 1 iulie 1977, p. 4.

Edificatoare în acest sens sunt, următoarele argumente invocate în sus numita hotărâre: „ținând seama de amploarea activității politico-ideologice și cultural-educative, de sarcinile tot mai complexe ce se pun în fața instituțiilor și organismelor cu acest profil, se impune ridicarea spiritului de răspundere al comuniștilor, al cadrelor ce lucrează în acest domeniu, iar în conducerea organismelor respective un rol tot mai important trebuie să capete formele de conducere colectivă, colectivele înseși, masele largi de oameni ai muncii, adevărații beneficiari ai artei, științei, culturii, ai activității publicistice.

În aceste condiții sînt necesare reorganizarea și modificarea atribuțiilor Comitetului pentru Presă și Tipărituri, care exercită controlul preventiv în aceste domenii, întreaga răspundere a controlului revenind instituțiilor respective, conducerii colective a acestora, organelor însărcinate de partid și de stat să îndrume munca ideologică și cultural-educativă în țara noastră”²⁹.

Dacă acestea sunt principalele momente din evoluția instituției cenzurii presei și tipăriturilor din perioada imediat următoare înfăptuirii Actului de la 23 august 1944 și până la desființarea Comitetului pentru Presă și Tipărituri, înainte de a vă prezenta documentele care atestă cenzurarea materialelor ce urmau a fi publicate în revista „Tomis”, considerăm că se mai impun o serie de lămuriri.

Cum bine se știe, până în prezent, data consacrată în literatura de specialitate privind apariția revistei „Tomis”, este 1 iulie 1966. Nu foarte mulți sunt, însă, cei care cunosc faptul că un prim număr al

²⁹ *Ibidem*, p. 2.

acesteia, a văzut lumina tiparului, încă de la începutul anului 1965.

Inițiativa trebuie corelată, în opinia noastră, cu amplele manifestări propuse a se organiza, inclusiv în domeniul culturii, în anul 1964, odată cu aniversarea a 20 de ani de la înfăptuirea Actului de la 23 August, când s-a hotărât, probabil, și apariția unei reviste de cultură la Constanța.

În *Cuvântul înainte* al redacției se preciza, între altele, că programul revistei va fi inspirat din cel al revoluției culturale inițiate și conduse de partid, obiectivul primordial fiind acela de a răspunde „cu promptitudine și competență înaltelor exigențe ale oamenilor muncii din România socialistă”³⁰.

Nu este mai puțin adevărat și faptul că în ciuda acesor afirmații, conținutul revistei era echilibrat

³⁰ Pentru o mai bună înțelegere, prezentăm, integral, *Cuvântul înainte* elaborat de redacție: „Necesitatea apariției unei reviste la Constanța, care să înfățișeze cititorilor imaginea complexelor realități social-culturale din Dobrogea de astăzi, s-a făcut de mult simțită.

Datorită condițiilor optime pe care Partidul le-a pus și le pune la dispoziția intelectualilor legați de popor, datorită atenției care li se acordă acestora – a devenit posibilă apariția acestei noi reviste de cultură, ale cărei țeluri sînt oglindirea și popularizarea a tot ce are mai de preț Dobrogea în viața ei materială și culturală.

Programul revistei noastre este și va fi întotdeauna inspirat din vastul program al revoluției culturale inițiate și conduse de Partid.

Revista își fixează ca obiectiv de bază să răspundă cu promptitudine și competență înaltelor exigențe ale oamenilor muncii din România socialistă. Revista aparține, de fapt cititorilor – și preocupările și interesele lor se vor oglindi nemijlocit în paginile ei.

Datorită specificului problemelor social-științifice, de literatură și artă, revista va polariza în jurul său nu numai condeiele de frunte ale regiunii, ci va solicita colaborarea oamenilor de artă, știință și cultură din întreaga țară.

Conștientă de sarcinile mari ce-i revin, redacția se va strădui să le răspundă la nivelul ridicat pretins de permanenta dezvoltare a culturii noastre socialiste” („Tomis” I, nr. 1, ianuarie 1965). Accesul la acest număr a fost posibil datorită bunăvoinței domnului Viorel Petraru căruia îi mulțumim și pe această cale.

„suportul ideologic” fiind mai mult formal, oferind cititorului subiecte diverse și atractive³¹.

Firește, însă, că din paginile publicației nu putea lipsi „salutul călduros” al Comitetului Regional Dobrogea al PMR, care stabilea coordonatele ce trebuiau urmate. Începând cu reflectarea în mod competent a marilor transformări petrecute în toate planurile vieții sociale și culturale din Dobrogea, aceasta trebuia „să contribuie la promovarea și popularizarea celor mai de seamă realizări ale noilor generații de cercetători științifici, de artiști și literați”³².

O altă sarcină importantă era aceea de a valorifica științific „de pe pozițiile filozofiei marxist-leniniste a remarcabilelor realizări din trecutul cultural al Dobrogei, care, toate, se leagă strâns de istoria străveche a poporului român”³³.

În același timp, redacția revistei „Tomis” trebuia să aibă în vedere „că numeroasele probleme privind construirea desfășurată a socialismului, rezolvate în Dobrogea – în industrie, în agricultură, în domeniul științei mării, în arhitectură, în istorie și arheologie etc. – prezintă importanță și interes pentru întreaga țară.

De aceea, paginile revistei Tomis vor trebui să fie deschise pentru toți creatorii de prestigiu ai științei,

³¹ Primul număr al revistei „Tomis” din ianuarie 1965 cuprindea contribuțiile autorilor: Tudor Arghezi, Mihai Beniuc, Al. Andrițoiu, Vasile Petre Fatî, C. Daicoviciu, Nina Cassian, Nicolae Motoc, Bucur Șchiopu, Traian Coșovei, Victor Oncescu, Ștefan Cismaru, Sanda Ghinea, Ion Boșnigeanu, Octavian Georgescu, Ion Drăgănescu, Dumitru Mureșan, Adrian Rădulescu, Eugen Lumezianu, Ion Marin Sadoveanu, Marcel Păruș, Al. Căprariu, Nicolae Fătî, Cornel Regman, Dumitru Ghișe, V. Canarache, En. Gh. Puiu, Marian Traian Gomoiu, G. I. Müller, Ștefan Pîrcălăboiu, N. Bodeanu, Ileana Cautiș, Petre Dinu, Ion Jalea, Petru Comarnescu, Perpessicius, Gheorghe Ștefan, Gheorghe Frica, George Cuibuș, Jacques Prévert, Rafael Alberti, Olga Bergolt, Hans Luling, Pop Simion, fotografiile fiind realizate de Ion Miclea, Dan Grigorescu și Florin Dragu (*Ibidem*).

³² xxx *La apariția revistei*, în *Ibidem*, p. 1.

³³ *Ibidem*.

culturii, artei, literaturii noastre, în rîndul cărora, în mod organic își au locul cercetătorii științifici, creatorii de artă și literatură din regiunea Dobrogea”³⁴.

Redacția acestui prim număr, editat de Comitetul Regional pentru Cultură și Artă – Dobrogea, era constituită din: Al. Căprariu, Nicolae Mărgescu, Nicolae Motoc, Marin Porumbescu, Cornel Regman și Gheorghe Ștefan³⁵.

Tipărită în condiții grafice de excepție pentru acea perioadă, revista nu avea să fie dată publicității, în mod oficial. Ceea ce surprinde este faptul că în documentele create de Direcția Generală a Presei și Tipăriților Constanța nu există nici o referire în acest sens.

În urma extinderii cercetărilor în arhivele constănțene a fost identificată *Adresa nr. 1740 din 18 martie 1965* emisă de Întreprinderea Poligrafică Arta Grafică București, înaintată spre știință lui Marin Porumbescu din cadrul Comitetului de Cultură și Artă al Sfatului Popular Regional Dobrogea, în care se preciza: „Referitor la comanda dvs. privind imprimarea revistei „Tomis” conform discuției purtate, urma ca până la 1 martie 1965, această revistă să fie imprimată și finisată.

Constatăm însă că nici pînă în prezent nu ați avizat imprimarea întregului tiraj, lucru ce ne creează greutate în procesul de producție și material imobilizat. Vă rugăm a ne răspunde de urgență care este situația imprimării acestei reviste”³⁶.

Documentul certifică, în opinia noastră, dacă nu apariția, măcar intenția tipăririi revistei „Tomis” în

³⁴ *Ibidem.*

³⁵ *Ibidem.*

³⁶ S.J.A.N. Constanța, fond Comitetul Județean de Cultură și Educație Socialistă Constanța, dosar 41/1965, f. 237.

ianuarie 1965, după cum am văzut, nefinisată și cu un tiraj redus față de cel fixat.

Ideea editării unei publicații periodice de cultură la Constanța nu a fost abandonată și la data de 1 iulie 1966 avea să vadă lumina tiparului primul număr din revista „Tomis” asupra căruia nu mai este cazul să insistăm.

Studierea fondului Comitetul pentru presă și Tipărituri Constanța, ne-a permis posibilitatea conturării unei imagini generale asupra cenzurii presei și tipăriturilor din județul Constanța.

Într-adevăr, textele erau „exorcizate” de ideile care intrau în contradicție cu politica de partid și de stat sau care ar fi putut da naștere unor „interpretări” în același sens.

Nu este însă mai puțin adevărat faptul că o serie de intervenții asupra unor producții editoriale erau pe deplin justificate, din punctul de vedere al corectitudinii informației.

În multe situații, lectorii/ împuterniciții au dat dovadă de spirit critic, strict științific, eliminând sau corectând o serie de afirmații inexacte.

Ne propunem, în cele ce urmează, să vă supunem atenției, o serie de documente elaborate de personalul specializat în această privință, în anul 1973, în procesul de lecturare a revistei „Tomis”, în care apar unele articole referitoare la Dimitrie Cantemir³⁷.

³⁷ Documentele au fost prezentate păstrându-se forma originală, pentru a oferi posibilitatea cititorilor de a avea acces direct la textul brut, de a îl supune propriei analize și, firește, de a trage concluziile necesare.

1973 iunie 1, Constanța. Extras din Nota de intervenții a împuterniciților Direcției Generale a Presei și Tipăriturilor Constanța în procesul de lecturare a revistei „Tomis” din luna mai 1973.

Revista „Tomis”
Nr. 9 (95) 10 mai 1973

În pag. 13, la materialul „Dimitrie Cantemir – cartograful” au fost operate următoarele modificări:

1) s-a eliminat paragraful în care era comentat desenul ornamental de pe harta lui Cantemir, desen în care apărea un scut gol „simbolizînd în limbajul heraldic, un principe care și-a pierdut tronul (iar) în dreapta lui, o femeie încoronată, avînd pe umeri o manta de hermină, ține în mînă sceptrul, simbolizînd probabil Rusia;

2) longitudinea apuseană indicată de Cantemir pentru România (probabil o greșeală de transcriere a autoarei articolului) era în jurul valorii de 46° - ceea ce mută țara noastră undeva prin Uniunea Sovietică. S-a eliminat.

S. J. A. N. Constanța, fond Comitetul pentru Presă și Tipărituri Constanța, dosar 11/1973, f. 45-47.

2

1973 iulie 31, Constanța. Extras din Nota de intervenții a împuterniciților Direcției Generale a Presei și Tipăriturilor Constanța în procesul de lecturare a revistei „Tomis” din luna iulie 1973.

Revista „Tomis”

Nr. 14 (100)/25 iulie 1973

Au fost efectuate următoarele modificări de text:

Din articolul „Preocupări despre limbă ale lui Dimitrie Cantemir” s-au eliminat următoarele paragrafe: „El a trăit numai 50 de ani, dintre care numai 16 i-a petrecut în țară (Moldova) și aceștia fiind copil până la vârsta de 15 ani. Dar și această copilărie a fost dirijată intelectual în mediul curții domnești spre clasicitatea elino-latină, spre filozofie și etică”.

Cantemir a continuat studiul istoriei, limbii și obiceiurilor poporului român și în Rusia (1711-1723), unde și-a creat un mediu moldovenesc, întreținut viu de aproape 4000 de moldoveni care l-au însoțit ca refugiați devotați lui”.

De asemenea, s-a eliminat și paragraful în care era vorba despre stilul lui Cantemir, adică: „În ce privește stilul, Cantemir este nou, neobișnuit. Dintre înaintașii lui se apropie în folosirea unor procedee doar de Dosoftei. Are un stil chinuit, adesea obscur, dar întotdeauna de factură personală”.

S. J. A. N. Constanța, fond Comitetul pentru Presă și Tipărituri Constanța, dosar 11/1973, f. 33-35.

1973 septembrie 29, Constanța. Extras din Nota de intervenții a împuterniciților Direcției Generale a Presei și Tipăriturilor Constanța în procesul de lecturare a revistei „Tomis” din luna septembrie 1973.

Revista „Tomis”
Nr. 103/10 septembrie 1973

Din materialul intitulat „Opera lui Dimitrie Cantemir în lume” s-au scos paragrafele în care erau imputate unele inexactități și erori cuprinse în unele lucrări despre Cantemir editate peste hotare („Illustration de la Russie ou gallerie des personages les plus remarquables de cet empire sous le regne de Pierre le Grand”- Paris 1870; H. Grassfoth- „Antich Dimitrievic Kantemir und Vest-Europa”; Demetrius Dvoicenko - Markos – în vol. XII al colecției „Balcan studies”; Enciclopedia Britanică; Enciclopedia Americană).

O mică parte din aceste eliminări au fost indicate și de către Consiliul Culturii.

S. J. A. N. Constanța, fond Comitetul pentru Presă și Tipărituri Constanța, dosar 11/1973, f. 23-24.

1973 octombrie 30, *Constanța*. Extras din Nota de intervenții a împuterniciților Direcției Generale a Presei și Tipăriturilor Constanța în procesul de lecturare a revistei „Tomis” din luna octombrie 1973.

Revista „Tomis”
Nr. 106/25 octombrie 1973

În pag. III, articolul „Dimitrie Cantemir despre Dobrogea” (autor: Ion Bădică) a suferit următoarele modificări de text, stabilite de comun acord cu Consiliul Culturii și Educației Socialiste: Itinerariul lui D. C. prin Dobrogea (?) era descris ca trecînd prin „...Parichioi, Ostrov, Silistra, prin codrul Deliormanului.” Au fost eliminate cele subliniate, întrucît nu se află pe teritoriu românesc.

Despre locuitorii Dobrogei se cita paragraful în care D. C. afirma că „...sînt de origine turcă și au venit aici din Asia”. Afirmății asemănătoare, reluate și în comentariile autorului articolului, au fost eliminate din întregul text.

S-au eliminat paragrafele privitoare la disputa asupra locului unde s-ar afla anticul Tomis. (Cantemir localiza Tomis-ul la Cetatea Albă.)

A fost scos comentariul autorului asupra citatului în care D. C. se referă la „împărații Țarigradului”. (Cantemir se referă la luptele conduse de Ioan Asan al II-lea, care i-a izgonit pe bizantini din Dobrogea.)

Într-un alt citat, D.C. menționa că locuitorii mahomedani ai Dobrogei aveau „supuși creștini, servitori și români”.

Sucesiunea și alăturarea termenilor prin juxtapunere fiind jignitoare, s-a eliminat cuvântul subliniat.

Referitor la „amestecul demografic” din Dobrogea, autorul articolului era de părere că: „Denumirea generică de creștini (...) se referă la populația de limbă slavă și la cea greacă”. Se preciza totodată, că „...în zona respectivă există și astăzi un asemenea amestec demografic”. Comentariul respectiv a fost eliminat.

Un caracter etnic aveau și comentariile asupra denumirilor folosite de Cantemir pentru a-i defini pe românii din Dobrogea: turcuieni sau turcani. S-a eliminat.

În întreg articolul se vorbea exclusiv despre „învățămintul moldovean” Dimitrie Cantemir. S-a înlocuit, în câteva locuri, prin „învățămintul român” – pentru a se accentua asupra națiunii căreia a aparținut marele erudit.

Din pag. 11-12 a fost eliminat materialul „Cantemir și Ovidiu” care, de fapt, trata aceeași problemă controversată a locului în care s-ar găsi antica cetate Tomis.

Autorul articolului argumenta, prin citate de Cantemir, că Tomis-ul este actuala Cetate Albă, iar „lacul” din scrierile lui Ovidiu ar fi Limanul Nistrului.

S. J. A. N. Constanța, fond Comitetul pentru Presă și Tipărituri Constanța, dosar 11/1973, f. 17-19.

Realizatorii volumului

Centrului de Cercetări Științifice Interdisciplinare „Dimitru Stăniloae” al Universității „Valahia” din Târgoviște (CCSIDSUVT) a luat naștere printr-o Hotărâre a Senatului Universității „Valahia” din Târgoviște în decursul anului 2010.

Această instituție de cercetare își propune să deruleze proiecte care să pună în valoare elemente fundamentale de cultură și spiritualitate ale poporului român din perspectivă națională și europeană.

Dintre activitățile științifice (conferințe și simpozioane naționale, lansări de carte), pe care le-a organizat în decursul celor aproape trei ani, pot fi menționate următoarele: *Distrușgerea elitelor naționale în fostele țări comuniste* (Constanța, Joi, 13 Mai 2010), *Masacrele de la Katyn* (Târgoviște, Joi, 20 Mai 2010), *Mănăstirea Văcărești. Centru de Cultură și Spiritualitate pentru Europa de Sud-Est* (București, Luni, 14 Martie 2010), *130 de ani de la declararea Regatului României și a Unirii României cu Țara Mamă. 10 Mai 1881 – 10 Mai 2011* (Târgoviște, Luni, 9 Mai 2011), *Dimitrie Cantemir – savant de dimensiune europeană. 300 de ani de la plecarea din domnie* (Târgoviște, Joi, 10 Noiembrie 2011; București, Marți, 22 Noiembrie 2011; Constanța, Marți, 29 Noiembrie 2011), *Părintele Dimitru Stăniloae – un urmaș vrednic al patristicii clasice. Bio-bibliografie* (lansare de carte în limba neogreacă și rusă; București, Marți, 15 Noiembrie 2011).

Din CCSIDSUVT fac parte ca membrii permanenți, în conformitate cu criteriile academice ale CNCIS: Gheorghe F. Anghelescu, Radu Ștefan

Vergatti, Ștefania Zlate, Gheorghe Ion Bunescu, Tomiță Ciulei, Carmen Diaconescu, Luminița Drăghicescu, Agnes Terezia Erich, Heliana Munteanu, Cristian Vasile Petcu, Ileana Tănase, Ioana Stăncescu, Mariana Vârlan.

Gheorghe F. ANGHELESCU

Doctor în filosofie cu teza “Eternitate, timp și eshatologie în antropologia patristică greacă (secolele II - VIII)”, București, 1996, 243 p., sub îndrumarea Acad. Prof. dr. Gheorghe Vlăduțescu (fost, Vicepreședinte al Academiei Române), lucrare publicată după aceea la București în anul 1997.

Cadru universitar, între anii 1992 și 2004, la Facultatea de Teologie a Universității din Craiova (unde ocupă în anul 2000 și postul de decan).

Profesor universitar doctor din anul 2004 la Facultățile de Teologie din cadrul Universității „Valahia” din Târgoviște și, respectiv, din anul 2005 la cea din cadrul Universității „Ovidius” din Constanța unde funcționează și astăzi.

Este conducător de Doctorat la această Universitate din 2007 și a participat ca referent științific la numeroase susțineri de teză în țară.

A fost profesor asociat la Facultatea de Filosofie a Universității din București, în perioada 1998–2000, și la Institutul Teologic Romano-Catolic Franciscan din Roman, în anul universitar 2005-2006.

În acest răstimp, a susținut și susține cursuri de Istoria Filosofiei, Patristică, Filosofia Religiei, Antropologie Religioasă, Ecumenism și Relații Etnico-Religioase.

A efectuat studii de documentare și cercetare doctorală în perioada 1994-1996 la Institutul Catolic din Paris și Universitatea Sorbonne-Paris IV.

Este doctor în filosofie la Universitatea din București din anul 1996. Din anul 1986 este membru al Societății de Științe Istorice din România. Este Președintele Fundației Ecumenice "PRO AXE MUNDI" (București) care ființează din 1999 și care are activități cultural-științifice și social-caritative multiple, fundație din care fac parte Mitropolitul Ortodox Dr. Daniel Ciobotea (Iași), Episcopul Romano-Catolic Sebastian Kreuter (Timișoara) și Episcopul Luteran Dr. Christoph Klein (Sibiu).

Prin "Pro Axe Mundi" a redactat proiecte cu tematică etnico-religioasă pentru dialog în România și în Europa de Sud-Est și le-a înaintat pentru susținere la organisme abilitate ale Comisiei Uniunii Europene, U.S.A.I.D. etc.

A fost Ministru Secretar de Stat pentru Culte (în perioada 1997-1999). De la 1 Martie 2011 este expert evaluator ARACIS (Agenția Română de Asigurare a Calității în Învățământul Superior) pentru domeniul teologie și științe umaniste, poziție ocupată prin concurs național.

O parte însemnată din studiile de cercetare în domeniul teologic și le dedică vieții și operei Părintelui Dumitru Stăniloae, parte dintre acestea sub îndrumarea directă a marelui teolog român, fiind una dintre persoanele cele mai apropiate acestuia în ultima perioadă a vieții.

Este autorul primei bio-bibliografii a Părintelui Dumitru Stăniloae, lucrare rămasă de referință, în acest sens, până astăzi.

Începând cu 1 martie 1990 a funcționat ca inspector principal de specialitate (apoi referent de

specialitate) la Ministerul Cultelor (astăzi Secretariatul de Stat pentru Culte), de la 1 decembrie 1993 a fost desemnat prin concurs consilier I A la aceeași instituție, funcție din care a fost demis în mod abuziv și ilegal de fosta conducere la 25 octombrie 1995, iar în perioada 1990 - 1992 a funcționat și ca expert parlamentar în Comisia pentru cercetarea abuzurilor din CPUN și cea din Camera Deputaților a Parlamentului României.

De la 23 ianuarie 1997 până la 21 septembrie 1999 a fost secretar de stat la Secretariatul de Stat pentru Culte din cadrul Guvernului României.

În această perioadă a inițiat și a dezvoltat relații personale cu conducătorii celor 50 de centre de cult și eparhiale (episcopale) din România, inițiind, redactând și dând viață unor importante acte normative, printre care cele referitoare la salarizarea clerului, retrocedarea unor importante bunuri ecleziale și legea cultelor, drepturilor și libertăților religioase din întreaga țară. În aceeași vreme a început, dezvoltat și perfecționat relații în politica religioasă internațională cu responsabili marcanti, politici și religioși, dintre care și lideri religioși mondiali, din 25 de state ale lumii din Europa, America și Asia, relații speciale și excepționale având cu cei din Patriarhia Ecumenică din Constantinopol (Istanbul), Israel, Armenia, Vatican, China și, nu în ultimul rând, cu cei din Statele Unite ale Americii.

A fost consultant pentru probleme de culte și cultură la postul de televiziune Național TV în perioada septembrie-decembrie 2003. De la 1 decembrie 2000 până la 7 mai 2002 a funcționat și ca expert (consilier) la Ministerul Educației și Cercetării, în cadrul Departamentului pentru Învățământ Superior.

A lucrat și în cercetare, prin colaborare, în cadrul Institutului Național pentru Studiul Totalitarismului, care funcționează sub egida Academiei Române.

În acest context, din 1990 încoace, întreprind o susținută acțiune pentru realizarea unei vaste documentări privind situația slujitorilor cultelor religioase care au fost arestați și oprimați în perioada comunist-atee (1944-1989), în acest sens a oferit unele informații culese de la cultele religioase celor care au editat lucrarea “Mărturisitor de după gratii. Slujitori ai Bisericii în temnițele comuniste”, supliment al revistei “Renașterea”, Cluj-Napoca, 1995, 88 p., lucrare întocmită de Arhiepiscopia Ortodoxă Română a Vadului, Feleacului și Clujului și Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului. Prin colaborare a lucrat în cercetare pe probleme de patrimoniu cultural-religios și la Muzeul Municipiului București, în perioada august 2000 – februarie 2001.

A cules nenumărate date și informații privind retrocedarea patrimoniului cultelor religioase din România, confiscat de statul comunist (1944-1989), respectiv cel mobil, cel imobil, suprafețelor de teren arabil, silvic, de fânață și celor lacustre. Totodată, a lucrat la o bază de date privind demolările spațiilor ecleziale și clădirilor care au aparținut cultelor religioase din țara noastră (1944-1989).

A efectuat numeroase acțiuni la forurile politico-administrative locale și centrale pentru repunerea în drepturile cuvenite a unităților religioase păgubite. A strâns date pentru un Anuar al Cultelor din România.

A întreprins o vastă activitate de documentare și cercetare, în România și Franța, referitoare la legislația privind activitatea religioasă din diferite țări ale lumii care au o veche tradiție democratică, materialele fiind

de o mare importanță pentru redactarea viitoarelor acte normative care sunt necesare a fi adoptate în țara noastră, pentru a se reglementa în condiții optime viața religioasă în România (se pot vedea și anexe).

De la începutul anilor '90 (14 Martie 1992) este membru fondator al Ligii Cultural-Creștine "Andrei Șaguna" din Sfântul Gheorghe (județul Covasna) și «ctitor» al Eparhiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei (1994).

De la începutul anului 1998 este expert internațional I.R.L.A., Washington D.C., ales de către comisia centrală a Asociației Internaționale pentru Libertăți Religioase (I.R.L.A., dotată cu statut consultativ pe lângă Organizația Națiunilor Unite și Consiliul Europei, are sediul mondial în S.U.A.), și a fost acceptat ca membru în comitetul de onoare al revistei "Conscience et liberté" a I.R.L.A. care are centrul la Berna, în Elveția.

Duminică, 12 Aprilie 1998, în spațiul eclezial al Catedralei Mitropolitane din Iași, într-un cadru festiv și public, mi-a fost conferită distincția "Crucea Moldavă" de Î.P.S. Dr. Daniel Ciobotea, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei.

Luni, 22 Mai 2000, în spațiul eclezial al Catedralei Mitropolitane din Iași, într-o atmosferă festivă și publică, în prezența Prea Fericitului Hristodoulos, Arhiepiscopul Atenei și Primatul Eladei, mi-a fost conferită "Distincția de Vrednicie" a Eparhiei Moldovei și Bucovinei de Î.P.S. Dr. Daniel Ciobotea, Arhiepiscopul Iașilor și Mitropolitul Moldovei și Bucovinei.

Cu prilejul "Jubileului 2000", "400 de ani de la prima unire politică înfăptuită de Mihai Viteazul" și în special cu ocazia "Inaugurării noii clădiri a Facultății de Teologie din Alba Iulia", din zilele 20-21 Octombrie

2000, mi s-a oferit “Diploma de merit” de Înalt Prea Sfințitul Dr. Andrei Andreicuț, Arhiepiscopul de Alba Iulia.

Joi, 20 Mai 1999, în cadru festiv cu conducerea cultelor din România, la Secretariatul de Stat pentru Culte, mi-a fost oferită “Medalia Asociației pentru pace a religiilor - România” pentru “Merite deosebite în promovarea convergenței spirituale - România”.

De asemenea, în cursul anilor 1997, 1998, 1999 mi s-au conferit distincții religioase: « Blazonul Patriarhiei Ecumenice din Constantinopol » (de către Patriarhul Ecumenic, Sanctitatea Sa Bartolomeu I), « Rozaliile BRC » (de către Sanctitatea Sa, Papa Ioan-Paul al II-lea, « Blazonul Bisericii Armene » (de către Arhiepiscopul Bisericii Armene din România, Î.P.S. Mardichian Dyrayr), « Medalia Templului Coral din București » (de către Secretarul General al Federației Comunităților Evreiești din România, Domnul Avocat Sorin Iulian), unele dintre ele din partea Episcopilor Bisericii Protestante de Transilvania.

La 26 Decembrie 2009, într-o zi de solemnitate și aniversare, mi s-a conferit de Î.P.S. Mitropolit Dr. Nifon Mihăiță distincția Arhiepiscopiei Târgoviștei “Crucea Valahă”.

Încă din anii de liceu a avut relații excepționale cu mari personalități ale societății civile românești care i-au influențat profund formarea moral-religioasă și social-politică, oameni care au marcat și au înfăptuit prin prezența lor publică mari evenimente istorice, opere politice și cultural-spirituale pentru poporul român: Părintele Dumitru Stăniloae (1903/1993 – cel mai de seamă teolog român), Profesorul Grigore Popa (1910/1994 – remarcabil filosof existențialist român, mare dezident politic care a fost arestat aproape 20 de ani în timpul regimului comunist: 25 Martie 1945 - 1

Aprilie 1964), Generalul Titus Gârbea (1893/1998 – strălucit reprezentant al diplomației militare românești în secolul XX).

A făcut parte din comitetul de organizare a vizitei Sanctității Sale, Papa Ioan-Paul al II-lea, în România, respectiv București, în perioada 7-9 Mai 1999.

În perioada 1980-1989 a fost supravegheat și anchetat de organele de securitate și de miliție pentru desfășurarea (cu mare precauție) unor acțiuni cu caracter anticomunist împreună cu Radu Ciuceanu și Octavian Roske.

A fost membru al P.N.Ț.C.D. (1996-2000).

Din vara anului 2000 este membru al P.N.L., în structura partidului a exercitat funcția de Vicepreședinte al Comisiei pentru Cultură, Culte, Societatea civilă și Audiovizual.

În cadrul activității cultural-științifice a participat la numeroase seminarii, simpozioane și reuniuni de profil filosofic, teologic și istoric în țară și în străinătate: 23 de cărți și 88 de studii și articole.

*

Radu Ștefan VERGATTI s-a născut la 10 decembrie 1937, în București, fiind fiul major al avocatului Alexandru Vergatti și al profesoarei de istorie Natalia Theodora Vergatti (n. Ciobanu).

A urmat studiile liceale la Brașov și București, absolvind, în anul 1954, Liceul Sf. Sava. În anul 1965 a absolvit Facultatea de Istorie, Secția Istorie Universală (Universitatea București).

Imediat apoi a fost repartizat ca asistent universitar la Secția Pedagogică a Universității

București. A lucrat permanent în învățământ și în cercetare.

Între anii 1977-1990, datorită dosarului de familie, deosebit de încărcat, regimul comunist l-a silit să lucreze la un liceu industrial; în aceeași perioadă a reușit să țină câteva cursuri și la Facultatea de Aeronave, Institutul Politehnic București, iar în 1990-1991 la liceul „Școala Centrală”. În perioada comunistă, între anii 1960-1990, a fost silit să-și semneze publicațiile cu pseudonim, folosind numele de domnișoară al mamei sale, Ciobanu. Abia după 1990 a putut reveni la semnătura cu numele său real, Vergatti.

După 1990 s-a reîntors în învățământul universitar, la Universitatea Valahia din Târgoviște, a promovat până la gradul de profesor universitar și a obținut calitatea de conducător de doctorat. Dintre doctoranzii conduși până în prezent în cadrul Universității Valahia Târgoviște, 18 dintre ei și-au finalizat tezele și au obținut calitatea de doctor în istorie.

Autorul face parte din mai multe foruri științifice, fiind membru al Academiei Oamenilor de Știință din România, membru al International Committee of History – Milan, membru fondator al Institutului de Genealogie, Sigilografie și Heraldică al Academiei Române „Sever Zotta” din Iași, al Societății de Istoria Medicinii, membru al Societății de Geografie Istorică din U.S.A., membru fondator al Laboratorului de Demografie Istorică a Academiei Române, membru fondator al Fundației Europene de Drept Internațional “Nicolae Titulescu” etc.

În anul 1967 a fost premiat de Ministerul Învățământului pentru harta istorică „*Evoluția teritoriului USA din anul 1774 până la primul război mondial*”, în anul 2005 a primit premiul „Al. D.

Xenopol” al Academiei Române pentru lucrarea *„Populație. Timp. Spațiu. Privire asupra demografiei istorice universale”*, în anul 2011 a primit premiul „Dimitrie Cantemir” al Academiei Oamenilor de Știință din România pentru capitolul scris în lucrarea *Mircea cel Mare – scutul Europei*, a fost decorat cu Ordinul „Meritul Cultural” în grad de cavaler.

A fost o recunoaștere a meritelor și muncii depuse în domeniul științific, căci a participat la numeroase colocvii și sesiuni internaționale și naționale, publicând 19 cărți și peste 360 studii și articole științifice în limbile română, franceză, germană, engleză și italiană.

În prezent, este membru în colegiul științific și de redacție al mai multor publicații, cum ar fi: „Argesis” – Revista Muzeului Județean Argeș, „Anales de l’Universite Valahia – Târgoviște, Section Lettres”, „Geopolitica – Revistă de Geografie Politică, Geopolitică și Geostrategie”, editată de Asociația de Geopolitică „Ion Conea”, „Annals. Series on History and Archaeology” a Academiei Oamenilor de Știință din România, „Almanahul Bisericii Ortodoxe Române al Arhiepiscopiei Târgoviște” etc.

*

Ștefan RESCEANU

Data nașterii: 2 ianuarie 1948 – Zănoaga Județul Dolj

STUDII:

1955-1962 Școala Generală, Clasele 1-7,
Zănoaga, Jud. Dolj;

1962-1967 Seminarul Teologic Craiova

1967-1971 Institutul Teologic din București,
licențiat 1971 cu Teza de licență: „Cunoașterea
lui Dumnezeu”;

1971-1974 Cursuri de doctorat în Teologie –
Institutul Teologic din București.

1998 – Doctor în Teologie – Teza: Filosofie și
religie în opera lui Dimitrie Cantemir,

Coordonator științific Prof. Dr. Remus Rus,
disciplina „Istoria și filosofia religiilor”.

ACTIVITATE PROFESIONALĂ

- Diacon catedrala Sf. Dumitru din Craiova
1979-1981

- Preot Paroh – parohia „Lunca Jiului” Craiova
1981-prezent

- Redactor revista „Mitropolia Olteniei” 1974-
1977

- Profesor Seminarul Teologic Craiova 1977-
1990

- Director Seminarul Teologic Craiova 1982-
1990

- Inspector bisericesc 1990-1993

- Lector Facultatea de Teologie Craiova 1992-
2000

- Conferențiar: Facultatea de Teologie Craiova
2000-2007:

- Profesor: Facultatea de Teologie Craiova, din
2007: disciplina Istoria și filosofia
religiilor

- Decan în perioada 2000-februarie 2008

- Șef Catedra de Sistemático-Practice, din
februarie 2008 și în prezent

Este autorul cărților: *Creștinism și islamism în
opera lui Dimitrie Cantemir*, Editura Sitech, Craiova,

1999, 250 p; *Ortodoxie si gândire religioasa în opera lui Dimitrie Cantemir*, Editura Sitech, Craiova 1999, 174 p; *Mesopotamia, istorie, cultura, religie*, Editura Universitaria, Craiova 2006, 151 p; *Sfântul Iustin Martirul si Filosoful, structurile religioase si filosofice ale vremii sale*, Editura Universitaria, Craiova, 217 p; *Islamul – Între istorie si modernitate*, Editura Universitaria, Craiova, 2007, 193 p și a unui număr de 37 de studii și articole.

*

Vasile MIRON este născut în ziua de 18 februarie 1960 în comuna Homocea, Jud. Vrancea.

După frecventarea scolii generale din localitate și a treptei I a Liceului „Emil Botta” din Adjud, a urmat cursurile Seminarului Teologic din Buzău pe care le-a absolvit în anul 1982, ca șef de promoție.

Între anii 1982-1983 a satisfăcut stagiul militar, iar în perioada următorilor patru ani a urmat cursurile Facultății de Teologie din București, obținând în sesiunea iunie 1987, titlul de licențiat în teologie, cu calificativul „Exceptional”, având ca teză de licență *Caracterul simbolic și sacramental al Liturghiei credincioșilor*.

După obținerea diplomei de licență, în toamna anului 1987 este închinoviat la mănăstirea Horaița, Jud. Neamț, unde, în scurt timp, este tuns în monahism și hirotonit diacon și apoi preot în catedrala mitropolitană din Iași în ziua Sfintei Cuvioase Parascheva (14 oct.).

După un an de viețuire în mănăstirea de metanie, a fost transferat la Centrul Eparhial de la Roman, unde a funcționat ca preot slujitor la catedrala episcopală și profesor la Seminarul Teologic-Liceal „Sfântul

Gheorghe” din localitate, predând consecutiv, ca titular, timp de 10 ani, următoarele discipline: Tipic bisericesc, Liturgică teoretică și practică, Morală creștină, Omiletică, Catehetică, Îndrumări misionare și Istoria religiilor.

Între anii 1990-1993 a urmat cursurile de doctorat ale Facultății de Teologie Ortodoxă din București, Secția Practică, specialitatea Liturgică, iar în ziua de 18 decembrie 2000 a primit titlul de doctor în Teologie, în urma susținerii tezei de doctorat intitulată *Cultul divin public ortodox, mijloc de sfințire a vieții credincioșilor și cale de mântuire*.

În toamna anului 1999 este titularizat, prin concurs, lector la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Constanța, iar în anul 2007 este promovat conferențiar.

În prezent, predă *Teologie Liturgică* la cursurile de licență și de master ale acestei facultăți.

Părintele Arhimandrit Vasile Miron este un scriitor prolific în literatura teologică românească, fiind autor a 9 cărți și a unui impresionant număr de studii de specialitate, dintre care 35 sunt publicate în revistele centrale ale Patriarhiei Române.

Actualmente, îndeplinește și misiunea de director al Departamentului de Teologie Practică al Facultății de Teologie Ortodoxă din Constanța și este referent științific la Editura Universitară din București.

*

Florentina NICOLAE este conferențiar la Facultatea de Litere a Universității *Ovidius* din Constanța, cu preocupări intense privind opera de limbă latină a lui Dimitrie Cantemir.

Cartea sa, *Neolatina cantemiriană. Studiu de sintaxă asupra operelor lui Dimitrie Cantemir*

„*Historia Moldo-Vlachica*” și „*Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*”(2006), este prima lucrare din lingvistica românească, dedicată exclusiv structurilor sintactice din latina Principelui.

Acesteia i se adaugă studii privind diverse aspecte ale personalității creatoare cantemiriene, între care: *Latinizarea antroponimelor turcești în operele lui Dimitrie Cantemir* („Studii și cercetări lingvistice. In memoriam Sorin Stati”, Nr. 1, 2010); *Observații privind grupul nominal al subiectului în trei izvoare cantemiriene: Bonfinius, Leunclavius, Długosz* („Studii și cercetări lingvistice”, Nr. 2, 2010); *The Greek Language and the Byzantine Sources in Dimitrie Cantemir's Historical Works* („Валканите – език, история, култура. The Balkans – Languages, History, Cultures”, Veliko Târnovo, 2008); *Foreign Names in Dimitrie Cantemir's Historical Works*, („Humanistica Lovaniensia”, Vol. LVI, Leuven, 2007) etc.

*

Gabriel MIHĂILESCU este conferențiar în cadrul Catedrei de Literatură Română a Facultății de Litere, Universitatea din București.

Este doctor în Filologie din 2000. Predă cursuri de istoria literaturii române și de cultură și civilizație românească.

Este specializat în literatura română veche. Volume publicate: *Universul baroc al Istoriei ieroglifice. Între retorică și imaginar*, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2002; *Viața sfintei Maria Egipteanca: cele mai vechi traduceri, manuscrise și versiuni. Studii și texte*, București, Editura Universității București, 2008. Pentru acest din urmă volum i-a fost acordat, în 2010, Premiul „Bogdan

Petriceicu Hașdeu” al Academiei Române. E-mail: angela_mihailescu@yahoo.com.

*

Terezia Agnes ERICH

Absolventă a Universității din București, Facultatea de Litere, Secția de Bibliologie și Știința Informării; a Universității Valahia din Târgoviște, Facultatea de Drept; Studii Postuniversitare de Informatică; Master în Administrație Publică Europeană.

În 2005 obține titlul de *Doctor în Istorie* la Universitatea Valahia din Târgoviște.

În prezent este Conferențiar univ. dr. în cadrul Facultății de Științe Umaniste, Universitatea Valahia din Târgoviște, precum și Director al Bibliotecii Universității Valahia din Târgoviște.

A participat la numeroase stagii de perfecționare în țară și peste hotare, la conferințe și manifestări științifice având ca subiect predilect domeniul legat de Științele Informării și Comunicării.

Activitatea de cercetare s-a materializat în publicarea a 12 monografii, 111 de articole și studii apărute în reviste de specialitate, 70 de comunicări susținute în țară și în afară; a participat ca membru în echipa de cercetare în 14 proiecte de cercetare.

*

Heliana MUNTEANU

Născută în Târgoviște într-o familie de intelectuali, mari iubitori de muzică, Heliana Munteanu a studiat canto cu Magda Ianculescu, teorie-solfegiu cu Dragoș Alexandrescu, muzică religioasă cu Valentin Teodorian (discipol al lui Nicolae Lungu) și a absolvit cursurile Conservatorului “Ciprian Porumbescu” din București, secția *Canto*, avându-i ca profesori pe Eugenia Moldoveanu și Dan Iordănescu.

A urmat cursuri doctorale sub îndrumarea distinsului profesor Octavian Lazăr Cosma și este conferențiar universitar la Universitatea “Valahia” din Târgoviște .

Din dorința de a se perfecționa a urmat cursuri de măiestrie cu Magda Oliveiro la Bratislava, Arta Florescu și Maria Slătinaru-Nistor.

Urmând linia profesorilor săi propune auditoriului pagini de mare sensibilitate din genul operei, lied-ului universal și românesc.

A activat în calitate de *maestru de cor* al Corului Academic al Filarmonicii “Muntenia” din Târgoviște (2007-2011) și este coordonatorul Orchestrei de Cameră “Muntenia” .

A reconstituit Corul Catedralei Arhiepiscopale din Târgoviște (înființat după cel de-al doilea război mondial la inițiativa preotului paroh Corvin Parnia), formație cu un repertoriu complex (liturghii de N. Lungu, Ed. Wachmann, D.G. Kiriac, G. Dima, I. Ghica-Comănești, Gh. Cucu, C. Drăgușin, Dragoș Alexandrescu, lucrări corale religioase ale celor mai cunoscuți compozitori români), un palmares artistic

remarcabil, reunind voci tinere educate prin efort personal și profesionalism, menit să înscrie atmosfera culturală a orașului în ierarhia valorilor naționale. Cariera sa include recitaluri, concerte vocal-simfonice în țară și străinătate (Germania, Belgia, Austria, Franța, Ungaria, Spania, Finlanda), dar și interpretări în primă audiție a muzicii destinate premierelor din stagiunea Teatrului ”Tony Bulandra” - ”Turandot”, ”Darul Gorgonei”, ”Romeo și Julieta”. Deține peste 30 de premii obținute de studenții săi la concursuri și festivaluri.

A publicat două volume ca unic autor, articole și studii în reviste de specialitate din țară și străinătate. A făcut parte din juriile unor concursuri naționale și deține premii, distincții acordate de Asociația Națională Corală din România, NIPOS ARTAMA -- Institutul de arta pentru amatori al Ministerului Culturii din Republica Cehă, Fundația culturală ”Nicolae Oancea”, Patriarhia Română, Crucea ”Mitropolitul Nifon” acordată de Arhiepiscopia Târgoviștei pentru înalte merite culturale, Diplome de Excelență acordate de Primăria Municipiului Târgoviște și de Primăria orașului Găești.

*

Virgil COMAN a studiat Istoria la Constanța. Încă din anul 1996 a efectuat cercetări de teren în Peninsula Balcanică, la meglenoromâni, iar mai apoi la aromâni și românii timoceni.

Este licențiat al Facultății de Istorie și Științe Administrative, specializarea Istorie, Universitatea „Ovidius” Constanța, (1997), absolvent al cursurilor de Studii aprofundate în profilul Istorie, specializarea Istoria și civilizația zonei Mării Negre de la

modernitate la contemporaneitate, Universitatea „Ovidius” Constanța (1998), doctor în domeniul Istorie la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași (2005).

Din 2003 conduce Arhivele Naționale Constanța, iar din 2011 este lector univ. dr. la Universitatea „Ovidius” din Constanța.

Este organizator și participant la sesiuni de comunicări științifice naționale și internaționale din domeniul istoriei, materializate prin publicarea unor studii și articole, în culegeri de studii și reviste de specialitate din țară și de peste hotare; autor și coautor al unor albume și volume de documente. Dintre lucrările publicate în ultimii ani amintim:

- Virgil Coman, Corina Apostoleanu, *Prefecții județului Constanța (1878-1949 și 1990 – până în prezent). Mărturii fotodocumentare*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2011, /156 p.

- Virgil Coman, *Influența crizei financiare asupra instituțiilor de cultură din județul Constanța, în Leben in der Wirtschaftskrise – Ein Dauerzustand?* (coord. Thede Kahl, Larisa Schippel, Frank&Timme Verlag für wissenschaftliche Literatur, Berlin, 2011, p. 179-195.

- Virgil Coman, Nicoleta Grigore, *Schimbul de populație româno-bulgar. Implicațiile asupra românilor evacuați. Documente (1940-1948)*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2010, /422 p.

- Doina Păuleanu, Virgil Coman, *Moscheea Regală „Carol I” (1910-2010)*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2010, /195 p.

- Virgil Coman, *Mișcări de populație în ținutul dintre Dunăre și Marea Neagră. Meglenoromânii între 1940-1948, în Dobrogea model de conviețuire multietnică și multiculturală* (coord. Virgil Coman), Editura Muntenia, Constanța, 2008, p. 299- 337.

- Doina Păuleanu, Virgil Coman, *Catedrala „Sf. Apostoli Petru și Pavel” Constanța (1883-2008)*, Editura Arhiepiscopiei Tomisului, Constanța, 2008 /195 p.

- Virgil Coman, Carmen Dobrotă, Claudiu Turcitu, *Dobrogea – între medieval și modern (1406-1918)*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2008 /209 p.

- Virgil Coman, Nicoleta Grigore, *Tomis cenzurat/necenzurat. Mărturii documentare (1967-1977)*, Editura Tomis, Constanța 2007/ 134 p.

*

Tănase BUJDUVEANU

Studiază la Universitatea ”Dunărea de Jos”- Galați, Universitatea “Ovidius”, Constanța - Facultatea de Istorie și Științe Politice, specializarea Istorie, Masterat–Politică mondială și europeană, domeniul Istorie, Școala de Artă Alexandria, specialitatea Pictură, Doctor în Științe Umaniste, domeniul Istorie, Universitatea din București.

A făcut călătorii de studii (Germania, Austria, Italia, Grecia, Albania, Finlanda, Irlanda, Olanda etc.) și a participat la congrese și simpozioane naționale și internaționale.

A publicat studii despre regiunea Balcanilor și articole (istorie, religie, numismatică, arheologie, diplomatie) în publicații de istorie și presă. Distins cu premii: Marele Premiu al Simpozionului Bibliei Române-București; Laureat al Concursului “Tânărului European” organizat de Ambasada Comisiei Europene din București și revista “Magazin Istoric”; Laureat al Concursului “Prezența României în Istoria

Braziliei”, organizat de Academia Română, Ambasada Braziliei, Fundația Națională pentru Știință și Artă, Fundația Brazilia-România, București; Câștigătorul concursului ”Vel Pitar” organizat de revista ”Magazin Istoric”, București; Laureat al revistei ”Balcanii”, București; Laureat al Concursului ”Turcia-România. Interferențe culturale”, București etc.

Expoziții de artă (ulei-acuarelă): Alexandria, Mamaia, Constanța. Sprijină acțiunile culturale ale Asociației Pro-Basarabia și Bucovina-Constanța. Donator de carte pentru biblioteci și cititori din: Macedonia, Albania, Serbia, Grecia, Bulgaria, Moldova, Germania, S.U.A. etc.

Menționat în *Dicționarul scriitorilor și publiciștilor teleormăneni* și *Dicționarul de personalități dobrogene*.

Susține derularea unor proiecte europene. Colaborează la realizarea unor monografii regionale.

*

Virgiliu Z. TEODORESCU

Profesia: profesor, istoric al culturii, predilect al monumentelor de for public, din 1998 pensionar.

Născut în București la 26 aprilie 1936. Părinți: Lucia și Zamfir.

Căsătorit cu Elisabeta Teodorescu, inginer, pensionară; Copii: Mihai, Ileana, Ruxandra; Studii primare și gimnaziale 1943-1950, Școala primară „Sf. Andrei”, Liceul „Gheorghe Șincai”, Școala generală nr. 11 „Tabaci”, 1950-1954 Liceul de băieți Nr. 5 ("Gheorghe Șincai"), 1954-1959 Facultatea de Istorie, Universitatea București, specialitatea Istorie Veche și

Arheologie, facultativ Etnografie, 1976-1977 Cursuri postuniversitare.; Pregătire în domeniile: istorie veche, arheologie, etnologie, muzeografie, biblioteconomie, fotografie.

Cariera profesională: 1959-1960 profesor, Școala generală Sultana, comuna Coconi, raionul Oltenița, 1960 muzeograf, Muzeul Raional Oltenița, 1960-1962 bibliotecar șef, director Biblioteca Raională Oltenița, 1962-1963 Bibliograf principal, Biblioteca Regională, București, 1964-1984 muzeograf, muzeograf principal, în statul de funcțiuni arhivist, arhivist principal, Muzeul Arhivelor, 1985-1991 arhivist principal, inspector de specialitate, 1991-1992 șef, Serviciu Valorificare și Publicații, 1992- 93 director, Direcția Generală a Arhivelor Statului, 1993-1998 expert până la pensionare, continuând activitatea în calitate de colaborator până la 31 martie 1999; 1992-2001 profesor, Facultatea de Arhivistică.

Documentarea realizată în perioada celor 40 de ani de activitate profesională s-a concretizat în constituirea de plicuri care reuneau informații referitoare la persoane (subiecții sau creatori de artă plastică), localități, având în forul public simboluri ale cinstirii unor evenimente sau a unor personalități, în prezent procedez la finalizarea încorporării acestor informații în memoria calculatorului, urmând ca acest "tezaur" să intre în "zestrea" unor arhive și biblioteci ca înregistrări pe CD, în condițiile unor interesați sponsori în susținerea unui asemenea program.

În prezent particip la sesiunile organizate de muzee și publicații, atât în presa de specialitate cu profil istoric, cât și în periodicele: "Downtown magazine", "Meku" și pregătesc pentru tipar volume care vor încorpora studii documentare referitoare la monumentele de for public; istoria culturii.

Ca muzeograf am organizat atât în incinta Muzeului Arhivelor (1964-1984), cât și în alte spații din București și alte localități, circa. 40 de expoziții documentare, abordând o diversitate de teme, evocând trecutul istoric al neamului românesc. În presa de specialitate, ca și în cea cotidiană am publicat studii, articole referitoare la temele tratate.

În anul 1966 am organizat două mari expoziții cu caracter național: Expoziția "Putna 500", la Suceava care a evocat declanșarea lucrărilor din 1466 și care s-au finalizat prin edificarea ansamblului monahal de la Putna și Expoziția "Centenar George Coșbuc", la Năsăud dedicată împlinirii a 100 de ani de la nașterea sa.

O acțiune de amploare cu care mi-am finalizat cariera în Arhivele Naționale a fost organizarea expoziției menită a evoca "Revoluția de la 1848-1849 pe teritoriul românesc" care a fost concepută ca o expoziție itinerantă pentru a fi prezentată în diverse orașe din Germania, vernisajul acesteia având loc la Koblenz în 1999 la sediul Arhivelor Federale.

Ca membru al Comisiei din cadrul Academiei Române, având ca preocupare Istoria orașelor din România, am fost ales membru în Comitetul de coordonare a acesteia.

Particip la viața organizatorică și la sesiunile de comunicări cu teme predilect tangente cu preocupările mele: monumentele de for public componentă definitorie a respectivelor așezări umane.

În decursul anilor am publicat 11 cărți, peste 200 de studii elaborate pe baza documentării în fondurile și colecțiile Arhivelor Naționale, peste 500 articole în presa cotidiană cu informații coroborate cu cele consemnate în publicațiile timpului, 28 de recenzii la studii de specialitate.

Am colaborat cu radioul, televiziunea și cinematografia, în calitate de consultant științific la realizarea unor prezentări și filme, abordând teme în care documentele au constituit, sursa de elaborare a biografiei monumentelor Selectiv menționez: "Aurul Pergamentelor" pentru televiziunea japoneză, "Putna 500", realizat cu regizorii Octav Ioniță și Sergiu Huzum; notele la reeditarea cărții "Podul Mogoșoaiei - povestea unei străzi", ediție îngrijită, de subsemnatul și publicată de Editura Meridiane, București (1987), "Arcul de Triumf", Editura Militară, București (1995), "Cronică bucureșteană 1877-1878 - Locuri evocatoare", Editura Ministerului de Interne, București (1997), "Mihail Eminescu - Simboluri ale cinstirii", București (2000), "București - Pe urmele lui Mihail Eminescu", București (2000), "Monumentele Marii Uniri", Editura Ministerului de Interne, București (2000), "Sculptorul Mihai Onofrei, mărturii monografice", Editura Junimea, Iași (2003), "Întru cinstirea lui Ștefan cel Mare și Sfânt", Editura Economică, Colecția „Divertis”, București (2004), "Un parc centenar - Parcul Carol I", Editor Muzeul Municipiului București, București (2007).

Premii dobândite pentru activitatea profesională în domeniul cercetării istoriei: "George Potra" acordat în cadrul Fundației "Magazin Istoric" pentru cercetarea istoriei Capitalei, "Omnia" acordat de Ministerul de Interne pentru ansamblul activității desfășurată; Premii dobândite pentru creația artistică în domeniul artei decorative-mozaic: premii acordate la nivel de Municipiu București, Premiul II în cadrul competiției la nivel național "Cântarea României"; Premii acordate în anii studenției și activități profesionale pentru fotografie.

Sunt membru în Comitetul de coordonare al Comisiei de Istoria Orașelor, din cadrul Academiei Române; am fost membru, în Comisia Monumentelor de For Public, din cadrul Ministerului Culturii și Cultelor.

Ca artist plastic am participat în decursul anilor la expoziții colective și am organizat 26 de expoziții personale, lucrări de artă decorativă în tehnica mozaicului au intrat în patrimoniul unor instituții și colecții particulare (Palatul Patriarhal, mănăstirile Pissiotă, Crasna, Mălinești, Arhivele Naționale, Direcția județeană Botoșani).

*

Daniel GLIGORE s-a născut la 22 noiembrie 1977 în Curtea de Argeș. Este absolvent al Seminarului Teologic „Neagoe Vodă Basarab” din Curtea de Argeș (1997) și al Facultății de Teologie „Sfânta Muceniță Filoteia”, Universitatea Pitești (2001).

A făcut cursuri post-universitare: Masterat în Teologie Pastorală Ortodoxă, Universitatea Pitești (2003), Cursuri postuniversitare de Relații Publice la Institutul Politehnic București (2005), Masterat în Jurnalism și Științele Comunicării la Institutul Politehnic București (2007), Masterat în Management și Administrație Publică, Universitatea Constantin Brâncoveanu din Pitești (2009).

În prezent este doctorand la Școala Doctorală din cadrul Universității „Valahia” din Târgoviște, sub îndrumarea domnului prof. univ. dr. Radu Ștefan Vergatti.

În prezent este preot și consilier cultural și relații media în cadrul Arhiepiscopiei Argeșului și

Muscelului. Este căsătorit și are doi copii. A lucrat voluntar în cadrul mai multor edituri și tipografii din perioada studenției. Este autor a 7 cărți de teologie, relații publice și istorie și coautor la 11 volume. Este coordonator și editor a zeci de cărți, majoritatea de teologie și istorie.

A publicat studii și articole în publicații din țară și străinătate. A participat la mai multe simpozioane și conferințe internaționale și naționale. Are experiență în managementul instituțiilor de presă.

A înființat și coordonat mai multe publicații teologice. Are competențe și aptitudini de tehnoredactare, editare, machetare text și imagini, prelucrare fotografii, grafică, nivel avansat.

*

Ionuț CHIRCALAN este preparator la Universitatea „Ovidius” din Constanța, în cadrul Facultății de Teologie, din anul 2009, și, actualmente, doctorand în specializarea *Istoria filosofiei și literatură patristică* sub conducerea Prof. univ. dr. Gheorghe F. Anghelescu.

A participat la traducerea în limba engleză a lucrării *Părintele Dumitru Stăniloae – un urmaș vrednic al patristicii clasice. Bio-bibliografie* (Editura Enciclopedică, București, 2009).

A colaborat sub coordonarea Pr. Lect. Univ. Dr. Ionuț Holubeanu și Conf. Univ. Dr. Florentina Nicolae la publicarea volumului *Sinaxarul Bisericii din Constantinopol – luna martie* (Editura Vasiliana '98, Iași, 2011).

Este coorganizator a numeroase conferințe și simpozioane naționale.

Cartea de față
este *proprietatea*

Prof. Dr. Gheorghe F. Anghelescu.

<http://www.teologiepentruazi.ro/cv-prof-dr-gheorghe-f-anghelescu/>

Și ea nu poate fi tipărită și comercializată.

Ediția de față este *un proiect online gratuit* al
platformei

© *Teologie pentru azi*
<http://www.teologiepentruazi.ro/>